O. LUTS'U

KOGUTUD TEOSED

VI

A - 10668 III

OSKAR LUTS

KOGUTUD TEOSED

VI ANNE

JUTUSTUSED VI

1938

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

TOIMETUS: OSKAR LUTS, JAAN ROOS JA OSKAR URGART
PEATOIMETAJA JAAN ROOS

KEELELINE KORREKTOR T. MELSO

KAAS E. KOLLOM'ILT

2
Tartu Ülikooli
Raamatukogu
196665

O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse" trükikoda Tartus 1938

KIRJAD MAARIALE

KARAVAN

HARALD TEOTSEB

SAATEKS.

O. Lutsu kogutud teoste käesoleva ande moodustavad jutustused „Kirjad Maariale", „Karavan" ja „Harald teotseb". Need pärinevad kõik kirjaniku ühest kirjanduslikust viljasalvest, kujundades triloogia, mille osad on sidestatud teatava määrani nii teoste ainestiku, sisundi kui kujundi suhtes. Jutustused on kõik mina- ja kirjavormis kirjutatud, subjektiivse elukäsitusega, sügaveleegiliselt ja valuliselt häälestatud, vormilt üsna hoolikalt viimistletud ja tugevasti stiliseeritud. Ses suhtes erinevad nad õige põhjalikult kirjaniku Tootsi-lugudest, eriti hilisematest.

Need teosed on aga vaid üldises raamistikus vaadelduna homogeensed, rohkem detailidesse tungides esinevad neiski oma erinevused. Nii on tegelased ja tegevus juba erinevad, tegelased oma välises elukäigus ja tegevus sündmustes.

Edasi on elutunne igas jutustuses eriomaselt varjundatud. Kui „Kirjad Maariale" on häälestatud romantilis-impressionistlikult, siis „Karavan" on ses suhtes märksa igapäevasem, jutustuses „Harald teotseb" kajavad aga juba üsna tugevasti realistlikud noodid.

Esimeses kujutatakse peategelase armastusmüsteeriumi sügavust ja suurust, teises näidatakse selle muutlikkust ja kõikuvust, kolmandas on aga armastus muutunud juba põlguseks ja vaenuks.

Jutustuse „Kirjad Maariale" kirjutamist algas Luts Vitebskis, lõpetas selle aga 1918. a. Tartus, peale seda kui oli noore abielumehena siia elama asunud. Käsikiri valminud, annab kirjanik selle 1919. a. jaanuaris Noor-Eesti Kirjastusele, kus see otsustatakse kohe trükki anda G. Rohu trükikotta. Trükkimine edeneb kiiresti ja märtsis ilmub raamat 2000 eksemplaris müügile. Teose müügihinnaks määratakse kirjastuse poolt 4 marka.

Raamatu välimus on üsna kaunitu ja nii lehe- kui kaanepaber kehvavõitu. Üldine mulje välimusest pole hea.

„Kirjad Maariale" ei ole kõige laiema lugejaskonna teos, kuid sellest hoolimata loeti seda rohkesti, mis nähtub asjaolust, et juba 1923. a. ilmus teosest teine trükk, seekord „Varraku" kirjastusel. Käesolevas kogutud teoste väljaandes ilmub see jutustus kolmanda trükina.

Jutustuses kujutab Luts noore kirjaniku vägevat armastust ja kirge ning sellega seoses olevat üliinimlikku kannatust. Mees jumaldab naist kui üliolendit, kui ilukehastust, kelle siseelu aga jääb talle mõistatuseks ja igaveseks saladuseks. Mida mõistatuslikumana avaldub naise hing, seda enam kasvab mehe tuline, kustutamatu ja traagiline armastus.

„Kirjad Maariale" on kirjutatud tugeva loomingulise kirega. Selle sisu on usutav ja kaasakiskuv ning lugejas selle hellemaid närve puudutav. Eriti tugevasti on jutustuse tunde- ja kujutlussisu rõhutatud. Nii oma

psühholoogilises kui kujunduslikus koostises on teos küllaltki tihe. Seda häälestab ja valgustab kirjanik kogu oma isiku ja kunstniku põletusainega.

Arvustus võttis „Kirjad Maariale" vastu hindavalt ja kiitvalt, tehes seda peaaegu üksmeelselt. Nii kirjutab K. A. Hindrey „Päevalehes" 1919. a. 4. juulil nr. 136:

„O. Luts on peale viie turule visatud ühevaatuslise ühe väga ilusa novelli kirjutanud: „Kirjad Maarjale". See on üks hoopis teistsugune Luts, kui meie teda seni oleme harjunud nägema. „Kirjad Maarjale" lähevad tema senistest teostest nii kõvasti lahku, et seal endisega mingit sidetki ei tundu."

Samuti väga kiitvalt hindab jutustust Rasmus Kangro-Pool „Postimehes" 1919. a. 16. aprillist nr. 78.

A. Jürgenstein nimetab seda ajakirjas „Eesti Kirjandus" 1920 ilusaks ja õrnaks novelliks.

Kui jutustuses „Kirjad Maariale" on minaisikulise peategelase kirjad läkitatud oma naisele, siis „Karavanis" on need läkitatud sõbrale. Nagu autor oma viimati-nimetatud teose algul märgib, on see pühendatud tema esimesele meistrile Anton Jürgensteinile.

„Karavan" on kirjutatud Tartus 1920. a. Kirjanik algas selle kirjutamist veebruaris. Raamat ilmus Noor-Eesti Kirjastusel samal aastal G. Rohu trükikojas trükituna.

Seegi jutustus on argiselt välja antud. Kaane moodustab lihtne hall kartong ilma ühegi ilustiseta, samuti on raamatu paber ja trükipilt kaunitud.

Arvustus teose kohta palju sõna ei võtnud, kuid need vähesed sõnavõtud, mis aset leidsid, olid enamikult kiitvad ja tunnustavad.

Tundsin mingisuguse magususe valguvat südamesse, joovastades teda isesuguse õnnega."

Jutustuse kandeintriigi kujundavad armastuse ja abielu eksisõidud. Selle põhilise sisukompleksina ei esine aga mitte nii nagu tavaliselt armastuse kolmnurk, vaid nelinurk. Neli tegelast, kaks meest ja kaks naist tumestavad ja mürgitavad kõik üksteise armastust, abielu ja õnne, mistõttu nende abielud lõpevad täielise laostumise ja fiaskoga ning saavad lõpuks õnnetuks.

Jutustus lõpeb lootusetute ja tumedate väljavaadetega. Minaisikulise peategelase laps sureb ja hiljem ka ta naine Erna suure mure tõttu. Teised jäävad mingite varjudena elama, rändama tühja elukõrbe, mida sümboolselt tahab tähistada ka jutustuse pealkiri „Karavan".

Jutustuses ei lange pearõhk mitte välisele sündmustikule, vaid kujutlus- ja tundesisule, nagu kõigis Lutsu sellelaadilistes teostes. Peen hingeeluline analüüs ja peategelase avameelsed enesepihtimused, mille tõttu paljastub inimese sisemine närusus ja madalus, teevad teose elamuslikuks ja meeleolurikkaks. Nukras resignatsioonis ja õrnas lürismis peitub „Karavani" peaväärtus ja huvitavus.

Vastavalt sisule on jutustuse kujunduslik külg stiliseeritud ja viimistletud. Sõnastus on üsna varjundirikas ja värske.

Kolmas triloogiasse kuuluv teos on „Harald teotseb". Selles läkitab minaisikuline peategelane oma kirjad kellelegi kulla noorikule, kellel ei ole jutustuse sündmustikuga midagi tegemist, samuti nagu ei ole „Karavanis" esineval sõbralgi otsest ühendust teosega. Selle teose pühendab Luts „Eesti näitemängu auväärt isale August Kitzberg'ile".

„Harald teotseb" on loodud Tartus. Kirjanik algas selle kirjutamist veebruaris 1920 ja lõpetas sama aasta oktoobris.

Trükist ilmus teos 1921. a. algul Tartus kirjastuse „Odamees" kulul.

Raamat on veidi maitsekamalt välja antud kui „Kirjad Maariale" ja „Karavan". Kaant ilustab „Odamehe" kirjastusmärk.

Hiljemini on kirjanik jutustuse ise dramatiseerinud ja see on ka näidendi kujul ilmunud.

Jutustuse „Harald teotseb" ainealaks on abielu argipäev. Tegevust ja sündmustikku on siin vähe nagu kahes eelmiseski jutustuses. Pearõhk on pandud intriigi ja probleemi sisemisele arendamisele. Teose pinge ei peitu mitte tegevuse välises põnevuses, vaid meeleolus ja intriigis.

Sündmustik, intriig ja kujud arenevad üldiselt usutavalt. Ainult peategelase naise kirjandusfilosoofilised targutused tunduvad pisut põhjendamatuina. Kui see naine kirjandust üldiselt oskab mõista, siis peaks ta oskama ka oma mehe taotlusist aru saada ja tema annet hinnata. Kuid seda ei ole.

Efektsemateks kohtadeks teoses on perekonna nõupidamine, unenäod luulehobusest, mehe töötamine pööningul ühes väikese poja Haraldiga lukustatud ukse taga ja käsikirja põletamise jant.

Lugejaskond ja arvustus võtsid jutustuse hästi vastu. Isegi Tuglas, kes muidu Lutsu just oma arvustustes ei hellita, nimetab teost „Harald teotseb" sümpaatseks raamatuks.

Kõigi kolme jutustuse seas on „Harald teotseb" kahtlemata kõige elulähedasem ja tõepärasem.

Lutsu jutustusviis on siingi nagu tavaliselt kaasakiskuv ja kerge, sõnastus üldiselt ilmekas ja elav, ainult kohati segavad mõned kohad, nagu alaline pöördumine kuldse daami poole jne.

„Kirjad Maariale", „Karavan" ja „Harald teotseb" kuuluvad Lutsu loomingu paremiku hulka.

J. R.

KIRJAD MAARIALE

JUTUSTUS

I

Mäletad, Maaria, see oli ühel kevadel...

Lõunatuul puhus vägevates hoogudes. Oli pärast imetegevat vihma, kus tärkasid imed mullast ja heljusid õhus mälestusi äratavad lõhnad. Laialipaisatud pilved põgenesid, niiskele murule langes õitsmelehekesi, otsekui ehtides teerada Sellele, kes sammus võidukäigul üle maa.

Kas mäletad, Maaria?

Sa seisid lossimäel ja vaatlesid pilvi, nagu oleksid tahtnud nendega ühes rännata. Sa seisid seal kaua ja liikumata ning vaatlesid tõttavaid pilvi. Valge sulg su kübaral ja üks lahtipääsenud juuksesalk lehvisid tuules.

Kui sust mööda sammusin, vaatasid sa silmapilguks minu poole ja tõrjusid juuksesalgu silmilt. Ja kui mult nüüd keegi küsiks, mis oli see, mis mu samast silmapilgust su külge köitis, siis ei teaks ma seepeale midagi kindlat vastata. Võib-olla su silmad... imesinised, külma, tähtede läikega silmad? Võib-olla see juuksesalk, mis lehvis tuules?

Seisatasin varemete juures. Hakid lendasid oma teekonnalt varemeile tagasi ja jutustasid üks-

teisele päevasündmusi. Küsisin endalt: Keda ootavad need kaks imesinist silma? Kas ootavad nad tõesti kedagi?

Aga nad näisid vaatlevat ainult pilvi ja nende vaade oli külm ja rahulik nagu tähtedel.

Mõninga aja pärast kohendasid sa oma lehvivat juuksesalku ja sammusid aeglaselt linna poole. Vaatasin sulle järele, kuni valge sulg su kübaral kadus puude varju.

Nägin sind veel sama päeva hilisel õhtul, Maaria. Sa tulid hiliselt jalutuskäigult ja kadusid väikesesse puumajja jõeäärsel uulitsal.

Mul on meeles see õhtu; kas mäletad sina seda, Maaria?

Üks küürakas ja hääletu ajalehemüüja poisike komberdab minust mööda. Juba eemalt kostab tema hädaldav hüüd, mida ta minu kohal ja minust ette jõudes tihti kordab. Sammun talle järele ja ostan kõik ta ajalehed.

Aeg-ajalt vaatlen majakese aknaid, lootes ehk näha mingisugust märki hilisest kojutulijast. Kuid kõik aknad jäävad pimedaks. Ja nii läheb aeg. Linn vaikib. Siis avatakse majakese uks, lävele ilmub keegi mees. Astun pikkamisi üle uulitsa ja teretan. Tervitus võetakse vastu. Kõneleme ühest-teisest ja leiame mõlemad, et peale niisugust vihma kevad meile suure sammu on lähemale astunud.

Mõninga aja pärast soovin head ööd ja hakkan minema. Mõne sammu tagant pöördun ümber ja ulatan vanakesele ajalehtede paki, mille see

aeglaselt ja imestunult vastu võtab. Siis lähen ruttu kesklinna poole.

Kevadtuul, mis vaheajal vaiksemaks jäänud, kannab enesega rõske mulla ja õite lõhna; uue puhangu järel kostab kaksteistkümmend kellalööki raekoja tornist.

„Kaksteistkümmend," ütlen mõttes ja püüan kahtteistkümmend sõna lausesse seada, et nendega tähtsamat päevasündmust ära tähendada.

„Ta vaatles rändavaid pilvi nii, nagu oleks ta tahtnud nendega ühes rännata," leian viimaks.

Kuu virvendab värisevas vees. Eemal jõe ääres vilgub tuli.

Leian enese uuesti väikese puumajakese juurest. Vanakene on lävelt kadunud, üks inimene ägab nurgatoas, otsekui painajalikus unenäos vaeveldes, ja äkki täidab lapse hele kisa kogu maja nagu tuleleek.

II

Esimesest tutvuse silmapilgust saadik rõhutan su ilusa nime esimest silpi ja ütlen: Maaria.

Kas mäletad, Maaria, meie pikki jalutuskäike linna ümbruskonda, päeval, õhtul, öösel, kuidas juhtus? Leidsime endid vahel suure raudtee-silla juurest ja märkasime alles siis, kui kaugele me linnast olime tulnud.

Kas mäletad, kord kõnelesin rändavaist pilvist?

„Ühenduses pilvedega?" imestusid sa. „Mis ühendus on mul rändavate pilvedega?"

Ei, sa ei mäleta seda enam. See oli ammu, meie tutvuse algul.

Vaatasin üles, nagu oodates, et pilved ise seletaksid, mis ühendus on neil Maariaga. Kuid pilved vaikisid. Võib-olla polnudki neil mingit ühendust Maariaga.

Võib-olla on sul meeles, Maaria, kuis üks teine kord jutustasin, et kirjutan uut novelli. Sa vaikisid siis ega nõudnud, et sulle peaksin ette lugema oma töid. Käisid vaikides mu kõrval ja hõljutasid käes üht varast lille. Mu pilk jäi peatuma su kä-

tele, mu silmilt langes nagu udukord, tegin leiutuse sel silmapilgul: neid käsi olin näinud vanade meistrite piltidel.

Vahel kõnelesid suurest Volga-äärsest linnast, kus sa olevat kaua elanud; ja Volgast kõnelesid sa ja selle kallastest. Ja kõnelesid nii, nagu võiks kõnelda lill, mis sattunud võõrsile ja kodumulda taga igatseb. Siis küsisin eneselt: „Mis kandis su siia, võõrale pinnale, sinisilmaline võõras?"

Veel mäletan üht meie jalutuskäiku. Kõndisime raudtee-liinil. Kuupaiste hõbetas puude salku, raudtee-roopad kadusid udusarnasesse vinasse. Püüdsin sulle midagi jutustada samal huumoriga segatud kombel nagu ennemaltki, nagu oli viisiks kõnelda sinulgi, Maaria. Kuid mu toon muutus traagiliseks, hääl värises. Vaatasid mulle otsa ja naeratasid salapäraselt. Sain aru sel õhtul, et olin jäädavalt kaotanud selle kõneviisi, mis oli mul meie tutvuse algul. Mingi võõras võim, mis näis hoovavat sinu sinisilmist ja su salapärasest naeratusest, sai võimuse mu üle. Lõpetasin oma jutustuse ja käisin vaikselt su kõrval, sentimentaalne, traagiline, abitu. Kaugelt kostis veduri vile ja kajas metsa poolt vastu pikalt ja haledalt. Raudtee-sild mustendas eemal nagu uinuv hiiglane. Jõel valendas üksik puri.

„Maaria!" ütlesin viimaks.

Mäletan, sa pöördusid minu poole, kuuvalgel oli su silmadel rohekas helk.

„Maaria!" hüüdsin veel kord.

Siis naeratasid sa jälle salapäraselt, ulatasid mulle oma käe ja oma huuled.

Varsti pärast seda sõitsid sa ära; kaugele, Volga-äärsesse linna kutsus sind mingisugune kiri. Lubasid kirjutada tihti ja juba esimeses kirjas teatada oma aadressi. Saatsin su raudteejaama, vaatasin tummas imestuses lahkuvale rongile järele ja ütlesin enesele koju minnes: „Seda inimest ei saa sa iialgi enam näha."

Siis algas ootamine. Elasin ainult postitulekust järgmise postitulekuni. Kaks korda päevas tärkas mus lootus, kaks korda päevas langesin tagasi ükskõiksusse, nähes, et oodatud kirja ei tule. Viimaks hakkasin käima ühes sõpradega ja seltsimeestega, kes otsisid lõbusat ajaviidet. Aga ma jooksin alati ära joomapidudelt, kui arvasin aja olevat, mil tuli kirjakandja. Vahel, pärast kauast koosistumist sõpradega, komberdasin kindlusetuil sammel lossimäele ja kuulasin hakkide lobisemist. Mõnikord arvasin mõistvat nende juttu.

Ühel õhtul, mil tahtsin kirjutada oma taskuraamatusse mingisuguse tähenduse, lõhkes lambiklaas, kuumad klaasikillud langesid mu ette lauale. Ses nägin halba ennustust. Siiski sain järgmisel päeval sult kirja, lihtsa ja lühikese nagu telegrammi. Seda kirja polnud rohkem kui paar rida, aga ses kirjas oli su aadress.

Sel päeval polnud mul aega minna sõpradega, kuna mul olid kodus tähtsad toimetused. Avaldasin sulle kirjas kõik oma kartused ja lootused ja kutsusin sind õrnalt tagasi.

„Tule tagasi, Maaria," ütlesin kirja lõpul. „Tule tagasi, ma ei jõua enam oodata."

Mõni aeg ei näidanud ma end siis seltsimeestele ja Rand, rikas ja vägev Rand, lõbusa seltskonna hing, tegi mulle tõsiseid etteheiteid. Minu uus novell edenes jõudsasti, mu peas valmisid tulevikuplaanid. Aga siis võttis Rand oma kadunud poja jälle kahel käel vastu, sest mu hing ajas valusaid pinde. Mu kirjad ei toonud mulle sinult ühtki vastust. See esimene kiri, lühike ja lihtne nagu telegramm, jäi viimaseks ja ma kordasin endale tihti:

„Seda inimest ei saa sa iialgi enam näha."

III

Sa tulid siiski tagasi, Maaria. Sa tulid tagasi ühel kuumal suvisel päeval ja ütlesid:

„Nüüd olen ma jälle siin ega lähe enam kuhugi."

Muidugi oleksid võinud kirjutada tihedamini, aga usutagu, Volga-äärses linnas oli nii palju toimetusi, et aega vähe üle jäi. Vabandatagu. Sa ütled nüüd kõik suusõnal, mis jäi võõrsilt kirjutamata. Volga! Volga! Sa vaatasid mõttes kaugusse, otsekui kuulatades vägeva jõe kohinat.

Ma ei tea, Maaria, miks kirjutan sulle asjust, mida isegi tead, kui nad sul pole läinud meelest. Näib ometi, nagu oleks sulle sel ajal palju ütlemata jäänud.

Suures hirmus sind uuesti kaotada piitsutan tagant asjade loodetavat käiku. Sa nõustud kõigega ja ütled salapäraselt naeratades:

„Ükskõik, ükskõik... Ma olen kõigeks valmis."

Mis võisin lugeda su sfinksisilmist, mis arvata sest salapärasest naeratusest? Ja kuigi oleksin suutnud kustutada su mälestusest, mis olin e n e-

sest kõnelnud seni, siis oleksin end järgmisel silmapilgul ometi uuesti paljastanud, sest mu umbusklik ja kinnine mina kadus su läheduses nagu õine viirastus uue päeva algul. Aga kuskil minus oli üks närv või midagi sellesarnast, mis värises endises valus; kuskilt tekkis silmapilkudeks terve laine küsimusi ja kahtlusi. Mis usaldasin küsida, alatises hirmus sind uuesti kaotada?

Ometi, Maaria, oli siis veel rohkem neid silmapilke, kus tahtsin karjuda oma õnnest.

Siis... See oli pisut enne meie asumist aiamajja. Läksime su omaste juurde. Jutustasin sulle teel, kuidas ühel kevadeööl kaua kõndisin jõe ääres, kokku seades mingisugust lauset, millega tahtsin ära tähendada tähtsama päevasündmuse.

Väikese puumaja lävel tuleb meile vanaldane naisterahvas vastu, kes, suurrätik õlul, parajasti kuhugi tahab minna. Meid nähes pöördub ta tagasi ja siis läheme kolmekesi läbi poolpimeda eeskoja Maaria kambrisse.

Avaras, madalapoolses toas on palju kaste ja kirste. Kaks voodit on endile nende vahel hädavaevalt leidnud ruumi. Muu toakraam näikse rutuga ja hädapärast, otsekui ajutiseks olevat soetatud. Põrandal on kaks hinnalist hommikumaa vaipa, seinal ripuvad naisterahva sametist riided, mõnest pooliti avatud kastist valendavad peened pitsid otsekui lumi. Toas on mööblilaki ja kalliste lõhnaõlide lõhna tunda.

Akna juures istub kõhn tütarlaps ja silitab kassipoega. Võõrast nähes paneb ta kassipoja sülest, tõuseb aeglaselt püsti.

„Ema ja õde," ütled sina.

Teretan mõlemaid. Peale seda pole kellelgi midagi ütelda. Ah jaa, on su väikesel õel igav võõras linnas?

Jah, tal on siin igav. Volga ääres oli palju parem.

See on arusaadav. Aga oodaku veel pisut, varsti võtame ta ühes pikkadele jalutuskäikudele, siis pole tal enam igav. Ta tuleb ometi meiega, eks? Kuidas on ta nimi? — Liisi. Nojaa, siis pole Liisil kunagi enam igav. Siin, tuule ja kellahelina linnas, on lossimägi, on jõgi — sinna läheme üheskoos. Oo, me saame sõbruks, kui teineteist rohkem tundma õpime.

Siis pöördun sinu poole, Maaria, ja küsin, miks ei süüdanud sa tuld ühel kevadeööl, kui tulid hilja koju.

„Nii teen tihti," vastad sina. „Ma ei taha eksitada magajaid."

Sa otsid midagi reisikohvrist ja laod valitud asjad voodile. Võtan laualt pildialbumi, vaatlen ülesvõtteid, kusjuures Liisi mulle annab seletusi.

Seal on teie ammusurnud isa, keda Liisi ainult tumedalt mäletab; nagu su jutustustest tean, ta hukkus ühel laevaõnnetusel. Seal on teie ema, valkjate juustega, tüüpiline eesti naine, kelle näol noorusilu veel selgesti märgata. Ja kui vaatlen neid kaht pilti, siis kuuldub mulle, otsekui kõlaks ühel pool Volga vägev kohin ja teisal vaikne eesti laul.

Peale selle on albumis palju teie sugulaste pilte.

Imestusväärt on su sarnasus õega. Seal oled sina, Maaria, Liisi vanuses ja ma ei või kindlasti öelda, kas oled see tõesti sina ja mitte Liisi hiljutises ülesvõttes. Lõpus tuleb mitu tühja lehte järgemööda ja siis üksik meesterahva pilt. Seda inimest võiks tema välimuse järgi pidada lõunamaalaseks. Tal on süsimustad juuksed ja habe, kõrge nina ja paksud, otsekui palistatud huuled. Sel silmapilgul tahaksin ainult teada, keda kahtlustab ta oma teravate silmadega.

„Ja see?" küsin Liisilt. „Kes on see?"

„Seda ma ei tea," vastab Liisi.

„Maaria, kes on see?"

Meie pilgud puutuvad kokku. Esimene mõte, mis mul pähe tuleb, on see, et sina, Maaria, juba kauemat aega oled laua poole vaadanud. Nii vaatavad lapsed vahel vanade poole, kui endist kuulevad kõneldavat.

„See on keegi Volga äärest," vastad üksluiselt ja sorid reisikohvris endise hoolega. Mulle näib, nagu lehviks mingisugune vari üle su palge, nõrk, vaevalt märgatav vari. Niisugust varju nägin siis su palgel, kui kõndisime raudteel ja kuu kadus pilvede varju.

IV

Aiamajakene! Kas mäletad, Maaria?

Selle, põlistest puudest kaitstud ja varjatud vaikse maja leidsid sina, Maaria, ja ehtisid meie tulevaseks koduks.

Kord läksime sinna videvikul.

Avan kõik aknad pärani lahti. Väljas kõhisevad väätkasvud, otsekui jutustaksid lehed üksteisele muinasjuttu. Kuulatan ja astun ruttu su juurde.

„Kuuled, Maaria? Kuuled? See on õnn, mis hoovab meie kambrisse."

„Tuul liigutab väätkasve," vastad sina.

„Ei," vaidlen, „see on õnn, mis hoovab meie kambrisse. Ütled, see on lehtede sahin, aga mina ütlen, see on õnn. Võib-olla sahisevad ka lehed, aga ühes sellega tuleb õnn, palju õnne, Maaria!"

Naeratad oma salapärase naeratusega ja kuulatad. Võib-olla et kannab õhtune hämarus oma nägematuil tiivul õnne meie aiamajja. Kes teab?

Kuskilt ilmub ööliblikas ja keerleb meie ümber. Kaugelt kostavad kellalöögid, värisevate lainetena sõuavad helid meie kambrini. Tundmatu Lugeja on valvel ja loeb silmapilke; ka õnne silmapilke.

Aed meie majakese ümber on vaikne. Eemalt kostab tume linnamürin. Siis prõgiseb oks kellegi astumisel ja pikk, kahvatu naine sammub meie akna lähedalt mööda naabermaja poole. Ja jälle on vaikus meie ümber.

Maaria! Maaria!

Uued kellalöögid. Viimaks tõmban kinni aknad ja saadan su väikese puumaja juurde, kuhugi jõeäärsele uulitsale.

„Homseni!" ütlen lahkudes.

„Jah," vastad sina.

Kodus hakkab sumisema üks sõna mu kõrvus ja nõuab, et ta välja ütleksin.

„Murrang."

Kõik, mis oli — kannavad mõtted mu edasi —, jääb seljataha, algab miski uus, tundmatu ajajärk. Siit jaguneb pooleks elu. Minule algab uus ajaarvamine: enne ja pärast s e d a.

Udused mõtted hakkavad kristalliseeruma ja otsivad vormi. Hakkan endale jutustama üht lugu, mis on nii umbes mu enda eluloo sarnane.

„Aga seal, kus ta öeldakse olevat sündinud, seal täidavad pihlakad sametist tuuleõhku oma õite uimastava lõhnaga ja saadavad toomed oma värisevaid varje talumaja läveni kuuvalgel suvisel ööl. Seal heljub igal lehekesel üks mälestus.

„Kaugemal helgib järv ja hõbedased lained jutustavad kuupaistel oma igavest muinasjuttu. Aga see hütikene talumaja lähedal, kus ta öeldakse olevat sündinud, on kadunud. Pikad oblikad ja tulihein kõigutavad seal toomede varjus oma päid ja hiilgavad kastepisarais.

„Ja kõik, mis suured tegid suurtel vetel, seda aimas ta järele väikestel vetel; sellepärast on ta esimesed mälestused ühenduses suurte ja väikeste vetega."

Edasi ei jõua vorm mõtetele järele; kogu mu sündmusvaene noorus tormab mu vaimusilma eest mööda nagu metsikul ratsul. Mu mõttelend võib kauemini peatuda ainult ühes silmapilgus, ja see silmapilk on praegune.

Tunnen imelisi lõhnu heljuvat oma katusekambris. Kus tundsin ma sääraseid lõhnu? Ah, need lehvivad Maaria juukseilt ja riideilt. Ka seal, väikese puumaja madalas kambris tundsin neid.

Maaria! Maaria!

Jälle väriseb valus üks närv. Hing ajab pinde.

„See on keegi Volga äärest..."

Varsti pärast seda jätan jumalaga katusekambri ja kolin aiamajja.

V

Laulatus. Kuskilt on toodud palju valgeid roose, mis ehivad aiamajakese tube. Laual põlevad küünlad annavad silmapilgule kurb-pühaliku nägemuse.

Piduvõõraid on vähe. Seal on Rand, endise lõbusa seltskonna hing, paar mu ametivenda, su ema ja õde. Pikk, kahvatu naine naabermajakesest poeb alles laulatuse ajal oma paksu, paljaspäise mehega nagu salamahti uksest sisse. Veel on keegi kuskilt lubanud tulla, aga see keegi pole ilmunud ja selle üle ei kõnelda pikemalt. Noormees Silvester tuleb pidusöögi ajal oma punapõselise vallatu õega. Issand, missugune elurõõm keeb ses noores neius! Isegi õpetajaga, vana auväärt õpetajaga vaidleb ta jumalasõna üle ja leiab vahepeal aega head ja kura kätt teha vallatuid tähendusi. See on säde, see on tuli — see tüdruk, tema melanhoolsel vennal ei jää muud üle kui õlanukke kehitada.

Sa kõneled pidulistega, Maaria. Vaatlen sind salaja ja leian su olevat kahvatuma kui harilikult; su põsenurkadel hõõgub kaks punast täppi, su sil-

mis on saladuslik rohekas läige nagu järve laineil. Otsin su pilku, Maaria, aga ei leia; kogu aeg ei vaata sa kordagi minu poole. Rand näib olevat lõbus seltsiline, igal pool on ta kodus, igal pool seisukorra peremees.

Liisi vaatab aeg-ajalt lauasistujate poole, otsekui tahaks ta neilt midagi küsida.

„See õrn laps," tuleb mulle midagi meelde, kuid sealsamas kaotan järsku mõttelõnga. Ja sest silmapilgust hakkan nägema inimesi ja asju imelikus poolvalguses.

Missugune pikk, ussisarnane kael on Rannal, kuidas tema väike, pügatud pea selle kaela otsas liigub, keerleb nagu kobral. Tema ümmargusis, kiirgavais silmis paistab asju, mis mind kohutavad; näib, nagu peegelduksid seal kõik maailma pahed. Ta mustad silmaterad tungivad ettepoole nagu nõelad ja näivad torgates valavat mingisugust mürki teisisse, külma täheläikega silmisse.

Adeele, Silvestri vallatu õde, põleb heleda tulena ja tahab põledes surma võita. Ma ei kuule sõnagi, mis kõneleb see tüdruk, näen ainult tuld ja tean, et see pole muu kui võitlus surmaga. „Oi, nad lõpetavad halvasti, niisugused!" ütlen mõttes. „Oi, Adeele, siin lähedal seisab keegi, kes oma kondise käe su õlale tahab panna. Missugused varjud heitlevad su palgel, Adeele, missuguseid jooni tõmbavad nägematud käed sinna punaste rooside asemele."

Ja tõesti, nüüd on Adeele juba surnud. Vana naaber aiamajakesest elab veel, aga Adeele on surnud. Ma ei taha teha selle kohta mingisugust sü-

gavamõttelist tähendust, ütlen ainult: Adeele on juba surnud, aga meie paks naaber elab veel.

Mingisugune kopitanud lehk heljub rooside lõhnas. Tuleb see vanust lauluraamatuist või kolletanud lehilt, kuhu on kirjutatud dogmad?

Ah jaa, seal lasub ta raskelt ja kindlalt oma järil — kehastunud dogma. Väike tuluke põleb heledasti seal kõrval ja sädemed karglevad pragisedes edasi-tagasi, aga tema, dogma, jääb puutumata, raske ja salapärane nagu kaljurahn öösel.

Need kaks, kes vanad, need ei kõnelegi, need nokutavad ainult päid, kinnitades teineteise mõtteid. Oi, määrane tagavara tarkust nende kivinenud vaimus! Mis peab saama neist, kel pole niisugust tagavara?

Kui kärmed liigutused on paksul naabril, kui palju salajast liikumist ses vanas elajas!

Aga mis tähendavad need rasked varjud su palgel, Maaria? Nagu pilved sõuavad nad üle suvise taeva, kaovad ja ilmuvad uuesti. Su palged on kahvatud nagu marmorneitsil pargis, kui sügistuul paiskab kolletanud lehti jalgteele. Kolletanud lehed keerlevad jalgteel ja sahisevad tuules, otsekui kaebaksid nad oma saatust, kes neid kõdunemisele määranud, aga ülal heljuvad varjud marmorneitsi palgel, sest kuskilt sõuavad pilved, kaovad ja ilmuvad uuesti.

Siis pigistad sa sõrmust enda käes ja üks valujoon tekib su suunurka.

Näib, nagu elaksid lauasistujad sajakordse kiirusega ja otsekui oleks nende vananemine silmanähtav. Tunnen kerget pööritust peas, nõrk udu-

loor tekib silme ette. Mul hakkab hirm, tõusen üles ja lähen akna juurde. Jälle näib mulle, et astun üle mingisuguse läve kuhugi tundmatusse ruumi, kus nähakse asju isesuguses valguses.

Loojuva päikese punane helk langeb lehile nagu veri. Kohutavad ämblikud kujuvad võrke okste vahel, just kui tahaksid nad katta päikese mu eest. Kõrvulukustava mürinaga sõidab üks sõiduk uulitsal ja peatub meie aiavärava kohal. Otse kehalise valuga ühendatult lendab üks mõte läbi ajude: see on t e m a, Volga äärest.

Vaatan pärani silmil ja hinge pidades värava poole. Aiavärav kisti kriiksudes lahti, puude vahel liigub üks inimene. Ta tuleb. . . Ja juba järgmisel silmapilgul tundub mulle, nagu ei võiks see teisiti ollagi, nagu peaks s e e sealt just nüüd tulema, nagu oleksin teda oodanudki, vähemalt pidanud ootama.

Pigistan silmad kinni, tahan tulijale alles siis näkku vaadata, kui ta juba ukseni on jõudnud; seda pikaldast, kallutavat kõnnakut vaadeldes katkeksid mu närvid enne, kui neid kahtlustavaid silmi selgemalt hakkan nägema. Kuid samal ajal toimub mu selja taga koledaid asju; olen sunnitud pöörduma lauasistujate poole. Seal läkastab paks naaber, pungis silmil, sinine ja kohutav. Pikk, kahvatu naine on kibedas tegevuses ta ümber. Õpetaja tõuseb istmelt ja sirutab oma värisevad käed ühes noa ja kahvliga õnnetu poole. Silvestri vallatu õde on jutu poolelt sõnalt katkestanud ja vahib avasui üle laua. Rand nõuab vett, ainult vett.

Seda kõike näen ja kuulen ning silman ühtlasi, et kogu seltskond on rühmadesse jagunemas; aga siis kistakse mu vaade jalgtee poole. Tunnen selgesti, et mu vaade jalgtee poole k i s t a k s e.

Jalgtee on tühi, ühtki inimest pole aias. Kaks pääsukest lendavad sidistades üle õunapuude latvade ja kaovad õhtutaeva tumenevasse sinasse. Pühin higipisaraid otsaesiselt. Siis hakkab Ranna bass mu selja taga uuesti kumisema ja kumiseb kaua, lõpmatu kaua. Naaber on päästetud, ta elab tänagi veel, aga väike Adeele on surnud.

Pidu kestab kaugelt üle kesköö, siis lahkuvad viimased külalised. Ja kui esimesed päikesekiired läbi väätkasvude vilguvad, on vaikus aiamajakeses.

Sa puhkad voodis, Maaria, valge nagu marmorneitsi. Su lahtipäästetud juuksed sätendavad padjul nagu kuld. Põlvitan su voodi ees, vaatlen oma uinuvat naist, tahan pilkudega tungida su hingesse. Tunnen noore, elastse keha lähedust, kuulatan rütmilisi südamelööke. Siis langeb minugi pea padjule, mälestusi äratavad lõhnad heljuvad mu ümber, üks unenägu läheneb tasa. Läbi uneloori näen padjul sätendavat kulda ja sosistan: Maaria!

VI

Siis algab abielu. Ununeb novell. Mu enda elu on nüüd novell ja lõppematu laul õnnest. Iga hingetõmbega tunnen oma määratut õnne. Mida kaugemal olen sinust, Maaria, seda lähemal tunnen end olevat sinule. Kodunt olles elan mõttes uuesti läbi möödunud õnnetunnid; vahel arvan just eemal olles oma õnne täie teravusega tundvat.

Mu mõttelend ei tunne piiri. Tihti tekivad mul mõttes pikad dialoogid sinuga, Maaria. Ja niisuguse selgusega tekivad nad, et arvan kuulvat su häält. Viimseid peenusi näen neil jutuajamistel, isegi tolmukübemeid näen keerlevat päikesepaistel. Vahel püüan vabaneda neist mõtteist, tunnen eneses palju energiat ja asun suure hooga tööle.

Aga siis tulevad painajalikud mõtted ja hävitavad õnnetunde. On päevi, kus näen oma elu ja enese ümbrust igal silmapilgul isesuguses valguses. Raske on siis pääseda sest labürindist, kuhu mu viinud väsimatu mõttelend. Näen jälle seda suveõhtut, kus suured, kohutavad ämblikud võrke kudusid minu ja päikese vahele.

Seal seisad sa, nagu sfinks oma igavesti saladusliku pilguga, ja mida külmemana tundub su pilk, seda suurema jõuga tõmbab ta mind enese poole. Mida külmem on härmatiskord su hinges, seda suurem on tung pääseda lähemale sellele hingele. Aga mis võin ma teha alatises hirmus? Võib-olla on seal mälestusi, mis peavad ununema, mida ei tohi keegi äratada endisele teravusele. Kas mõistan läheneda su hingele seesuguse õrnusega kui tarvis? Muidu võiksin kiskuda lahti paranevad südamehaavad ja sünnitada uut valu, uut kannatust.

Tulevad uued hirmud nagu ratsanikkude salgad kõrves; tulevad niisuguse hooga, mis sunnib mu tihti küsima, miks ei tulnud nad juba varemini.

„Ta on kõigeks valmis," kordan mõttes su sõnu, ja mingisuguse segase tundmusega, mis on otsekui etteheide enesele, lisan juurde:

„Ta laseb enesega kõik sündida."

Siis näib mulle, just kui oleksid matnud selle osa oma elust, kus elasid ise kaasa; nüüd vaatled ainult kõrvalt enese olemasolu, külmalt ja osavõtmatult.

Toon igal päeval koju valgeid roose, ja need ei kao iialgi su laualt. Kummardud tihti valgete rooside üle, suudled neid ja peidad oma palge nende sekka.

Näen, su pilk eksib kauguses, ja kui vaatlen su külmi, täheläikega silmi, siis tunnen jälle, et on härmatiskord meie hingede vahel.

„Maaria, sa oled kurb... On sul igav?"

„Ei."

Tean, pole see, mis ütelda ja küsida tahtsin. Pidin ütlema midagi hoopis teist, nagu seda ennemaltki püüdsin teha, kuid ei leidnud sõnu. Mina, kes enne arvasin mõistvat lugeda inimese hingest, seisan abituna nüüd, kus elu mind ennast puudutab. Nüüd joon nagu janune su sõnu ja korjan raasukesi, mis langevad sinu kui rikka laualt.

Ja nii kaob suvi. Jalgteele langevad mõned kolletanud lehed, väätkasvude tasane sahin muutub kargeks kõrinaks.

VII

Sügisel hakkan üht inimest, kellega mul ennemalt vähe tegemist olnud, igal pool nägema ja kuulma. Rand on teatris, kohvikus, postkontoris, uulitsalgi on teda tihti näha. Mulle näib, nagu p i i r a k s see inimene mind. Ühtlasi hakkan kartma seda inimest. Randa nähes pöördun kõrvalisse uulitsasse, aga sellest on vähe abi: mõne aja pärast puudutab mind keegi õlast, teretab viisakalt ja ütleb:

„Te olete nii mõttes, härra. . .“

Ja alati kutsub ta mind enesega ühes, enamasti restorani. Harva suudan enese lahti puigelda: Rand kõneleb nii tungivalt, ta jutt on nii põimitud viisakustega, et ma kuidagi ei suuda kindlaks jääda.

On sügisõhtu. Istun laua juures ja sorin unustatud paberilehti. Võib-olla kirjutan nüüd jälle edasi oma novelli, mul on jälle nii palju ütelda, nii palju pühendada. Äkki hakkavad mu kõrvus kumisema udused, otsekui ammu kuuldud sõnad. Kus kuulsin neid sõnu? Õigus, see oli seal, eilsel joomapeol Rannaga.

Tõttasin koju, aga tundsin ühtlasi, et keegi mu ümber piiras, nagu kiskja lind saagi ümber. Õigus, õigus... Korraga pani keegi oma käe mu õlale ja ütles: „Miks olete nii mõttes, härra..?"

Sel päeval p i d i n minema Rannaga, ta tahtis pühitseda oma sünnipäeva. Rannal on alati põhjus pühitseda neid päevi, kus ta minuga kohtub. On sünni- ja surmapäevi, on ka neid, kus on tehtud kasulikku äri või saadud rõõmustav kiri.

Missuguse määratu söökide ja jookide virna tellis Rand! Mis ütles Rand? See oli mul koju tulles selgesti meeles. Kas ei rõõmustanud ta, et leidis kord inimese, kellel on süda ja hing. Rand heitis ette eesti seltskonnale ideaalide puudust. Rand ütles:

„Võib-olla matavad ärilised huvid ja äripäevased väiklused kinni kõik kõrgemad huvid; võib-olla on see harilik hingeline tühjus, millelt on asjata oodata püüdu ideaalide poole."

Jah, nii ta ütles. Aga ta ütles veel:

„Kui võõrana peab end tundma ses seltskonnas isik, kes elumõistet ei näe ainult äris ja kasus, vaid kes vaatab siniste kõrguste poole."

...Kes vaatab siniste kõrguste poole — see oli tema, Rand. Jaa, jaa, Rand oli õnnetu, kõigest oma rikkusest hoolimata, seda ütles ta ise. Nüüd ütles ta olevat leidnud inimese, kellel on süda ja hing — see pidin olema mina. Muidugi, kas ei leidnud ka mina inimese, kellele võisin ütelda ja usaldada kõik? Kas ei saanud Rand aru kõigest ega mõistnud vaikida? Missuguse osavõtmisega kuulas ta mu jutustust, kui talle kõik

oma hirmud ja kartused hingest välja puistasin! Kellelegi teisele poleks ma seda iialgi kõnelnud, aga Rand oli ise õnnetu, kannatas ise rasket maailmavalu, sellepärast võisin temale kõik usaldada. Imelik, miks olin enne kartnud seda inimest, miks oli mul vaenlik tundmus ta vastu? Õigus, siis ei tundnud ma teda veel. Sel päeval õppisin teda tundma ja leidsin, et see on inimene ja džentlmen.

Aga kord... seda polnud küll rohkem kui üks silmapilk... kuid siiski... mis oli see? Leidsin eneselt ühe pilgu... Seegi võis olla ainult viirastus, mis oli tekkinud alkoholi mõjul, valguse ja varjude mängus. Niisuguse pilguga ei võinud ta vaadata — ta oli džentlmen üdini.

Siis veel see teine... pikantne teema, nagu ta seda nimetas... Mistarvis puudutas ta seda? Ta küsis isegi... Ah, ükskõik, see oli ainult nali. Jah, ka huumoripuudust ei olnud Rannal. Aga tema huumor tuli läbi pisarate, nagu ta ise ütles.

Sorin ununenud paberilehti ja püüan meelde tuletada, mis sündis edasi. Kas ei kõnelnud ma siiski liiga palju oma elust ja ei avaldanud asju, mida ei pidanud kuulma võõrad? Nüüd on muidugi hilja kahetseda, pealegi on võimalik, et Rand eilset juttu enam ei mäletagi. Ja kuigi mäletas: ta on džentlmen, mõni teine kord saaks ta ometi kõik teada, sest säärast risti, nagu minul, on raske üksi kanda.

Ah jaa, mis sündis siis? Siis kutsus Rand mu enese juurde võõrsile ja soovitas ühes võtta sind, Maaria. Ta läks telefoni juurde ja tellis hobused.

„Pole hobused poole tunni pärast siin," ütles Rand, „siis lasen kutsari homme ametist lahti."

Kuidas rõõmustusid, Maaria, kuuldes, et me Ranna juurde võõrsile sõidame! Rannal oli õigus: sul oli igav, sind pidi tingimata ühes võetama. Kas ei alanud kohe lõbus jutt, kui istusime tõlda? Kas ei langenud sinu kui rikka laualt minulegi sel õhtul rohkem kui harilikult?

Ah ei, sa ei mäleta seda enam, Maaria. See oli ammu, ja need väikesed asjad on sul ammu ununenud. Ainult minus elab edasi iga su pilk, iga su naeratus, otsekui oleksin sind näinud alles eile.

Kogu toreda õhtusöögi ajal olid lõbus ja ülemeelik, nagu sind veel kunagi polnud näinud, aga siis jäid järsku vaikseks ja ei ütelnud kogu õhtul enam sõnagi. Su palged olid kahvatud, üks lahtipääsenud juuksesalk tikkus silmile, millest õhkus rohekas tuli. Mis tähendas see?

Ma ei tea, mis ütles Rand sulle aias, ma ei kuulnud ka tema poolsalajasi sõnu õhtusöögil, kuid ometi ei võinud see olla põhjuseks su vaikimisele. Ei, ei, Rand oli alati džentlmen üdini.

Ärkan mõtteist, lükkan kõrvale kirjutatud lehed, lähenen tasa su toauksele ja koputan.

„Jah!" hüüad sina.

Sa oled voodis ja loed üht raamatut. Öölaual, lambi kõrval, on valged roosid. Kui sisse astun, sirutad välja oma pika, valge käsivarre, võtad lillevaasi ja peidad oma palge rooside sekka. Seda su liigutust nägin nii tihti, et praegugi näen vaimus sind suudlevat valgeid roose.

„Maaria, oled sa haige?“ küsin.

„Ei.“

„Kartsin... Olid siin nii vaikselt. Arvasin, et eilsel sõidul külmetusid.“

Sa raputad pead, naeratad, paned lillevaasi lauale.

„Kas eksitan?“ küsin.

„Ei,“ vastad, paned raamatu kinni, vaatad mulle küsivalt silmi. Istun voodi servale ja suudlen su kätt. Tekib vaikus, sa vaatad mõttes olles kuhugi kõrvale.

„Mis kõnelesid sa eile minust Rannale?“ küsid viimaks ja vaatad mulle jälle otse silmi.

„Rannale?“ kohkun. „Mis võisin ma talle kõnelda?“

„Aga minust oli ometi jutt?“

„Jutt... jaa... möödaminnes. Kes ütles sulle, et sinust kõnelesime?“

„Rand. Rand ütles mulle: Täna sain teist mõndagi kuulda. Tahaksin teada, mis oli see ‚mõndagi‘?“

Tunnen, kuidas soe vool mu südame juurde voolab. Kui ootamatu Rannast, sellega kohe kiitlema hakata, mis ta kuulis!

„Lõppes teil kõik muu jutt otsa,“ küsid uuesti, „et minust pidite kõnelema?“

Mul ei jää muud nõu üle kui süüdlaselt õlgu kehitada.

„Sa pahandad, Maaria? Ära pahanda, ma ei kõnele enam kunagi kellelegi ei sinust, ei enesest. Eile oli mu süda nii raske ja muidugi mõjus ka viin, et ma kuidagi ei jõudnud vaikida.“

„Võõraste inimeste ees ei kergendata südant."

„Sul on õigus, Maaria. Muidugi oleksin pidanud eilegi vaikima, aga see tuli... tahtmata. Kuulsin eile esimest korda inimest, kel näib olevat süda ja hing, kellele näis olevat võimalik usaldada paljugi, millest teistele peab vaikima."

„Süda ja hing..." kordad tasa, otsekui enesele.

Tunnen enese täiesti hävitatuna.

„Ons tõesti võimalik, Maaria, et sa seni ei märganud, kuis kannatan?"

„Nägin, sa olid vahel mures, vaikisid kaua, aga et kannatad, seda ei märganud ma tõesti."

„Nii võõrad oleme veel teineteisele!" hüüan. „Sa ei küsinud mult kordagi, miks vaikin, miks muretsen."

„Ei. Ma pole end kunagi seganud võõraste asjade sekka."

„V õ õ r a s t e asjade sekka!" hüüan valuga. „Ons need võõrad asjad?"

Vaikus. Väljas vingub sügistuul ja kõristab kõdunevates väätkasvudes. Roosidest tekivad seinale inimesekujulised varjud.

„Maaria!" ütlen tasa ja võtan su käe enda kätte. „Tahaksin sulle midagi ütelda, aga kardan, et eksitan. Võib-olla tahad jääda üksi?"

„Ei, ei, kõnele," kostad sina.

„Ma ei tea, kust alata, Maaria. Minu õnnetus on alati see, et ma ei s a a kõnelda. Palju kordi olen tahtnud sulle ütelda lõpmatu palju, aga kunagi ei leidnud sõnu. See, mis ütlesin, polnud kaugeltki see, mida ütelda t a h t s i n. Kust

pean algama? Ära mine kärsituks, Maaria, püüa aru saada mu abitusest. Peale selle piinab mind alatine hirm. . .“

„Missugune hirm?“ küsid sina.

„Hirm midagi ütelda, mis mu sinust veel kaugemale tõukab.“

Sa raputad naeratades pead. Niisugusest hirmust ei suuda sa aru saada.

„Sa ei aima, Maaria, et juba mõte sind kunagi kaotada teeb mulle äärarääkimatut piina.“

„Mispärast mõtled sellele?“

„Nad tulevad. . . need mõtted. Ma ei saa neid keelata.“

„Asjata piinad end.“

„Asjata? Tõesti asjata?“

„Muidugi.“

„Kui sina seda ütled. . . võib-olla jätavad nad mu nüüd rahule, need hirmupildid. Sest sind, Maaria, usun ma sõnapealt. Ja ka ma ise. . . Kui imestan su õigejoonelist iseloomu, kui tunnen viibivat eneses su selgeid silmi, siis saan ka ise suuremaks vaimu poolest. Sinu eest ei saaks ma midagi salata, sulle ütleksin kõik, kõik, kui ainult teaksin, et tohin. Võin ma sulle ütelda kõik, Maaria?“

„Muidugi,“ vastad, „sa ju tahtsid seda teha.“

„Jaa, jaa, ma tahtsin sulle palju, palju ütelda, ei teadnud ainult, kust alata. Ja hirm, hirm. . .“

„Kuulsid: hirm on asjata.“

Tekib vaikus. Näib, nagu asuks keegi suurele pihile, kuid vaikus kestab edasi. Siis langen põlvili su voodi ette ja suudlen su käsi kaua, kaua.

„Ei, ma ei saa midagi ütelda, Maaria. Ära mõista mind hukka, ära jäta mind maha, ma ei suuda elada sinuta."

„Ikka seesama," ütled tasa.

„Jah, ikka seesama," kordan mina. „Tunnen härmatise korda su hinges, mis mind puudutab külma hingetõmbusena, kui sulle püüan läheneda."

„Mis pean ma tegema?" küsid oma selgeid silmi mu poole pöördes.

„Ütle mulle midagi, Maaria, mida meelde tuletades võiksin peletada hirmud... kui nad tulevad."

„Mis pean ma ütlema?"

„Kas pole sul mulle tõesti midagi ütelda, Maaria? Ometi mõistad, mida igatsen teada, mida püüan lugeda su silmist. Siis valeta, valeta, Maaria, ja ütle mulle asju, mida sa isegi ei usu. Ainult kuulda, kordki... sult eneselt... tahaksin neid sõnu, et siis... elada või surra... ükskõik. Ei, ei! Ära valeta, Maaria, ma kõnelen pööraseid asju. Tean, sa ei suuda valetada. Kuid ära ütle ka tõtt. Vale on kohutav, tõde aga võib-olla veel kohutavam. Lase mind jääda teadmatusse, ära hävita mu viimset lootust. Võib-olla hakkame kunagi teineteist mõistma, võib-olla läheneb õnn tasa ja märkamata. Võib-olla tuleb ta kord siiski nagu päike pärast pikka sügisööd."

VIII

Rand käib meil tihti külas. Iga kord sõidab ta, nagu kiuste, oma hallide täkkudega. Kuid neist külaskäikudest ei leia ma midagi, mis tooks uusi hirme lisaks endistele.

Ühel päeval tulen koju ega leia sind, Maaria. Su laual on kiri Volga-äärse linna templiga, mis nähtavasti su äraolekul toodud. Pikk, kahvatu naine naabermajast toob mulle lõunasöögi. Missuguste kassisammudega käib see suurekasvuline inimene toas ja väljas ja kui äkki ja ootamatult ilmub ta iga kord. Ühtki ülearust liigutust ei tee ta pikad elastsed sõrmed, talitused ja toimetused edenevad nagu iseenesest. Ma ei mäleta kordagi, kus see inimene mulle otsa oleks vaadanud, ma ei teagi, missugused silmad on naabermaja elanikul; võib-olla on nad hallid, võib-olla mustad, võib-olla sinised? Ei, ma ei tea nende silmade värvi, need silmad vaatavad alati maha, olgugi et tundub, otsekui näeksid nad kõik, mis nende ümber sünnib.

„Kas Maaria pole kodus?“ küsin, märgates tasast värinat hääles.

Ei, Maariat ei ole kodus. Maaria on mõne aja eest väljunud... kellegi härraga. Teda, naabermaja elanikku, on palutud tulla, kui nad lõunaks ei peaks tagasi jõudma.

Minu ainus soov on, et kahvatu naine mu üksi jätaks. Ja need saladuslikud silmad, millede värvi ma kunagi pole näinud, loevad isegi mõtteid. Naabermaja elanik kaob nagu viirastus, tasa, nagu ta oli ilmunud.

See sealt Volga äärest peab tulema ühel päeval ja hävitama kõik ühe hoobiga, mis mulle veel üle jäänud. Ta tuleb... mida muud tähendas see kiri? Võib-olla ongi ta juba siin?

Lähen su tuppa, Maaria, ja vaatlen valgeid roose. Nende sekka peidad oma palge, Maaria, ja suudled neid. Siin, selle vaiba all puhkas su neitsilik keha, neil padjul sätendasid su kuldsed juuksed. Siin, ses toas, elab ja liigub inimene, kes on mulle nii lähedal ja ometi nii kaugel.

Siis astun tasa su toast, otsekui kardaksin eksitada kedagi. Seisatan su pildi ees, Maaria. See pilt on meie pulmapäevast saadik mu kirjutuslaual. Tahan, et pildiltki vaataksid mulle su tõesäralised silmad.

Luba, Maaria, et igavesti vaataksin su imesiniseid silmi, luba neisse igavesti vaadata!

Märkan kerget naeruhelki su sfinksisilmis, otsekui tahaksid mult küsida:

„Mis pean ma sulle ütlema?"

Suudlen külma klaasi, mis katab pilti.

Mis pead sa mulle ütlema, Maaria? Kas pole sul midagi ütelda? Või vaatad külmas ükskõiksu-

ses võõra mehe poole, kes sammub su kõrval? Siis pole sul tõesti midagi ütelda. Või põlgad mind, aga loed siiski paremaks vaikimise, et mitte sünnitada asjatut kurvastust? Kes mõistab su sfinksipilku? Või kahetsed mind ainult, teades, kuis kannatan? Või armastad mind ometi ja tahad mind ainult piinata? Ei tahaks uskuda, et su hing jääb hoopis puutumata sest suurest tundest, mis hoovab su poole. Kes mõistab lugeda su sfinksisilmist?

Teaksid ainult, Maaria, kuis janunen su hinge! Kord nägin sõgedusega oma õnne selles, kui omandan su ihu, otsekui oleks pidanud tulema ühes su ilusa kehaga su ilus hing. Nüüd, kus mu päralt su ihu, näen, et võõraks jäi mulle see, ainus, mis ihkamise väärt. Kuidas pean sulle lähenema, Maaria, et leida teed su hinge? Kes ütleb mulle, missuguses valguses näed mind sammuvat enese kõrval? Küllap jääb mulle see igaveseks saladuseks; sellest öisest hallakorrast, mis meid lahutab, ei suuda minu pilk iial läbi tungida.

Su armsamad värvid on: m u s t, v a l g e ja s i n i n e. Sellepärast armastad sa valgeid roose ja suudled neid ja peidad oma palge nende sekka; sellepärast seadsid end vahel mustisse riideisse, otsekui leinates kaotatud õnne; sellepärast on su kaelaehtes ja sõrmustes ametüst ja safiir kui sarnasemad su silmade helgiga.

Oli aeg, kus olin valmis surema su eest. Nüüd näen, selles ei ole kangelastegu; suurem kui surra — on elada su eest, Maaria. Kõik oma elu ja jõu tahaksin anda su teenistusse ja elada ainult Ilule,

sest Ilu on Maaria ja Maaria on Ilu. Ja see on mu kaksainus jumalus.

Sinu silmade puhtal säral näen inetusi enda hinges, aga tahan nad peletada igaveseks ajaks. Ära hülga mind ainult, sina, Maaria, siis jätkub mul jõudu kõigeks, mis ilus, sest pole jõudu ilma ideaalita — ei mul, ei kellelgi teisel.

Vaatlen su salapäraseid silmi, kuni nad hakkavad elama mu ees. See oled sina, Maaria. Su kõrval on õitsev sirel — sinu armsamad õied, kui sarnasemad su silmiga.

Kuhu läksid sa, Maaria? Kus oled sa praegu? Või tuli see sealt kaugelt ja viis su ära enesega? Siis pole mul enam kedagi, kelle eest elada, kelle eest surra; siis ulatub maast taevani see võrk, mida kujuvad suured mustad ämblikud, ja matab kinni mu eest päikese. Siis langen tagasi mudasse, veel rohkem koguneb inetusi mu hinge, sest pole jõudu ilma ideaalita — ei mul, ei kellelgi teisel.

Uksekella kõlin äratab mu mõtteist. Panen su pildi endisele kohale ja tõusen laua juurest. Kostab sinu hele naer, rõõmsas erutuses tõttad tuppa ja hüüad kellelegi, kes tuleb järel:

„Ta on kodus."

Muidugi, kes võis see olla muu kui Rand. Te käisite sõitmas hallide täkkudega ja tahaksite nüüd kuskil lõbusalt õhtut veeta. Täna pean ma teiega tingimata ühes tulema, täna on Rannal suur rõõmupäev, sest niisugust äri pole ta veel kunagi enne teinud.

„Säärast äri. . .“ kordan mõttes. „Millal vaatab see inimene siniste kõrguste poole? Millal kannatab ta maailmavalu, millest kõneldi sel õhtul?“

Ei, täna ei lähe ma kuhugi, tunnen enese olevat haiglase.

Pettunult vaatate Rannaga teineteisele otsa; selle õhtu lootsite tõesti lõbusasti veeta, tuju oli algusest saadik haruldaselt hea.

„Siis jätame teiseks korraks,“ ütled sina ja hakkad võtma üleriideid seljast.

„Ei milgi tingimusel!“ vastab Rand oma tarku silmi välgutades. „Ei milgi tingimusel! Sest täna on päev, kus. . .“

Aga miskipärast jään just mina sel päeval kindlaks, kõik kutsumised, meelitused ei aita. Ühtlasi liigub mus jälle mingi vaenuline tundmus Ranna vastu. Heameelega kustutaksin selle inimese mälestusest kõik, mis ütlesin sel õhtul.

„Aga te võite minna. . . ilma minuta,“ ütlen viimaks.

Sa vahetad Rannaga ühe pilgu ja vaatad siis küsivalt minu poole.

„Sul hakkab üksi igav,“ ütled naeratades.

„Ah ei. . . ei,“ vastan akna poole vaadates. „Minge aga.“

Ja te lähete ära, teie, kes tahtsite seda õhtut lõbusalt veeta.

„Ma tulen varsti,“ hüüad ukselt. Siis kaote mustendavasse sügisõhtusse. Jalgteelt kostavad hääled, siis vaikivad needki.

Vaatan välja ja surun otsaesise vastu aknaklaasi. Mõni harv lumekübe põrkab vastu aknaruutu ja langeb kõrisevate väätkasvude sekka. Uulitsalt kostab mürin: Ranna tõld sõitis hoovivärava juurest minema. Ikka, ikka sõidab ta siia oma hallide täkkudega ja piirab meie aiamajakest. Mis tähendab see imeline käimine? Siin lähedal on keegi ametis, kes kannab välja mu õnne aiamajakesest.

Kõdunevates väätkasvudes mängivad tuulesellid hävinemisvalssi. Sassis juukseil ja hingeldades tormavad nende kaaslased ümber aiamaja, nagu tahaksid nad seda kiskuda oma metsiku tantsu sekka; eemal aga ringutab oma lõpmatusse ulatuvaid käsi see, kes arvab olevat lõpetanud oma päevatöö; see, kes arvab: „Tänaseks küll! Asjade arenemisele peab antama loomulik käik. Loomulik käik aga nõuab, et midagi ei teki ega hävi ilma nähtava põhjuseta. Seda enam hakkavad nad arvama — hahaa! — nagu juhiksid n e m a d ise oma käekäiku."

Astun akna juurest eemale, seisatan keset tuba ja kuulatan nägematute muusikameeste kontserti akna all. Oo, need seal näevad ja kuulevad kõik ja võtavad osa kõigest ja tunnevad rõõmu hävinemisest.

„Ometi liikus ta hinges midagi," lendavad mu mõtted su äramineku juurde tagasi, „miks ütles ta muidu: ‚Sul hakkab üksi igav.'" Mis oli see? ‚Ma tulen varsti tagasi,' hüüdsid lävelt, nagu trööstides. Aga sa läksid ometi: pidi olema mingi teine tundmus, mis oli suurem sest esimesest.

Lähen eeskotta, seisatan sealgi ivakese aega, tõmban siis palitu selga ja astun välja. Õhukesel lumekorral, mis katab jalgteed, võib praegugi märgata jälgi. Seda teed mööda tulid ja läksid nad. Muidugi on asjata otsida veel kellegi kolmanda jälgi, kes kiirelt sammub kõigi nende järel, keda ta ära valinud. Selle tee käib üle puude latvade ja katuseharjade. Võib-olla ei jätagi ta jälgi oma teekonnal; võib-olla ei jätagi ta iial kuhugi jälgi.

Ühe õunapuu küljes ripendab murtud oks. Selle murdsid n e e d oma ülbel tantsul, kui nad tormasid pöörases rüsinas ümber majanurkade. Ah ei! See, kes tormas kõige ees, kelle lahtised sassis juuksed loitsid nagu tuleleek, jäi sinna kuhugi kinni ja püüdis end sipeldes vabastada. Järgmisel ringil kiskusid kaastantsijad ta enesega ühes ja praegu vihisevad puu küljes mõned punased juuksesalgud.

Lähen uulitsale. Üht väikest poodi värava kõrval pannakse kinni. Vana naine askeldab ukse juures ja hoiab kassi süles. Poest hoovab uulitsale kopitanud lehka. Jumal teab, millega siin kaubeldakse, aga teataval tunnil avatakse poeuks ja pannakse kinni teataval tunnil. Kassi rohelised silmad tungivad pimedusse ja näivad aimavat tuleva öö salapäraseid lugusid.

Sammun läbi linna, ilma et isegi teaksin, kuhu minna. Paar korda näib mulle, otsekui oleks mind teretatud, aga kummalgi korral näen tagasi vaadates ainult pikki, õõtsuvaid varje laternate valgustusel. Viimaks leian enese väikese puumaja juurest, kuskil jõeäärsel uulitsal. Majakene näib

TÜ Raamatukogu

mulle tuttav ja kodune, siin käisin kevadel. Siin elab keegi, kelle vastu tunnen enese olevat võlglase.

Liisi paneb enese ruttu riidesse ja tuleb rõõmuga kaasa. Läheme peauulitsale, ostan lapsele raamatuid ja maiustisi. Lapselikus rõõmus pigistab Liisi kingitused vastu rinda, nagu kartes, et nad talt jälle ära võidakse võtta. Neid kingitusi on nii palju ja nad on kõik nii ilusad, et ruttu koju tahaks, kus neid uuesti võiks vaadelda, kaua vaadelda. Aga ma ei suuda niipea lahkuda oma noorest seltsilisest. Me sõidame aiamajja, kus ostetud raamatuid lehitseme ja mõningaid kohti loeme.

Mis imevägi ses väikeses võõras? Tuulesellid uluvad kuskil kaugel, kartes läheneda aiamajakesele. Veel mõni segane hirmupilt uidab mu peas, siis taganevad needki, väikese võõra naeratuse mõjul. Ah jaa, väike maja jõeäärses uulitsas näis täna siiski natuke iseäralik: endine muinasjutuline õhuloor oli kadunud ta ümbert ja nagu paljastatud igapäevsuses küürutasid kokkulitsutud seinad raske halli katuse all.

„Kas küsib ta Maariat?" tekib mus veel üks mõte.

Ei, ta ei küsi Maariat. Nende perekonnas ei sega end keegi võõraste asjade sekka. Ahnelt püüan külalise palgeilt armsaid näojooni — suur sarnasus on sel tütarlapsel Maariaga. Veel korra lööb lõkkele kustuv tuleleek, mille valgusel näen Maariat enesele igavesti kaotatuna, aga siis tuleb rahu. Siis jutustan Liisile muinasjutu val-

gest kirikust ja vilkuvast tulest ja rändavast allikast.

Mõne aja pärast viin koju oma noore võõra. Aga vaevalt astun üksinda uulitsale, kui jälle nägematuid muusikamehi enese ümber kuulen jäselevat. Kiirelt sammudes püüan ruttu peauulitsale jõuda. Raekoja ees peatun ja vaatan kellatorni poole. Kell on 9.

Kes teab, kas on Maaria juba kodus? Tean ainult üht: üksinda ei suuda ma sel õhtul kodus olla; need seinad seal rõhuvad mind painajaliku unenäona.

Kuhu siis minna? Mis teha? Võib põgeneda teiste eest, iseenda eest mitte kunagi.

Nägematu teejuht võtab kinni mu käest ja viib mu linnast välja, pimedale maanteele. Eemal mustendavad mõisa hooned. Talli juures trambivad Ranna hallid täkud, tõlla ette rakendatud. Seal lähedal komberdab kutsar, piipu suitsetades.

„On härra kodus?" küsin kaugelt, kartes, et mees mu lähedalt ära võib tunda.

„Kodus küll, aga ega ta jutule vastu ei võta, tal on külalised."

„Külalised. . . ?"

„Jah, üks naisterahvas, nagu ikka."

„Ah nii. Ükskõik, võin tulla homme."

Tulen talli juurest ära ja lähen teist teed elumaja juurde. Ülemisel korral on kaks akent valgustatud, alumine kord on pime ja vaikne. Läve kõrval kasvavates sirelipõõsastes sahistab tuul. Eesuks on lahti. Lähen trepist üles teisele korrale, avan veel ühe ukse ja koban võõras, pimedas

ruumis käsikaudu ringi. Siis avatakse järgmine uks, valgusjuga tungib pimedusse, üks inimene sammub söögiriistadega täristades minu lähedalt mööda ja läheb trepist alla. Uks järgmisse tuppa jääb poolavatuks. Kuulen sosistamist, siis tasaseid sõnu ja siis ütleb Rand pühalikult:

„Ei, Maria, kuldmägesid ei või ma sulle lubada, neid ei ole mul ega kellelgi teisel, aga kõik, mis mul on, annan sulle ja toon su jalge ette."

Mäletan selgesti, ta ütles Maria, mitte Maaria, nagu hüüdsin sind mina ja hüüan praegugi.

Siis kõndisin jälle küürutades pimedal maanteel, otsekui oodates hoopi, mis mind võis tabada iga silmapilk. Ja võis tabada mitte üksnes sealt... kaugelt, vaid ka sealt, kust seda ennemini ei kartnud.

Anna mulle andeks, Maaria, see hiline käik! Mind juhtis tundmatu teenäitaja.

IX

Laman voodis, vahin pärani silmil pimedusse. Tasa, tasa liigub eeskoja uks, nagu tahaks keegi varjata oma hilist tulekut. Kes teab, kas tuledki sina, Maaria, võib-olla teeb pikk, kahvatu naine oma öist ringkäiku? Temale oled võtme andnud, ta pääseb siia igal ajal, nagu nuhtlus. Siis liigub veel üks uks ja siis tekib vaikus.

Vintsklen voodis, kuulatan vaikust, vahin pärani silmil pimedust. Vahel uhuvad tormilised südamelöögid vere mu meelekohtadesse pakitsevaks valuks kokku ja siis tundub, nagu võiks sealt veri iga silmapilk joana välja tungida.

Siis lööb seinakell lõpmatuid lööke ja tuleb pikkamisi pooluni.

Sammun kitsal, pimedal uulitsal. Kuskilt kaugelt paistab tuli punase kumana. Ühtki hingelist pole näha, hirmuäratav vaikus valitseb ümberringi, ainult mu enda sammud kajavad tühjalt uulitsalt vastu. Aga siis silman kauges, punases kumas üht liikumist, üht askeldust hilisel öisel tunnil. Seisatan. See, kes askeldas punases kumas, tuleb kiiresti lähemale, õõtsudes, hüpeldes, ime-

likke haake tehes oma nägematuil jalul. See ei või olla keha, see on mingisugune matemaatika joonistis, mis enese on paberilt lahti kiskunud ja nüüd, oma külgi igale poole laiali laotades, pimeduses edasi ruttab. See on millegi traatruudulise unetants, mis endale verehelkse paiste tagaseinaks valinud.

Tahan põgeneda, kuid tunnen rammestust, otsekui halvatust jalus. Langen maha, lohistun käte abil edasi — kuni liikumisvõime jalgadesse tagasi tuleb. Siis on jalus ainult väsimus ja tuim valu, nii et joostes tihti põlvili langen. Aga s e e seal selja taga ei suigu. Tihti langeb küll s e e g i maha ja laguneb uulitsakividele laiali nagu räiss, kuid kohe koguneb ta uuesti ja läheneb õõtsudes, hüpeldes, küürutades.

Näen, et ei ole pääsemist õigel, lõpmatul uulitsal, sest s e e seal viibutab õhus juba mingisugust silmust, mida mulle visata kaela või jalgu. Kahel pool on kõrged, mustendavad majad, suurte raudväravatega — mõnesse neisse peab enese peitma see, kes tahab pääseda. Haaran käeraudadest kinni ja püüan lahti suruda üht kui teist väravat, kuid asjata. Kõik väravad on kinni, otsekui varjataks nende taga saladusi. Siiski... üks raudvärav annab järele, liigub, läheb kriiksudes lahti roostetunud võlvidel, oigab ja sajatab oma keeletul keelel. Juba loen enese pääsenuks ja tahan astuda üle läve...

Värava taga läigib mustendav vesi.

Ärkan. Jälle lööb seinakell lõpmatuid lööke... Olen kirikus. Kirik on täis põlvitavat

rahvast. Väljas sähvivad välgud ja valgustavad silmapilkude kaupa kiriku poolpimedust ja inimeste katmatuid päid. Kirikus on veel keegi, kelle hingetõmbust enese ümber tunnen lehvivat, kelle juuresolek mind täidab lõpmatu õnnetundmusega. Põlvitan teiste palvetajate seas, tunnen voolavat pisaraid oma palgeil ja näen neid valguvat konarlikule kirikupõrandale.

Kuskilt hüüab üks hääl:

„Nüüd rahu! Nüüd vaikust!"

Palvetajad saavad teada: Jumala tuli on kirikut tabanud; kirik põleb. Ja siis sammuvad kõik vaikides, otsekui leinarongis kirikust välja. Jään üksi tühja jumalakotta, otsin teda, kes oli mu lähedal, kelle eest palusin. Välkude sähvatustel näen tumedat altaripilti ja vanaaegseid puunikerdisi selle ümber. Altari ees lamab keegi põrmus ja oigab: Issand, halasta!

Astun lähemale, näen välgu valgel: see olen ma ise. Ülalt vaatavad alla apostlite kujud ja veel keegi, kelle silmist välgud oma alguse saavad. Selle viimase käes valendavad kaks käsulauda, millele on mustade tähtedega kirjutatud tõotused ja ähvardused.

„Issand, halasta!" oigab see, kes lamab põrmus.

Peale asjatut otsimist pinkide ridades ja kooridel, kusjuures tihti tagasi tulen ühele ning samale kohale, leian enese väljast... Kirik põleb heledas leegis, rahvahulk on mäekünkale kogunenud ja laulab vägevat koraali Jumala kiituseks.

„Kuhu jäi see, kes oli mu lähedal?“ hüüan ahastusega ja ringutan kiriku poole.

Siis ärkan uuesti. Tunnen paisuvat oma pead lõpmatu suureks ja raskeks kohavate südamelöökide mõjul, mis vere meelekohtadesse kokku surub.

Siis tahtsin ometi näha, kas olid sina see, kes tuli. Tõin kirja, millel oli Volga-äärse linna tempel, su kambrisse, panin su ette öölauale. See kiri oli hommikul kadunud, seda kirja ei näinud ma kunagi enam.

X

Jõuetult langevad viimased kolletanud lehed puudelt ja sahisevad õhukese lumekorraga kaetud teerajal.

Vahepeal teeb suur must lind aiamajakese kohal mõne ringi ja liugleb iga uue ringiga allapoole. Sa käid tihti ära kodunt, Maaria, ilma et teaksin, kuhu lähed. Vahel tood koju valgeid roose, suudled neid ja peidad oma palge nende sekka. Mõnikord satud närvlikku elevusse ja kõneled kaua suurest linnast suure jõe kaldal. Siis vaikid järsku ja vaatad mõttes enese ette. Ja vaikid kaua.

Aga inimene, kes enesel ütles olevat südame ja hinge, kes mind alles hiljuti püüdis, on hakanud põgenema mu eest. Juhtub ta mulle uulitsal vastu, siis vaatab ta kõrvale või seisatab vaateakna juures.

Kord nägin teda lõbusa seltskonna keskel. Siis silmas ta mind, välgutas oma teraseid silmi, tähendas peaga minu poole ja ütles midagi lõbusat oma seltsilistele. Vali naer kajas mulle järele.

Mis peaksin sulle veel ütlema sest ajajärgust, Maaria? Või ehk peaksin jutustama oma kauge-

test käikudest armsaks saanud kohtadel, kus käisime kord kahekesi ühel kevadel? Nii tuleb reisija kaugelt tagasi, kõnnib rohtunud teerajal ja elab veel kord mõttes läbi ammu möödunud õnnesilmapilgud.

Jah, ma olin harjunud sind m i t t e leidma kodunt, see tähendab endised äkilised, mööduvad valuhood ühinesid alatiseks tumedaks valuks mu hinges. Võrk, mille kudusid n e e d mu ümber, muutus ikka tihedamaks.

Sel päeval olid sa jälle ära läinud. Pikk, kahvatu naine ulatab mulle ühe kirja ja kõneleb midagi tasa, mahalöödud silmil. Seda kirja lugedes hakkab mul järsku külm.

„Hea küll, hea küll," ütlen kirja andjale, et saada tast rutemini lahti. Meie jutt on lõppenud, ta võib minna.

Ja kahvatu naine kaob hiilival kassisammul.

Süütan lambi, loen kirja tule valgel. Käekiri on moonutatud, ometi võib leida tuttavaid jooni. Mulle tuleb meelde kellegi itsitav nägu, mulle vaatas täna keegi silmi, keegi, kes käib ühes lõbusa seltskonnaga. . .

„Nii võib tulla lõpp," ronib segane mõte läbi aju. „Juba segavad endid võõrad inimesed meie elusse ja saadavad mulle inetuid kirju."

Siis hakkab mus leekima meeletu viha laimaja vastu. See ei või olla! Nii kaugele ei alanda end Maaria iialgi! Nean ennastki: miks annab mu hirmust piitsutatud mõttelend väikestele asjadele koleda tähenduse, mida neil ei ole. Niisugune meeletu fantaasia võib teha ta peremehele suuri

rõõme, aga ka suuri valusid; ta suurendab rõõmu, suurendab aga ka valu.

Hakkan mõttes kõnelema sinuga, Maaria, ja ütlen:

„Nii langen tagasi mudasse, veel rohkem koguneb inetusi mu hinge, sest pole jõudu ilma ideaalita, ei mul, ei kellelgi teisel.

„Nii palju küsisin sult, Maaria, aga sa vastasid vaikimisega.

„Võib-olla kannan ise ses süüdi, sest mina olin see, kes sind palus: ‚Ära valeta mulle, ära ütle ka tõtt.'

„Hakkan aimama oma suurt nõrkust, milles pelgan tõde, kartes, et see võib hävitada mu viimse lootuse. Hakkan aimama oma alatut egoismi, mis kardab valu ja kannatust, vindub hirmu ja lootuse vahel, argses hädaldamises. Kus peaksin heituma puhastustulle, et saaksin tõele lähemale, seal otsin ma urkaid, kuhu end peita tõe eest.

„Ütlesin sulle: ‚Oli aeg, kus olin valmis surema su eest; nüüd näen, ses ei ole kangelastegu; suurem kui surra on elada su eest, Maaria.'

„Nii ütlesin sulle.

„Nüüd aiman: Polegi kangelastegu see, millele olen valmis elus või surmas. Ei elus ega surmas näe ma kangelastegu, näen mõlemais igavest rõõmu ja õnne."

Aga pisikesed tähed inetul kirjal muutuvad ussisarnasteks ja vintsklevad lambi valgel. Tõmban lähemale kihisevad read ja loen jälle; käes

kardan hoida seda paberilehekest. Kuulen riiete kahinat selja taga ja katan kirja raamatuga kinni.

„Peidad asjata," ütled sina kohutava rahuga, „lugesin juba läbi selle ilusa kirja."

Ma ei mäleta enam, Maaria, kaua kestis seekord mu meeletu märatsemine ja selle needmine, kes oli saatnud selle kirja. Mäletan ainult, kuidas kiskusin peenikesteks tükkideks selle paberilehekese, kuidas trampisin neid jalgadega ja kuidas kordasin:

„See on vale! See on vale!"

„Muidugi on see vale," vastasid sa vaikselt ja istusid toolile.

„Seda kirjutas inimene, kes on kade meie õnnele," hüüdsin.

Missuguste vägevate lainetena voolas minusse tagasi elurõõm! Sa ütlesid: „Muidugi on see vale." Nüüd teadsin, et oli asjata mu hirm kaotada sind, Maaria.

Kuulen kauget muusikat, mis on paisumas valjuks hõiskelauluks jälleleitud õnnes. Siis hakkad sa kõnelema, tasa, aga selgesti ja kindlasti, nagu sul viisiks, niikaua kui sind tunnen.

„Muidugi on see vale, mis s e a l kirjutatakse, ütled sa, „aga meie vahekord on siiski palju muutunud. Ma ei taha seda su eest enam varjata, nüüd, kus enesega olen jõudnud selgusele. Meie peame lahkuma."

Arvatavasti näed sa suurt muudatust mu näol, lisad juurde, nagu seletuseks:

„Ma lähen ära siit."

„Maaria!"

„Ma ei või teisiti.“

Hõiskelaul vaikib järsku, otsekui oleksid katkenud keeled nägematu muusikakoori pillidel. Siis hakkan läbi kumiseva vaikuse kuulma kõdunemisvalsi krigisevat viisi. Ja siis lööb seinakell neli lööki.

Need neli saatuslikku lööki põletavad sügavad haavad mu hinge, nad värisevad praegugi endises valus.

XI

Sa lahkusid aiamajakesest, Maaria. Ma ei tea, mis tundsid minnes. Mäletan, kuis peitsid oma palge valgete rooside sekka, mis olin toonud. Need su viimased roosid on praegugi endisel kohal, su voodi ees. Aeg-ajalt langeb mõni kõdunev õielehekene öölauale.

Sa lahkusid, Maaria, ja ulatasid mulle vaikides oma ilusa käe. Vaatasin sulle järele, kuni valge sulg su kübaral kadus puude varju.

Siis tundsin, kuidas libises ja langes kaugemale uksepiit mu selja taga.

Kui ärkasin, oli öö.

Laman voodis. Sügavas vaikuses kuulen ainult seinakella tiksumist ja kellegi tasast hingamist enda lähedal. Siis hakkavad hullama vallatud tuulesellid akna taga ja mässavad hingeldades, läkastades, kuni tüdinevad. Seinakell lööb neli. Tõusen voodist, süütan tule. Kell on kaks. Kuskil toanurgas piriseb kärbes, nagu patuse hing, üks ämblik laseb enese pikkamisi laest alla ja kõnnib mu väriseval käel. Voodi ees toolil magab kahvatu naabernaine.

XII

Nagu unenäos näen maju, uulitsaid, inimesi. Minu ees liigub mingi vormitu mass, millele ei leia nimetust. Sihita hulkudes, ühel päeval või ööl pidid suured hallid täkud mu puruks tallama. Ma sain viimasel silmapilgul kõrvale põigata, ainult pori pritsis mu näole ja riietele. Muidugi polnud selles keegi süüdi, sest arvatavasti olid uulitsad porised sel päeval või öösel. Mäletan, tõllas istus keegi, kelle kübaral oli valge sulg.

Varsti pärast seda lukustasin aiamajakese uksed, kolisin tagasi katuskambrisse, kus elasin, enne kui tulime aiamajja. Ma ei võinud olla kauemini neis tubades, kus heljus veel su juuste lõhna ja sahisesid riided, otsekui tasastel sammudel. Ainult su pildi, su imesinised silmad, su sfinksinaeratuse katsin kinni, enne kui läksin minagi neist kurbadest, mahajäetud tubadest; muidu jäi kõik puutumata aiamajakeses, jäi kõik nii, nagu jätsid lahkudes. Pärast käisin seal otsekui palvekäikudel ja viisin valgeid roose. Vahel nägin pikka, kahvatut naist akendest kassisammul mööda hiilivat.

Kord valdas mind lõpmatu tüdimus ja ma ei väljunud kaua oma katuskambrist. Võib-olla olin

haige sel ajal, mingi võim surus mu voodisse ja rõhus mind päevil kui öil. Viimaks tundsin nälga ja ühtlasi niipalju energiat eneses, et võisin minna uulitsale. Oli udune hilissügise hommik. Puudelt langesid porikarva varblased nagu tohletanud õunapabulad porisele, lumelobjakaga kaetud uulitsale. Peauulitsal, suure kivimaja ees seisis auto. Üks näruses riides poisike vahtis seal lähedal ja näis tahtvat oodata, kuni hakkab liikuma see imeline sõiduk.

Minuga seltsib keegi punapäine võõras mees.

Sest vastikust isikust püüan vabaneda kõigest väest, aga ta veab mind kaua enesega ühes mööda linna ja jutustab lugusid oma elust. Viimaks viib ta mu kuhugi linnaservale ja avab oma söögikompsu ja viinapudelid.

Ma ei mäleta, mitu päeva, mitu ööd kestis prassimine linnaserval, ega olegi tarvis, et seda mäletaksin. Sealt tulles leidsin enese raudteeliinilt; kõnelesin mõttes ammu surnud koolivennaga Gernetiga ja jutustasin temale lugusid oma elust, nagu jutustas minule punapäine võõras mees.

Raudtee-roopad kaovad udusarnasesse vinasse, päike vajub alla. Tema viimaste kiirtega tahan saata sulle, Maaria, oma v i i m s e tervituse.

Ärkan, värisedes kõigest kehast; mu ümber on sügisöö, ülal säravad tähed. Mu pea lasub raskelt mingil kõval, külmal asjal, mis palgesse on surunud otsekui õhetava haava. Teen mõne abitu liigutuse, siis kargan metsikus hirmus püsti, lan-

gen järsult raudtee-tammilt alla ja jään lamama pärani silmil. Mõne minuti pärast tormab must mööda öine rong, mille kohutaval raginal ajud ähvardavad puruneda.

Peale pikka, painajalikku ööd tuleb kahvatu hommik, kus kisun enda lahti härmatunud asemelt. Ülal raudroobaste vahel mustendab üks asi — mu kübar. Minnes läbi pargi näen kaht musta koera mulle järele hiilivat; kui järsku ümber pöördun, laskuvad nad lömakile maha ja peksavad sabadega vastu jalgteed. Kiriku juures näen seisvat väikest näruses riides poisikest. Kui talle lähemale sammun, et küsida, kas ei olnud tema see, kes ühel hommikul vahtis autot, siis kaob ta järsku, otsekui kartes asjatu jutu tüütavust.

XIII

Uidan aiamajakese kurbades tubades ja kuulan kurba juttu kaotatud õnnest. Mul oleks juba aeg tagasi minna katuskambrisse, kuid tundmatu teejuht hoiab mu paigal ja käsib oodata.

Keda pean ootama? küsin eneselt. Siia ei tule keegi peale mu enese. Mida ootan? Siin ei sünni iial midagi. Kõik, mis pidi sündima, on sündinud; nüüd on siin vaikus, mis jääb kestma kauaks. Ei, vaja minna, mu katuskamber ootab mind koju. Võib-olla loen läbi täna mõned kirjutatud lehed ja kirjutan neile midagi juurde.

Kuulatan. Vaevalt märgatav sahin kostab su toast, Maaria. Minu vaikusega harjunud kõrv kuuleb vähemaidki hääli — üks kõdunev õielehekene langes su viimastelt roosidelt öölauale. Siis kostavad otsekui kellegi tasased sammud väljast. Võib-olla hiilis jälle pikk, kahvatu naine mööda? Võib-olla tuleb siia siiski keegi? Võib-olla tuled sina, Maaria?

Kuulatan uuesti ja uuesti, ootan hinge pidades, kutsun hädaldades:

„Tule, Maaria! Tule!"

Meeletus kärsituses tahan teha võimalikuks võimatuid asju, tahan sind s u n d i d a tulekule.

„Tule, Maaria! Tule!“

Vaikus. Siis hakkavad kostma aeglased löögid tuule ja kellahelina linnast. Äigan käega üle higise otsaesise, märkan oma naeruväärsust, milles tahtsin korda saata imet. Just sel silmapilgul kuulen uuesti samme, aga valjemaid kui enne. Uksekella kõlin halvab mu esiteks, siis lähen nõtkuvail põlvil eeskotta. See kutsumine ja see tulek oli nii kohutav, et varjas iga teise mõtte.

Ma tundsin ta ära samal silmapilgul, mil avasin ukse. See oli tema — Volga äärest.

Ta kummardus viisakalt, palus vabandust, et eksitas, ja tahtis kõnelda sinuga, Maaria. Ta mustil silmil oli suur sarnasus nendega, mis nägin su pildialbumis.

„Ei,“ vastasin, „Maaria ei ole enam siin, Maaria on. . .“

Ta sirutas oma suure pea ettepoole ja kuulatas põnevusega.

„. . . Maaria on surnud.“

„Surnud?“

„Jah.“

Siis vaatas ta maha enese ette ja kohendas mappi oma kaenla all.

„Millal siis? Ammu?“

„Ammu, ammu.“

Seega lõppes meie jutt. Ta kummardus lahkudes ja vabandas end veel kord, et oli eksitanud.

Ei, see ei olnud sina, Maaria. See oli tema, Volga äärest, kes tuli ja jälle ära läks ega tulnud

kunagi enam. Sina võisid olla rahulikult seal, kus olid, sind ei pidanud eksitama keegi su õnnes.

Ei! Ei! Nii langesin tagasi mudasse, veel rohkem inetusi oli kogunenud mu hinge — tasuda, hävitada tahtsin. Sa elasid, elasid, Maaria!

Katmatu peaga jooksen teerajal, kisun lahti värava. Võõras istub voorimehele ja vaatab mulle küsivalt otsa. Siis hakkab mul lõpmatu läbi, ma lükkan kinni värava ja lähen tagasi aiamajja. Uulitsalt kostab ärasõitva sõiduriista mürin.

Uidan jälle kurbades tubades, aga ei kuulata enam. Nüüd ei tule siia tõesti enam keegi, ei täna ega tulevikus. Pimeduse tulekul hakkan otsima üht asja, mida mul hädasti vaja. Ah jaa, ma tahtsin jälle kord vaadata su pildialbumisse, Maaria.

See koht, kus tookord oli võõra pilt, on tühi.

XIV

Aeg-ajalt tärkavad mu alkoholiga mürgitatud ajus imelised kavandid tulevaste novellide jaoks, samuti kui tärkavad mürgised lilled mürgisel maapinnal. Neil silmapilkudel muutun täiesti ükskõikseks oma elukäigu vastu; mind võidaks teha galeeriorjaks — elan ja tunnen rõõmu ainult mürgistest lilledest.

Vahel tunnen eneses tõusvat protestivaimu. Aga just siis ei leia ma kuskilt Randa, keda muidu võis alati leida. Suurte talviste pühade eel leidsin ta siiski restoranist lõbusa seltskonna hulgast.

Anna andeks, Maaria! Ütlesin ju: Siis langesin jälle mudasse.

Jah, ma läksin lõbusa seltskonna juurde ja ütlesin Rannale haavavaid sõnu. Ta pööris esiti naljaks mu valimatud hüüded ja pakkus mulle platsi enese kõrval, aga jäi tõsiseks ja kahvatas, kui ma oma häbematusi kordasin. Viimaks tõusis ta ja ütles, ta ei võivat niisuguseid asju kauemini lubada. Hea küll, aga mis tahtis ta siis teha? Mina tahtsin olla valmis kõigeks.

Ah ei, ei, ärgu arvatagu, et tema, Rand, oma asju hakkab õiendama sõjariistadega. Tema pole kaugeltki nii alp ega nii rumal kui mõni keskaja rüütel. Kui vaja, tarvitab ta teisi abinõusid. Ja kuigi ta peaks võtma kätte sõjariista, siis võiks ta võidelda ainult mõne enesesarnasega.

Nii. Enesesarnasega... kordasin mõttes. Kelle sarnane olin siis mina?

Ja, tõesti, kas ei märganud ma juba ennemalt, et minust kõrvale hoiti?

Nii. Rannal ei olnud mulle midagi ütelda; siis tahtsin ka mina teisi abinõusid otsida ja tarvitada.

Suured rõõmupühad tulid ja möödusid, ilma et nad mind kuidagi oleksid puudutanud. Lõpmatus ükskõiksuses vaatlesin lossimäelt tuule ja kellahelina linna, mis oli kaetud otsekui leinalinikuga. Siis hakkas lähenema kevad; jälle kuulsin kõneldavat suurtest pühadest, mis pidid olema lepituspühad.

Aga minu põues hakkas valmima tasumisplaan. See plaan näis mulle ainuke õige ja lihtne täide saata üksikasjadeni. Imestusin ja küsisin eneselt, miks olin oodanud nii kaua ja viitnud aega.

Mäletad, Maaria, sa olid sel päeval aias, kõndisid lobjakasel jalgteel ja vaatlesid rändavaid pilvi. Tulin su juurde, teretasin, küsisin Randa. Sa vaatasid mulle kaua küsivalt otsa ja tähendasid siis käega elumaja poole. Tänasin ja läksin sinna, kuhu näitasid.

Ta istus oma kirjutustoas ja kirjutas midagi suurde arveraamatusse. Mind nähes kohmetus ta, kuid sai sest nõrkusest kohe üle ja tõusis püsti.

Millega tohtivat ta mind teenida, mind, härra, härra...

Alati tuletas ta meelde mu nime. Ta ei oleks mitte pidanud olema nii viisakas mu vastu, peale seda, mis oli sündinud restoranis.

„Mispärast tahate teie mind teenida?" küsisin, ust enese järel lukku pöördes.

Ta targad silmad läksid rahutuks, ta nõjatus kord ühele, kord teisele jalale ja süütas paberossi. Mispärast lukustavat ma uksed enese järel?

Sellepärast, et meil oli õiendada omavahelisi asju, mida polnud vaja kuulda ega näha kellelgi kolmandal.

Omavahelisi asju... Hea küll, aga enne kui ma pole avanud ust, ei tahtvat ta alata ühtki juttu.

Õigupärast polnudki mul temale midagi ütelda, olin tulnud, et —

Kuidas? Teda, Randa, tullakse ähvardama tema oma majas! See inimene pole veel sündinud, kes seda julgeb teha. Hoitagu end, see nali võib pahasti lõppeda!

„Mitte ainult ähvardama," ütlen, laskeriista taskust võttes.

„Ah nii. Mitte ainult ähvardama..." kordab ta pisut kogeldes, aga lisab siis karjudes juurde:

„Hea küll. Siis laske, tapke, kui julgete. Ma ei karda teid. Pole iial kedagi kartnud."

Ta kisub heroilise liigutusega paljaks oma rinna ja ütleb suure paatosega palju sõnu, mis mul juba ununenud.

Tähendan, et mulle on ükskõik, kardab ta või ei karda mitte.

Ja selle silmapilguni näis mulle olevat endiselt lihtne tappa seda inimest. Aga siis langeb ta silmilt otsekui mask, ta sirutab käed kaitseks ettepoole, taganeb, hakkab kogelema segaseid sõnu ja unustab jälle mu nime.

„Ah, mistarvis, mistarvis, härra, härra... Lubage mind ainult kõnelda, seletada... Olen teid alati austanud kui inimest ja tean, et teil on süda ja hing. Mistarvis, mistarvis, härra... Lubage..."

Ta surub enese kirjutustoa nurka, ta targad silmad ei välgu enam, vaid vaatavad alandlikult, paluvalt. Seni olevat me teineteisest valesti aru saanud, aga sellest silmapilgust püüab ta kõik jälle teha heaks. Viimaks lubab ta mulle raha... tuhandeid... ükskõik kui palju.

Ta rippus kramplikult elu küljes ega tahtnud surra. Seda vintsklemist nähes tundsin eneses kaduvat energiat ja sain aru, et ei suuda teda tappa.

Panen laskeriista kirjutuslauale, avan ukse ja lähen eeskotta — võib-olla tekib tas siis mõni teine mõte, kui jätan talle kaitse.

Ei, ta seisab endiselt toanurgas ega liiguta end. Siis võtan oma laskeriista ja lahkun. All seisad sina, Maaria, ja mõõdad mind küsiva pilguga. Kergitan kübarat ja tahan sust mööduda.

„Kas nägite teda?" küsid.

„Jah, tänan," vastan mina ja lähen kõntsasele maanteele, mida uhuvad soojad kevadvihmad.

Nii ei jätkunud mul jõudu selle täidesaatmiseks, mis olin kavatsenud. Milleks jätkus mul üldse veel jõudu? Eks olnud ma tarbetu nagu kont, mis oli visatud aia äärde ja mille ainsaks õiguseks oli, et ta seal tohtis valendada.

Ma ei mäleta õieti, kuidas möödus öö, mis järgnes sellele päevale. Pole ka tarvis, et mäletaksin asju, mis tegin jõleduses.

Varasel hommikul leidsin enese istumas ühe kiriku lähedal pingil. Segased mõtted venisid läbi väsinud ajude. Päikese tõusul kuulsin korduvat üht lauset, nagu refrääni kurvas laulus. Kas ei rippunud ma ise ka elu küljes mõlema käega ja ei hoidnud kramplikult kinni neist riismeist, mis mulle olid jäänud? Oli siis tarvis, et edasi lohistasin oma viletsat olemasolu, ainult seks, et tuua uusi inetusi lisaks endistele? Oli mus siis kadunud viimne energia, et ma enesegagi ei julgenud lõpetada?

Ei, igatahes pidi see olema viimne päikesetõus, mida nägin.

Ma ei pannud tähele, millal istus mu kõrvale keegi noor naine, märkasin teda alles siis, kui ta hakkas kõnelema. Ta pani oma käe minu käele ja kõneles tasa ja kaua. Ei enne ega pärast ole ma iial kuulnud kellegi hääles säärast muusikat, kui kõlas selle tundmatu naise sõnus. Ma ei püüdnudki mõista ta kõnet, ma kuulatasin ainult muusikat, mis helises ta sõnus, ja mäletan sügavat rahu, mis hoovas minusse. Viimaks vabastas ta

mu käed õrnalt laskeriista küljest ja viis selle kaugele.

Tahtsin suudelda ta käsi ja küsida, kust tuleb ta ja kuhu läheb, aga ta kadus järsku, otsekui oleks ühte sulanud tõusva päikese kiirtega.

Otsisin teda kiriku lähedalt ja küsisin möödaminejailt. Keegi polnud näinud imelist võõrast, ja kui kõlistasin ühte suurde majja, mis mulle paistis haigemajana, siis ei teatud ka seal midagi inimesest, keda otsisin.

Läksin kirikusse ja langesin silmili maha Päästja kuju ette. Ma ei tea, kui kaua lamasin seal, aga kui tõusin, oli kiriku põrand mu pisaraist märg. Üks vana preester kummardus mu üle, pani käe mu õlale, silitas mu märgi palgeid ja ütles mulle troostisõnu. Mispärast kurvastada nii: kõik, kõik muutub veel heaks, sest Päästja arm on otsatu.

XV

Aga ei tahtnud ega tahtnud tulla lõpp mu loosklemisele. Minus kisendas tuhandepäine elajas, kes mind kihutas tagant päevil kui öil.

Ja jälle tuleb meelde üks õhtu, üks varakevade öö. Olin ostnud valgeid roose, mis tahtsin viia aiamajja oma palvekäigul. Kes teab, mispärast jäin hiljaks minema kurbadesse tubadesse, aga kui läksin üle jõe, oli juba hiline õhtu. Kuupaiste värises virvendavas vees, eemal, jõekaldal, põles tuli. Üks inimene lamas tule juures ja sirutas oma paljad käsivarred tulle, otsekui oleks tahtnud summutada kehalise valuga hingelist piina. Kuidas õhkusid ta söelepõlenud käsivarred!

Ah ei, seal ei põletanud keegi oma käsivarsi, see oli üks mees, kes lamas rinnuli tule juures ja suitsetas. See oli parvevaht, kes valvas, et kevadine voolus ei kisuks lahti kaldale kinnitatud palgiparvi. Aga, võib-olla teadis ta midagi noorest naisest, keda nägin kiriku juures sel hommikul?

Ei, seda ta ei teadnud. Ta valvas öösel parvi ja magas päeval, tema ainsam käik oli jõekaldalt

koju ja tagasi jõekaldale. Kuis võis ta teada, mis sündis kuskil eemal. Pealegi elas ta siinsamas lähedal väikeses puumajas, kaugel sest kirikust. Kas ta mäletas möödunud kevadet, oli ta siis juba parvevaht? Jah, jah; parvevaht oli ta juba ammu. Aga mineval kevadel saadeti vähe parvi, ta vedeles rohkem kodus, kui oli jõe ääres. Ja see oli veel halvem: harjunud kombe järgi ei saanud ta koduski öösel magada, tuli tihti lävele ja suitsetas ajaviiteks. Hea küll, aga kas ei läinud sealt vahel mööda mõned isikud ja ei andnud talle ajalehti? Jah, oli kord. . .

Viskasin tulle palvekäigule kaasavõetud roosid, mis pidi tähendama ohvrit tundmatule naisele.

Järgmisel päeval tulid sa mu katuskambrisse, Maaria, ja tõid mulle valgeid roose sünnipäevaks. See päev oli minu sünnipäev — seda polnud sa unustanud. Sa olid käinud mind otsimas aiamajakeses ja olid kõnelnud pika, kahvatu naisterahvaga. Siis tulid sinna, üles, ja ma astusin sulle vastu, rahulikult, otsekui oleksin sind oodanud. Su palged olid muutunud kahvatumaks, su silmade imesinine helk oli sügavam kui enne. Oli silmapilk, kus nägin lehvivat tumedaid varje su palgel, nagu neid nägin väikese Adeele roosilisil põsil meie pulmapäeval.

Jooksin uulitsale, tõin pudeli juhuslikku veini, mida jõime vaikides. Siis tõusid sa üles, Maaria, ulatasid mulle käe ja tahtsid minna. Vaatlesin su puusade imeilusat mängu, hüüdsin:

„Ära mine veel, Maaria!“

Kas mäletad, Maaria? See oli minu sünnipäeval.

Sa seisatasid, otsekui aru pidades, mis teha, tulid siis aeglaselt tagasi akna juurde ja vaatasid mõttes välja.

„Hea küll, ma ei lähe veel," ütlesid.

Siis laskusin põlvili su ette, suudlesin su käsi, palusin: „Ära minegi ära, Maaria, jää siia, mu juurde. Me läheme tagasi aiamajja, seal ootavad sind su viimased roosid. Jää siia, jää siia, Maaria!"

Sa raputasid pead ja naeratasid, nagu naeratatakse lastele, kui nad nõuavad võimatuid asju.

„Kuidas? Sa lähed jälle ära, Maaria, ja jätad mu üksi? Kord vaatas päikese kiir siia katuskambrisse ja valgustas õudust mu ümber, siis kadus ta ja jättis mu endisse pimedusse. Aga kui sa jälle ära lähed, Maaria, siis võta mind ühes, vii mind kaasa enesega, ükskõik, kuhu; lõpmatusse tuleksin kaasa sinuga."

Sa raputasid jälle pead, üks juuksesalk langes su silmile, aga sa ei naeratanud enam, vaid vaatasid mõttes kaugusse. Seal ülal sõudsid pilved, ei võinud sa ju neile mind kaasa võtta.

Uuesti, uuesti suudlesin su käsi, su silmi ja lahtipääsenud juuksesalku su otsaesisel, otsekui valusas aimuses, et see pidi olema meie viimne jumalagajätt. Sa lasksid seda enesega sündida, Maaria, aga kui jälle hakkasin paluma võimatuid asju, siis tõrjusid mu õrnalt eemale ja suudlesid mind otsaesisele. Ei, su ilusasse hinge ei mahtunud

ükski inetus, ei siis, kui olid aiamajakeses, ega ka siis, kui olid sealt lahkunud.

Anna andeks, Maaria, minule, viletsale inimesele, kes oli langenud tagasi mudasse ja kelle hinge kogunes ikka rohkem inetusi!

Siis läksid sa ära, Maaria.

XVI

Nägematud muusikamehed algavad kõdunemisvalssi. Kõik need, kes seal on, vananevad tuhandekordse kiirusega, kaotavad teel koju oma juuksed ja hambad, ka tekivad nende palgetele sügavad kortsud. Paljud ei jõuagi koju, vaid kõdunevad teel. Nende viimaste juures peatuvad mustad muusikamehed silmapilgu ja tõttavad siis jälle edasi, kõdunemisvalssi krigistades.

Kesköö paiku sammuvad nad pikas reas kuskil kõrvalisel uulitsal. See, kes läheb kõige viimasena, lohistab mingisugust asja enese järel uulitsakividel. Missugune saak võib see olla, mis n e m a d, kes päeval nii palju võidavad, heaks on arvanud öösel ühes lohistada? Ah, pole midagi iseäralikku: see on vaevast vaevatud ja piinast piinatud inimese süda, millest imbuv veri seguneb uulitsaporiga.

Pikk kontrabassimängija võtab oma mänguriista õlalt, riputab selle oma vähema kaaslase selga ja tõttab vaatama, kuidas on lugu südamega; vähem kaaslane aga sammub edasi, suure mänguriistaga kividel kolistades.

Sinna ümber koguneb neid terve trobikond. Üks on siiski teadusmees, ta on kunagi keemiat õppinud ja tahaks näha, missuguse reaktsiooni annab... Ta kummardub saagi üle, võdiseb peenikesil põlvil ja valab õhetavaile haavule põletavat vedelikku. Jaa, jaa... teisiti ei võinud see ollagi, nii oli ta arvanud. Teadlane noogutab pead kaaslaste poole ja pomiseb keemilise vormeli.

Suured leiutused tehakse mõnikord ootamata, siin leiti nagu möödaminnes uus, tähtis aine. Ja mitte üksnes see. Tähtis on ka füsioloogiline protsess. Pange tähele ja pidage meeles, kuidas t a kramplikult, otsekui viimseks ohkeks, kokku tõmbus sel silmapilgul, mil valati haavadesse põletavat vedelikku.

Veel üks tähendus, austatud koosolijad! Palun veel ühe silmapilgu võrra kannatust! Siin on teil haruldane juhus vaadelda uut preparaati in statu nascendi. Saagist imbuv vedelik on punakas-must. Ei, lubage, lubage! Mustana näib ta teile ainult öises viletsas valguses, õige värv on aga... Nii siis, saagist imbuv vedelik on punakas-must. Põletava happega ühinedes — palun tähele panna! — muutub ta kollaseks. Kuulete seda sisinat? See on uue keemiapreparaadi sündimine: kahest olemasolevast keemiaproduktist tekib uus, mida on võimatu redutseerida mehaanilisel teel endisisse ollustesse. See uus sünnitus...

Muusikamehed seavad endid saagi ümber poolringi. See, kes kontrabassiga ees ära komberdas, kolistab tagasi, ja jälle kõlab muusika. Au

olgu leiutajale! Õieti on ta oma endise ameti juba ammugi maha jätnud ja muusikameheks hakanud, ainult aeg-ajalt puudutab ta teadust oma geniaalse käega, et sinna midagi uut juurde tuua. Mängumeeste jalge ees aga vintskleb inimese süda.

XVII

Minus kisendab tuhandepäine elajas. Hommikul põleb mu hing nagu põrgutules. Kuskil suure järve ääres on mul üks koolivend, kes mind ammugi enese juurde kutsub. Nii tärkab mus esiti udune mõte, mis aga ruttu ettevõtteks paisub. Sinna, koolivenna juurde peab saama. Punsunud silmil, higine, kargan voodist, riietun ruttu, võtan kõik oma ülejäänud raha ja tõttan pool joostes postijaama.

„Hobuseid! Hobuseid!"

Mis? Kui palju? Mitu hobust?

Palju, palju hobuseid! Mul on lõpmatu kiire.

Ja siis kiirustan postipoissi, küll paludes, küll ähvardades.

Pöörane sõit kestab mõne versta. Postvanker hüpleb porisel maanteel nagu lootsik laineil, hobused on vahus ja auravad. Eemal valendavad kased. Nende kaskede varjul ruttab K e e g i suurte sammudega edasi, postvankriga üht sihti hoides. Ah ei, n e i d on mitu, n e i d on palju, ja n e m a d kõik tõttavad suure järve poole. Vajun vankri nurka, pigistan kinni silmad. Kord tärkab mus mõte ümber pöörduda ja tagasi sõita

linna. Kuid ei, seda ei tohi teha, — siis peetakse mind hulluks. Rutemini, rutemini, postipoiss! Peab katsuma n e i s t mööda jõuda ja jälgi kaotada.

Aga n e e d peavad postvankrit silmas, teevad imelikke hüppeid ja haake, pilluvad endid üle pea ja jäävad väsimatult mu kohale.

Siis tuleb postijaam, kus vaja hobuseid vahetada. Mu peas hakkab karglema üks sõna, imelikke haake ja konkse tehes. Lihtne... lihtne... Mis on lihtne? Ahaa, lihtne on samade hobustega linna tagasi sõita. Siis võivad mind n e e d seal teekäänaku taga kaua oodata. Ja üldse polegi mul vaja edasi sõita. Mis on mul ühist selle inimesega, kelle juurde end hommikul asutasin?

Ometi hüppan vankrilt, maksan postipoisile raha ja lähen ootajateruumi.

Postijaama peremees on nähtavasti isamaalane: seinal ripub eesti suure luuletaja pilt, laual eesti ajalehed ja kuukirjad.

Uks, mis viib peremehe eluruumi, lükatakse tasa lahti, lävele ronib väike laps. Siis sirutavad endid kellegi käed üle läve ja tõstavad lapse eluruumi tagasi. Hääles, mis vaigistab nuttu, on palju õrnust. Siin, selles majas on õnn.

„Hobuseid! Hobuseid!"

Mul on rutt, ma pean silmapilk edasi sõitma. Õigupärast mitte edasi, vaid tagasi, linna; seal suruksin enese kuhugi nurka ja püüaksin langeda unustusse.

Kui mõninga ootamise järel saan hobused ja istun vankrile, pole mul julgust öelda, et tahan ta-

gasi sõita. Miskipärast tärkab mus lootus, et postipoiss ise linna poole pöördub. Kuid seda ei sünni, sõit läheb suurele järvele.

Aia ääres valendab mingisugune kont. Seda konti pole kellelegi tarvis ja ta valendab seal juba kaua. Kui igav on seal vedelda ja teada, et sind kellelegi tarvis pole!

Siis tuleb heinamaa, kuhu keegi pahane hiiglane ajaviiteks pildunud palju kive. Mõned üleni samblaga kaetud kivid paistavad hauaküngastena. Mustad linnud käivad kivide vahel asjalikkude sammudega, otsekui oleksid nad sinna midagi kaotanud.

Videvik. Kaugemal vilguvad tuled, nagu pilgutaksid n e e d üksteisele silma, kes mind saadavad mu teekonnal. Järve poolt puhub lõikav tuul, nagu see ainult suure veekogu poolt võib tulla. Vaatan ettepoole, tunnen, et mu silmad korraga on saanud võime läbi pimeduse tungida. Need valged lehed seal...

Näen punast kirja ja punaseid plekke neil lehil. Palju lehti on punaste plekkide kohalt üksteise külge kuivanud ja keerlevad vormitu puntrana sügistuules. Sealsamas lähedal seisan ise ja vaatlen oma muinasjutte. Ma kauplen oma peaajudega ja olen oma kauba välja pannud, et kõik näeksid ja tuleksid ostma.

„Tulge kõik," ütlen, „ja vaadake mu häbi. Vaadake, kuidas keegi kaupleb oma ajudega. Tulge ise ja võtke ühes lapsed, et needki näeksid seda kohutavat lugu. Võtke kaasa mõni punase kirjaga lehekene; siis on teil jälle midagi haruldast

majas, midagi nöörisarnast, millega kord poodi inimene; siis võite välja tuua selle lehekese ja näidata külalistele, kui jutt otsa lõpeb pikal talvisel õhtul ja enam millestki pole kõnelda."

Nii, siin peatusidki muusikamehed, et mind järele oodata. Et aeg igavaks ei läheks, mängisid nad oma valssi järve kohina saatel.

Tee teeb järsu käänaku, hobused rübelevad kuskil porilombis ja peatuvad valge kivimaja ees. Ma olen päral.

Sel silmapilgul tahan käsku anda tuldud teed tagasi kihutada, aga juba ollakse mu tulekut majas kuuldud; ustest käiakse, lävele ilmub inimeskogu. Hilja! Annan enese väsinult ja roidunult saatuse hoolde.

Mind võetakse rõõmuga vastu, nagu kauaoodatud külalist. Siingi on ema, on lapsed, on õnn. Järv kohiseb kuskil õige lähedal, kell kirikutornis kumiseb tuules ja mina pean jutustama linnauudiseid. Nad elavad siin nii kaugel välisest maailmast ja tahaksid heameelega teada, mis sünnib seal, eemal. Häda, mis mind tabanud, ei tuletata meeldegi: sellest arvatakse mind juba olevat üle saanud. Lastegi sinised silmad vaatavad küsides minu poole, otsekui ootaksid needki uudiseid. Nende kõigi üle laotab end välja ema õrnus ja hool, nagu kevadine õitelõhn, mis heljub üle maa.

Veel üht paari imesiniseid silmi näen enese ees. Kellel viibivad need silmad praegu? Need on kaugel, need on minust nii lõpmatu kaugel, et ma enam kunagi ei saa vaadelda nende sina.

XVIII

Pikkamisi jääb vaikseks valge maja.

Olen valge maja teisel korral, kuhu mulle üksikusse tuppa magadisase tehtud. Päästja kuju ees põleb tuluke ja saadab kiiri mu poole läbi lilleoksade ja lehtede. Vaikus, suur vaikus ümberringi; ainult järve poolt kostavad rasked ohked ja kirikukella kumin.

Nüüd võib anda priiuse mõttelennule, tulgu nüüd kõik mõttekujutused ja tantsigu oma imelist tantsu ses vaikses toas.

Kogu kaleidoskoop imelisi viirastusi virvendab mööda mu eest, küll meelitavaid, küll ähvardavaid, küll sinisilmalisi, küll hoopis silmituid.

Äkki kargan asemelt ja kuulatan.

Nad on siin, mu akna all, ja mängivad tuttavat viisi. Nende repertuaar on väike, aga selle üle valitsevad nad meisterlikult. Missuguse peenusega annavad nad edasi peenemaidki nüansse!

Ma ei suuda tagasi heita asemele. Süütan lambi, riietun, vahin mõttes enese ette. Mis teha? Põgeneda?

Mu pilk langeb voodi kohal rippuvale pildile. Seal on ainult kaks inimest ja mingisugune sam-

mastega ehitis, niipalju kui võin näha poolvalguses.

Teiselt pildilt vaatavad mulle Päästja vaiksed silmad. Tunnen lähenevat rahu, isegi jõledad pillimehed vaikivad all. Aga kui astun pildile lähemale, langevad Päästja silmalaud otsekui väsinult alla ja kustub silmade vaikne sära. Tõesti? Kas pole ma enam väärt, et Temale silmi vaadata? Taganen kaugemale, uuesti avavad end silmad ja vaatavad mulle järele.

Ei, nüüd pole vaja põgeneda, Tema pilk saadab mu voodini ja kaitseb n e n d e eest, kes on seal all.

Kustutan tule, heidan voodile ja vaatlen tulukest pühakuju ees, mis saadab oma kiiri läbi lillede voodi poole. Vaikus, vaikus... milles võib aimata Jumala lähedust. Veel kuulen kirikukella tumedat kuminat, siis avatakse uks ja kambrisse astub pikk, tugev mees valges kehakattes, mis ulatub laiades, korralikkudes voltides õlust säärteni. Võõra terav, kongis nina ja ettepooletungiv mehine lõug avaldavad valitsushimu; ta suured, targad silmad vaatavad toas rahulikult ringi ja peatuvad siis minul. Tasasel, aga kindlail sammel astub ta voodi ette, kus ta, nagu pisut kaheldes, lamajat silmitseb. Siis saab vaevalt märgatav iirooniline naeratus suunurgist alguse ja libiseb üle ta rammusa näo.

„See seal," ütleb ta Päästja pildi poole tähendades, kusjuures ta silmanurgisse peened kibrad tekivad. „See seal vastas: Mina olen tõde."

Ta hääl on tasane, aga sügav, nagu kirikukella kumin. See hääl on harjunud käskima, see hääl v õ i b käskida, kui tarvis; aga ta võib ka heaks kiita, rahustada, meelitada, kui vaja. Võõras vaikib, kuid öeldud sõnad kumisevad edasi. Tulukese kiired mängivad ta kehakatte laiades voltides.

„Minu filosoofilised teadmised," algab ta viimaks uuesti, „ei lasu mitte niisuguses valjus järjekorras nagu neil, kes seda teadust süstemaatiliselt on õppinud ja tänapäev edasi õpivad; minult nõuti ja nõutakse teisi teadmisi. Mis ma siiski tean filosoofiast, see on omandatud nagu möödaminnes oma pärisülesannete kõrval. Siiski ei kardaks ma vaielda kreeklastega, veel vähem roomlastega. Aga mis pean ma tegema Temaga, kes ei tunnusta maksvaks ühtki süsteemi, ühtki enne-öeldud mõtet, kes end toetab ainult enese sõnadele? Mis pean ma tegema Temaga? Tean: tuleb kord tund, kus pean otsustama Tema elu ja surma üle, nagu ma ennegi otsustanud sadade elu ja surma üle. Aga need teised olid eksijad riigiseaduste vastu, neid pidin ja v õ i s i n ma nuhelda. Mis pean tegema Temaga? Temal pole ühtki süüd riigiseaduste vastu. Viimaks, kes ütleb mulle, et Tema sõnades siiski pole tõde? Kes ütleb mulle: T e m a p o l e t õ d e? Ajad on ärevad, elanikkude meeled on pingul. Vahel näib ta mulle hariliku fantastina, nagu neid on palju viimasel ajal. Siis imetlen Tema kindlust ja usku enesesse; ainult kindlust ja usku, mitte Ta sõnu. Aga vahel kuuldub mulle, nagu peituks neis sõnus igaviku kõla;

otsekui kõlaksid Ta sõnad mulle vastu tulevaist aastatuhandeist. Mis pean ma tegema? Mu kätte on antud Ta elu, mitte Ta sõnad, Ta õpetus."

Võõras vaikib ja vaatab mõttes kaugusse, otsekui tahaks ta vaadata tulevaisse aastatuhandeisse. Siis pöördub ta aeglaselt ümber ja sammub ukse poole. Päästja pildi kohal seisatab ta pisut; ta palgele ilmub naeratus, mis silma- ja suunurgist saab alguse. Viimaks küsib ta pildilt, nagu mööda-minnes:

„Mis on tõde?"

Aeglaselt tõstab Päästja oma silmalaud ja läbi vaikuse kostab vaikne vastus:

„Mina olen tõde."

Mõne silmapilgu vaatavad need kaks teineteisele otsa, siis kehitab võõras oma lihavaid õlgu, kohendab toogat ja lahkub. Mis peab ta tegema? Seal on Tema, kes ütles enese olevat tõe.

Piltide kullatud raamid sätendavad tulukese helgil. Lillede lehist tekivad seintele imekujulised varjud. Kuskil kaugel kõlas üks hääl, otsekui hüüe. Silmapilkude kaupa kujutakse seegi öö igavikukangasse ja kuskil on keegi, kes loeb neidki silmapilke.

Lillede oksad liiguvad tasa, otsekui puudutaks neid õrn tuuleõhk. Lehtede seast vaatavad mulle kaks tähtede säraga silma ja näivad mind kutsuvat.

„Maaria, kuhu kutsud sa mind? Mõõtmatusse tuleksin sinuga kaasa, Maaria. Sinna? Sa näitad järve poole, Maaria? Ka sinna, ka sinna... ka mõõtmatusse."

XIX

Vihased lained uhuvad järve kallast. Veepiisad ja vaht jäätuvad sealsamas, kaldaliiva valge, krobeda korraga kattes, mis kuuvalgel lumena helendab. Jääkorraga kaetud kivid läigivad laineis, otsekui oleks mereelukate salk tulnud puhkama kaldaliivale; nüüd lamavad nad seal, poolenisti vees, ja tunnevad mõnu, kui lained uhuvad nende pakse turje ja selgi.

Eemal on lootsik.

„Ära tõtta nii, Maaria, ma ei jõua sulle järele. Anna mulle oma käsi ja aita mind üle libedate kaldakivide, sa näed, kuidas komistan. Ulata mulle oma käsi ja vii mind mõõtmatusse, sest sinnagi läheksin sinuga kaasa; ainult ära tõtta, sa kuuled, kuidas hingeldan!

„Sa lähed edasi... üksi... vaadeldes rändavaid pilvi, otsekui tahaksid nendega ühes rännata. Vaata kordki tagasi, Maaria, mu jõud on otsas, ma langen!

„Nüüd lõikas terav kaldakivi haava mu meelekohta, tunnen, kuidas kuum verejuga niriseb üle mu palge ja langeb krobedale lumele. Aga veelgi

jõuaksin sulle järele... roomates... ainult kui mind pisut ootaksid. Oota mind, Maaria! Oota! Ma ei palu enam, et mulle annaksid käe, luba ainult, et su järel käiksin ükskõik kellena, valmis täitma su vähemaidki soove.

„Sedagi ei luba sa. Sõuad üksi mässavale järvele ja jätad mu kaldale... jõuetuna, haavatuna.

„Hõbedases kuupaistes lehvivad su kuldsed juuksed, tähtede poole vaatavad su imesinised silmad, otsekui laenaksid nad sealt endile külma sära.

„Sõua siis üksi, Maaria, kui see nii peab olema; mina jään kaldale ja suudlen su jalajälgi. Üht, ainult üht tahaksin sult küsida, Maaria: miks k u t s u s i d mind kaasa, kui ei tahtnud mind võtta enesega?"

Hommikul jätan jumalaga valge maja elanikud ja sammun ruttu linna poole. Koolivend vaatab mulle imestudes järele, kuni kaon kaskede varju.

XX

Veel nägin sind vahel, imeline võõras, ja põgenesin mõnikord su eest arusaamatus hirmus. Kord nägin sind lossimäel, üks valulik joon eksis su palgel, mis muutus ikka kahvatumaks.

Ja veel kord nägin sind, Maaria... väikeses aiamajas. Jälle oli kevad ja jälle luges tundmatu lugeja õnnesilmapilke.

Siis tuli see, kes end luges su peremeheks ja kes oli nähtavasti hiilinud sulle järele. Ta tegi hulga heroilisi liigutusi, ütles palju pateetilisi sõnu ja tahtis olla valmis kõigeks, aga sinu rahulik pilk tegi ta abituks, halatsemisväärseks.

Laskusin põlvili su ette, Maaria, suudlesin su käsi, kindlas usus, et olin ometi leidnud oma kaotatud õnne. Aga sa raputasid kurvalt pead ja läksid ära ega öelnud, kelle eest põgenesid, iseenese või teiste eest. Sa kadusid tuule ja kellahelina linnast sama äkki, kui olid sinna ilmunud. Su viimsed roosid varisesid kokku ja muutusid põrmuks. Kirjas, mille saatsid, oli su viimne palve: ma ei tohtivat sind otsida, sest asjatuks pidi jääma iga katse sind leida.

Kas otsisin ma sind? Ma ei tea, Maaria.

Rändasin palju, aga su imesiniseid silmi ei saanud ma enam näha, samuti kui jäi mulle igaveseks saladuseks nende külm tähesära.

Kord nägin Randa tuule ja kellahelina linnas, kui sinna olin tagasi tulnud võõrsilt. Meie pilgud puutusid kokku. Mis oli meil teineteisele ütelda?

Ülal rändasid pilved, võib-olla saatsid neilt mulle tervituse, minule, kes eksin pimeduses.

KARAVAN

JUTUSTUS

OMA ESIMESELE MEISTRILE

ANTON JÜRGENSTEIN'ILE

Võiks öelda nii:

Seisin üksinda kõrves; ainult liiv ja vaikus oli mu ümber. Siis tuli janunev karavan, millega sammusin ühes. Kuid jäin varsti maha karavanist ning seisin jälle üksinda keset liiva ja vaikust.

Sa tead, mu sõber, et oli kord silmapilk, kus saatus mulle pakkus seda, mis lugesin endale suurimaks õnneks; samuti tead, et ma ei julgenud võtta seda õnne, kartes, et selle varsti võin kaotada. Tol ajal olin leidnud ühe nõndanimetatud tõe, kuid ei teadnud veel mitte, et iga tõde on vilkuv tuluke.

Ära karda, mu sõber! Jätan udused laused, et sind mitte tüüdata juba mu kirja algul; sa tead, et kõnelen siin Virvest, naisest imesiniste silmadega, mille sära mulle ei tumenenud aastatega. Ühtlasi tead ka, et kadus Virve siit linnast sootuks; otsekui kinnituseks, et meie teed läksid tõesti lahku, nagu talle kirjutasin ühes ülbes kirjas.

Siis jäin üksinda seisma kõrbe, ja mu ümber oli ainult vaikus ja liiv. Aga mu kõrvad kumisesid, otsekui oleksin praegu väljunud kärarikkast pidusaalist.

Elasin seekord... Ah, sa mäletad ju seda madalat maja, suure, lageda hoovi nurgas. Uulitsaäärses kivimajas tagus vana, punetavate silmaäärtega plekksepp hommikust õhtuni ja pidas öösi orgiaid ühe lesknaisega, kes öeldi elavat hoovi viimses sopis. Seal, tagapool, oli veel palju väikesi maju — kui palju nimelt, seda ei tea ma — ja sealt hoovas alati õudust. Need majad olid surutud vastu kõrget planki, just kui poleks neid tahetud lasta lagedale. Ehk mäletad ka seda pumpkaevu mu akna all, mis krigises ja oigas vara hommikust hilise õhtuni? See neetud kaev ärritas mind vahel sõgeduseni, sellest kaevust kõnelen eespoolgi.

Ja elasin vaikselt oma päevi ilma ühegi suurema sündmuseta; ainult harva andis end tunda üks valus pind mu hinges, mis sinna oli jäänud endisest ajast.

Teenisin kuskil asutises väikese ametnikuna, ilma et oleksin püüdnud edasi jõuda ametiastmeil. Tõsi, mulle pakuti vahel kõrgemat kohta, kuid seni, kui olin andnud oma nõusoleku, oli juba kogunenud teisi tahtjaid pakutud kohale. Nii polnud mul teiste silmis kunagi õ n n e — mulle endale oli ükskõik, kus ja kellena teenisin. Minu tarvidused olid väikesed — mistarvis pidin ette ruttama teistele, kelle tarvidused olid suuremad.

Niisuguses ükskõiksuses oma välise elu vastu leidsin armsa ajaviite ühes käsitöös, mida olin õppinud juba noorpõlves. Oli aeg, kus ma ei võinud lehitseda ühtki köitmata või lagunenud raamatut ilma tungiva soovita seda ilusate kaante va-

hele asetada. Mu toas oli alati virn köitmata ja köidetud raamatuid. Juhtus sedagi, et ma lahtised trükipoognad enne läbi lugesin ja siis alles kokku köitsin. Nii vähe kui mind huvitas mu enese välimus, seda ilusama välimuse püüdsin anda raamatuile. Mulle tegi suurt lõbu korraldada segipaisatud poognaid ja lahtisi, tihti katkisigi lehti.

Kuid see olgu öeldud möödaminnes, otsekui näiteks, et mu elu tol ajal läks tõesti vaikset rada. Kindlasti aga aitas ülemalnimetatud töö summutada neid hääli, mis minus tärkasid aeg-ajalt, kord lähema, kord kaugema kajana. On ju õigus, ma tahtsin sagedasti hoopis vabaneda neist helidest, mis olid kord liikuma pannud mu hinge. Ometi mängis sama vaikne valu tihti õrnalt kaasa mu olemasolule ja trööstis mind, otsekui varjatud varandus.

Ma ei taha midagi varjata su eest; kui jääb ütlemata mõni asi, siis olen selle unustanud aja jooksul. Jaa, vahel vaatlesin kõrvalt iseend ning tundsin rahuldust, et mul oli oma traagiline elusaladus, mis pidi minema hauda ühes minuga. Muil ajul, peale neid alpimisi, oli see siiski sügav valu, mis mind muutis armetuks. See valu lõi kord lausa lõkkele ega suutnud seda vaigistada enam ükski uus „tõde" ega mu armsaim töö. Aga see tuli pärast.

Enne pean sulle ütlema, et elasid samas madalas majas peale minu veel kaks inimest.

Oled aastate poolest vanem kui mina; võibolla ehk mäletad, et elas siin linnas kunagi kaup-

mees Eilson. Mina ei mäleta teda mitte, ja pole ka tarvis, et sina teda mäletaksid. Eilson on juba ammu surnud ning puhkab oma tööst. Aga need kaks inimest, kes elasid madala maja teises otsas, olid tema naine ja tütar. Nad olid kord olnud jõukad inimesed, kuid olid langenud puudusse oma kadunud mehe ning isa sõbra süü läbi, kes oli määratud nende varanduse hoidjaks. Tol ajal oli neiu Eilson juba täiskasvanud inimene ning võis oma ema veel suurema puuduse eest kaitsta, teenides ühes kohalikus äris. Proua Eilson aga võttis enda kätte minu väikese ja ülilihtsa majapidamise.

Nii elasime Eilsonitega aastate viisi madalas majas nagu head naabrid. Ja ainult nagu head naabrid. Ma ei tea, kui kaugele läksid proua Eilsoni plaanid, asjade harilik ja igapäevane käik võis ju temas vahel mõtteid äratada tütre tuleviku kohta, kuid mina jäin ikka selleks, kellena olin tulnud madalasse majja; jäin ikka ainult heaks ja viisakaks naabriks.

Muidugi mõtlesin minagi vahel pisut oma tulevikust, aga neiu Eilsonil polnud niihästi välimuses kui vaimuelus ühtki joont, mis mind oleks tema poole tõmmanud. Ta ei tõuganud mind eemale, ei tõmmanud ka lähemale. Nii pidi meie sõbralik, headsooviv vahekord püsima aastate kestes.

Ütlesin enne, et madala maja akna all oli pumpkaev, mis kägises ja oigas hommikust õhtuni. Sellest kaevust viisid vett kogu avara hoovi elanikud. Enne kui hakkan pikemalt kõnelema sellest pumbast, pean sind, sõber, veel tutvustama

selle painajaga, mis mind valdas kevadeil. Ja kunagi polnud painaja nii vägev, kui just tol kevadel, millest tahan praegu kõnelda. Pump häälitses veel hilisel tunnil ega andnud mulle silmapilgukski rahu. Nii peletas ta mult une igal õhtul sootuks, ja kuigi pärast tekkis pikkamisi vaikus, jäin siiski loosklema voodisse oma painajalikkude mõtetega. See kevad valas iseäranis palju erutavat mürki mu verre. Vahel panin enese uuesti riidesse, astusin lävele, kuulatasin ja küsisin eneselt otsekui mõnitades: „Kas tõesti ei tule enam ühtki inimest kaevule? On siis tõesti juba nii hilja?" Ja enamasti oli siis juba öö ning vaikus. Meie hoovi majade elanikud, kogu linn oli läinud puhkama oma vaevast, ainult plekksepa toast paistis veel tuli ning kostis joomarite laul. Seal pidutses haigete silmadega meister vana lesknaise seltsis, kes oli pärit viimasest hoovisopist. Ma ei tea, võib-olla oli tal seal rohkem naisi kui üks; vahel kuuldus, just kui oleks laulnud mitu inimest.

Seisin lävel, lasksin pehmel kevadtuulel jahutada oma õhetavaid palgeid, kuid ei aimanud, et just siis imbus veel rohkem mürki mu soontesse. See kevad ei pidanud must minema mööda nagu eelmised, tuues ainult mööduvat palavikku — ei, see pidi jätma sügavama jälje mu hinge ja ihhu.

Kõnelen siin ühest kevadest, kuid tähtsaim on ses kevades just üks õhtu, üks öö.

Kui jälle olin seisnud lävel ja kuulatanud plekksepa öist pillerkaari, heitsin uuesti voodisse ning hakkasin otsima enese kõrvalt... Ei, ma ei teadnud siis veel, keda otsisin, minu kõrvus

huugas ainult joobnute kriiskamine. Siis liikus eeskoja uks ja kohe peale seda hakkas oigama pump. „Kuidas, nii hilja tuli veel üks inimene kaevule?“ küsisin eneselt mõttes ning astusin akna juurde. Jah, seal oli üks naine, valges riides, paljaste käsivartega. Ma ei näinud rohkem, sest jälle liikus eeskoja uks, aga sellest silmapilgust said mu mõtted kindla sihi; nüüd teadsin, keda otsisin enese kõrvalt.

Mul polnud kunagi asja vana meistri juurde, kuid järgmisel päeval sattusin miskipärast tema töökotta. Imestusin, kui virk võis olla see vana, kulunud keha, millele ei antud puhkust päevil ega öil. Kus oli siin öine prassija? Siin oli väle töömees, kes tagus ja tinutas plekki ja pühkis aegajalt higipisaraid otsaesiselt. Kuidas elas siis naaber? — Oi, naaber elas kenasti! Mis oli naabril viga elada: tööd oli küllalt.

Ja jäi taguma ja tinutama naaber, mina aga tulin välja tema töökojast ja ütlesin endale umbes nii:

„Tema töötab päeval ja lõbustab end öösi... omal viisil... see on nii, nagu ta heaks arvab. Tema püüab oma elu õhtupoolikulgi võtta elult kõik, mis võib. Mina aga, kes olen võrdlemisi noor, püüan risti lüüa oma ihu, mis pole teinud mulle mingit kurja; mängin askeeti, otsekui oleksin kunagi kellelegi tõotuse andnud loobuda maistest rõõmudest. Pidi see viirastus, mis kord ilmus Virve näol, mind halvama igaveseks ajaks? Pidin ma ühele viirastusele ohvriks tooma oma paremad aastad, kogu oma elu?“

Nagu nägin, olin läbi teinud inkubatsiooniaja — nüüd puhkes täiel jõul esile mürgi mõju. See oli õudne, et otsekui kujutlesin vana meistrit, et vahtisin tuld ja kuulasin hääli tema toast; aga polnud lähedal teisi tulesid, tema, see vana, haigete silmadega inimene, oli karavani eelkäija.

Asjata ootasid lahtised trükipoognad ja segipaisatud lehed ilusaid kaasi sellest ööst saadik. Nagu ütlesin, said mu mõtted kindla eesmärgi, mille saavutamiseks puudus üksainus samm. Aga nii lihtne, kui see mulle näis ennemalt, nii raske oli see n ü ü d, minu arguses ja inimestepelgamises, mis olin suureks kasvatanud oma üksildase eluga.

Esimesed segased sõnad peletasid neiu Eilsoni minust hoopis eemale. Ta oli mulle lähenenud peaaegu õeliku usaldusega ja põgenes, kuuldes asju, milledele polnud tehtud vähematki ettevalmistust ei aastate jooksul ega viimaselgi ajal. Ma ei näinud teda mitmel päeval peale oma esimest juttu. Siis kõneles tema eest keegi teine. Lugesin päevi, kahtlesin, oigasin, ahastasin, otsekui hirmul, et just nende viivituspäevadega mööduvad minu viimased nooruspäevad. Pärast, kui must lahkus sellegi kevade palavik, hakkasin võrdlema neid kahte inimest ja neid tundmusi, mis mind valdasid kummagi läheduses. Seal Virve — mu kaksainus jumalus, kellele julgesin läheneda ainult pühas aukartuses, kelle lugesin ilmlõpmatult kõrgemaks enesest, nüüd mu kõrval — endine neiu Eilson, juhuslik vastutulija kõrvalisel teerajal, kel-

lega mind oli sidunud a i n u l t kevadine mürk. Seal — alatine hirm, et võin kaotada kõige kallima, siin — langenud inimese hoolimatus, kes ei püüdnudki varjata oma pahesid. Pole siis ime, kui minus varsti paljastus väike, vastik türann.

Ta võttis vaikse resignatsiooniga vastu mu tujud ning haavavad ütlused ja oleks ehk hoopis paindunud mu tahtmise alla, kui oleks näinud, et olen tõesti suurem vaimu poolest; kuid armetu närususe valitsust ei suutnud temagi kannatada, selleks oli küllalt tugev vanalt Eilsonilt päritud hing. Ses võitluses jäin peagi alla ning mulle juhatati varsti kätte mu õige koht. Pole midagi armetumat kui troonilt aetud väike, vilets türann. Ta satub harilikult teise äärmusse, on valmis muutuma kahetsusväärseks orjaks. Kuid t e m a ja tõe auks pean ütlema: endine neiu Eilson ei tarvitanud oma võrdlemisi kergesti kättevõidetud üleolekut iialgi kurjasti. See hingelise tasakaaluga ning praktilise vaimuga inimene ei lasknud end n i i k e r g e s t i tujudest juhtida; tema püüdmine näis ennem kalduvat sinnapoole, et enese ja ka mõne teise elu juhtida õigesse roopasse. Ja ei või salata, et sellel püüdmisel oli tagajärgi.

Nii läks aeg. Pikkamisi lahkus ving madalast majast, jõudude vahekord oli ilmsiks tulnud ja kindlaks määratud. Hakkasin jälle tegelema köidetud ja köitmata raamatutega, nagu tolgi ajal, kui seisin üksi kõrves. Pean siinsamas nimetama üht asjaolu, mis meid viis teineteisele järsku lähemale. Keegi tahtis, et pidi aja jooksul kaduma ja vajuma unustusse Eilsoni nimi, kuid pidi edasi

elama (vähemalt esialgu) ta suguvõsa. See asjaolu peletas minust mõtted, mis olid pühendatud Virvele. Pääsenud tahtmatust võrdlemisest, vaatasin vastu harilikule elule, nagu neid on tuhandeid tänapäev ja igavesti.

Õieti läks kaunis kaua aega, kuni hakkasin terasemalt vaatlema uut maailmakodanikku. Palju varem märkasin seda aupaistuse krooni, mis ümbritses kõrgesse, emaseisusse tõusnud naist. Ühtlasi imestasin, missugused teed viivad vahel kõige pühamasse paika, ja püüdsin puhastuda mustusest, mis oli kogunenud jalgele, sõtkudes kahtlasi radu.

Siis puudutas tuulehoog kõrve pinda ning kandis edasi suureneva liivapilve. Eemalt lähenes karavan.

Ma ei tea, kellele oli vaja, et just s e l päeval pidin tegema tähtsusetu käigu, mille oleksin võinud jätta teiseks või kolmandaks päevaks, mis oleks võinud jääda hoopiski tegemata. Ma ei märganud teda enne, kui puudutasin kogemata tema kaaslase õlga ja vabandasin oma ettevaatamatust. Sellest oli aastaid möödas, kui teda viimati nägin, nüüd sammus Virve jälle meie linna uulitsail, võõra mehe seltsis.

Pole meeles, mis kogelesin esimesel silmapilgul. Siis ütles ta oma kaaslasele:

„Vaata, Gregor, siin on minu vana tuttav, härra. . .“

„Ah nii? Ah tõesti?“ vastas tema toreda välimusega kaaslane ja ulatas mulle oma pehme, otsekui sametise käe. Märkasin, see käsi jättis

minu käele lõhnaõli lehka. Ma ei tea, mis nägi tema minu silmis, mina ei tabanud võõras esiti midagi, peale ükskõiksuse ja külma viisakuse. Minu vaim fikseerib kõik, kuid ilmutab alles pärast, mõne aja tagant. Virve silmanurgisse oli tekkinud paar kipra, tema silmad aga olid imesinised, imeselged.

Nii nägin jälle Virvet, nägin ka tema meest. Mu perekonda lubas Virve vaatama tulla... olla huvitav — nii ütles ta. Lahkusime viisaka kummardusega, viisaka naeratusega, mis ei tahtnud midagi öelda, midagi meelde tuletada endisist ajust.

Ja tuligi Virve madalasse majja, tuli kohutavalt ruttu; tuli miskipärast üksi, ilma oma toreda meheta. Ta silmitses väikest maailmakodanikku kaunis kaua, vaatles siis mind ja mu naist aeglase, rahuliku pilguga. Kuis olid jäänud endiselt rahulikeks ja mõõdetuiks ta liigutused! Teadsin, ta hoidis alati teatava distantsi iga mõtte, iga oma teo vahel ning oskas jagada aega.

Tema riideist lehvis endist, mulle nii tuntud lõhna.

Kuis valitses seevastu kaos madalas majas väiksemaiski asjus, kuis lehkas seal elanikkude riideist piim.

Ah jaa, Virve jäi nüüd kauemaks ajaks meie linna, — tema mees oli nimetatud siia teenistusse. Nägin, naise uudishimu muutus varsti salajaseks vaenuks võõra vastu. Sel päeval istus ta kaua lapse juures, voodi serval ning tuletas meelde emast tiigrit. Võib-olla püüdis ta selgusele jõuda,

kumb kaitses nüüd kumbagi: kas tema oma last või laps teda? Ta aimas hädaohtu, kuid ei lausunud mulle sellest sõnagi, ei sel päeval ega ka tulevikus.

Mulle tärkas meelde Virve pilk, mille ta oli heitnud minule minnes. „Oli siis see, mis ta nägi madalas majas, vääriline tasu t e m a kaotuse eest? Kuis oli saanud korraga nii vähenõudlikuks elu vastu see, kes nõudis enne suurimat õnne, mis teda pidi tõstma päikese kõrgusele?"

Mis võisin ma vastata tema imesiniseile silmile, kust tuli see küsimus? Miks tuli ta siia nii kohutavalt ruttu, mis tõi ta üldse madalasse majja? Ehk tahtis ta näha inimest, kelle olin seadnud kõrgemale temast? Või tahtis ta näha imet? Või ainult konstateerida minu arvatavat langemist? Igatahes läks ta siit selge otsusega.

Ruttu väsib mu vaim vastuste otsimises, kui end otsima s u n n i n ; kõik vastused tulevad i s e mõninga aja tagant. Nii andsin sellelgi päeval vaba voli oma mõtteile, mis ei viivitanud tallamast kahtlasi radu. Läks praegu madalast majast kord jumaldatud inimene, kelle keha oli kaotanud neitsilikkuse. Mõte, mille varemini oleksin lugenud pühaduse teotamiseks, sünnitas mulle nüüd ainult valusat kõdi. Kui oleksin teadnud, millisel päeval või ööl langes ta harilikkude surelikkude liiki — muidugi oleksin möiranud sel silmapilgul; kuid nüüd on kõik möödas, kõik möödas. Leidsin uue „tõe": Ka siis, ka ennemalt olin armastanud ta kuuma ihu, mitte ta külma hinge. Ja kui tahaksin enese paljaks kiskuda katteist, puua end

risti ja irvitada ühes teistega iseenda üle, siis peaksin ütlema: See oli v ä i k e s e egoism, kes otsis kahjurõõmu s u u r e langemisest.

Nii, mu sõber.

Siis suri vana meister äkki, nagu piksest rabatuna. Ta elas ja suri ruttu; aga polnud kedagi, kes oleks viinud viimsesse rahupaika väsinud keha, millest oli lahkunud väsimatu vaim. Oli tulnud viimasest hoovisopist üks lesknaine ja paisanud segamini kõik koolnu varanduse ja viinud enesega väärtuslikuma osa — nii kõneles proua Eilson; nüüd aga oli vana meister üksi juba kolmandat ööd. Jälle oli kevad, jälle kuulatasin lävel, kuid meistri pimedast toast ei kostnud enam lauluhäält. Kõnelesin proua Eilsoniga, tegime otsuseks maha matta surnud naabri. See jäi tegemata meist, sest järgmisel päeval ilmus keegi vana mees, kelle lõual värises hall habemetutt, ja võttis matusemured enese hooleks. Ma pole kunagi kuulnud, et oleks kirglikumalt kõnelnud keegi inimene, kui rääkis sama tudisev vanake surnu juures. Kartsin, ta põleb ära oma tuliseisse sõnusse ja tõukab välja viimse ütlusega oma eluvaimu. Imelikul kombel olen unustanud praegu kõik ta kõne; mul on ainult niipalju meeles, et ta nimetas meid kõiki, kes olime kogunud lahkunu ümber, kiskjaiks metselajaiks. Meie hoovi elanikud hakkasid teda miskipärast nimetama „meistri vennaks", kuid ta polnud meistri vend, vaid kaugem sugulane. Ta tuli varsti pärast matmist tagasi, laskis ametivõimudel toime panna läbiotsimise hoovi viimases so-

pis ning areteeris ühe vana lesknaise. Siis kihises hoov kõiksugu ärritatud inimesist, pumpkaevu ümber kogunesid paljaste käsivartega ja sassis peadega naised.

Äge vihmavaling hirmutas paljud tagasi, kes tahtsid minna ühes surnuvankriga. Õieti oleks siis pidanud avatama katused ja laed ja laskma uhtuda vihmal kõiki hoovipealseid maju, mitte ainult vana meistri surnukirstu.

Aga oli muretsetud arvulise tasakaalu eest meie hoovis: kadunud meistri asemele kasvas uus maailmakodanik madalas majas. Sest ajast äratas laps minus juba rohkem tähelepanu ning avas vaate minule seni tundmatusse maailma; vaiksed hääled hüüdsid mind tagasi vaiksele kodukoldele, ja üldse saavutasin aeg-ajalt täiesti hariliku inimese mõtlemis- ja teguviisi.

Kardetavam oli mulle — jääda üksi. Siis nägin üht kõrveliiva maetud olevust, kelle käsi oli sirutatud oaasi poole. Siin kuskil läheduses oli Virve, kelle uuesti ilmumist kartsin ja ootasin. Eks olnud ma juba paranemisel, pidin saama hoopis t e r v e k s, kui olin end tundnud silmapilgukski ihaldatud naise omanikuna. Selle esimese päeva või öö oli kõrgem võim minult juba maha tinginud; tallates kahtlasi radu leppisin juba sellegagi, mis oli veel saadaval.

Kui esimesel korral tuldi vaatama ja hindama seda inimest, kelle olin valinud pärast Virvet, siis tehti järgmised käigud arvatavasti minu enese pärast: taheti jõuda ka minu kohta samale selgele otsusele, kui oli juba jõutud ühe teise isiku kohta.

„Kuidas elate?“ küsis Virve muuseas, oma tarkade silmade rahulikku vaadet minule juhtides. Muidugi ei oodanud ta selgust minu vastusest, vaid lootis mõndagi lugeda minu toonist, minu näoilmest.

„Olen rahul oma eluga,“ vastasin. „Ma ei nõua endalt ise ega nõua minult ka keegi teine raskeid või koguni võimatuid asju. Ma võin valida tegevuse, mis mu jõu kohane.“

„Aga,“ ütles ta pikkamisi, „on nähtusi, kus l a n g e v a d need, kes ei püüa kõrgemale.“

„Jaa... Aga on ka neid nähtusi, kus langesid ja said kahjulikuks ühiskonnale need, kes püüdsid kõrgemale, kui kandsid tiivad.“

„Jaa, muidugi,“ vastas tema tasa. „On ka niisuguseid nähtusi.“

Sa saad aru, mu sõber, neisse vastuseisse ei tahtnud ma mitte mahutada oma elutarkust; ennem pidi neis peituma üks meeldetuletus Virvele endisist ajust. Ei tea sa seda veel mitte, siis ütlen sulle nüüd: Oli tõesti kord aeg, kus ses naises märkasin tahtmist juhtida minu elu ja tegevust; õigemini: oli kord aeg, kus ses naises märkasin tahtmist minu võimise maksimumi kaudu juhtida iseenese elu.

Tema erk ja alati valvelolev vaim näis mind mõistvat. Mõninga vaikuse järel ütles ta:

„Kuuldub, otsekui oleksite mõne halva kogemuse kaudu jõudnud praegusele arusaamisele.“

Jäin võlgu selle poolküsimuse. Vaatasin otse tema imesiniseisse silmi, küsisin omakorda:

„Aga teie, Virve... Teie pole enesest veel midagi öelnud?"

„Mina..." kohmetus ta vaevalt märgatavalt. „Mis on mul enesest öelda."

„Siiski. Nagu minul, nagu igal teiselgi."

„Ma ei tea... Mina ei o l e rahul. Lootsin rohkem. Liiga igapäevane ja igav on minu elu."

See ütlus tõi segaduse mu mõtteisse. Otsekui uttu kadus jutt, mis järgnes neile sõnadele. Igatahes polnud ses midagi tähtsat.

Sel ajal imetles Virve uhke mees noort maailmakodanikku ja kõneles minu naisega asjust, millest tal polnud aimu. Tema abielu polnud kõrgem võim veel õnnistanud. Aga ta kõneles palju kasvatusest ja juhtis ema tähelepanu iseäranis — Ma ei mäleta, millele juhtis ta iseäranis tähelepanu, küll on mul aga meeles, et tema toon ja kõneviis olid uskumapanevad, tema sõnad mahlakad, võrdlused tabavad. Arvasin, teda ehk tõukab eemale piima lõhn, mis heljus madalast majast ja mõne inimese riideist, kuid ta asutus istuma kauaks ajaks ja näis mõnu tundvat jutlemisest noore maailmakodaniku emaga.

Laps kartis seda inimest algusest saadik. Naine kõneles mulle ainult tema lihvitud välimusest, mina ise ei leidnud ühtki kohast ainet, millest temaga pikemalt kõnelda; meie jutt oli pealiskaudne ja puudutas enamasti päevasündmusi. Seejuures kartsime mõlemad vaikimist ning täitsime tekkivaid vaheaegu tühiste tähendustega, mis tegi seisukorra veel piinlikumaks. Tema mahlakas jutt soikus kohe, niipea kui ta minu poole pöördus.

Nüüd asus tudiseva habemetukaga rauk vana meistri ruumidesse elama. Mis ta seal tegi, seda ei teadnud mina ega teadnud ka keegi teine meie avarast hoovist. Nägin teda vahel kaevul, ütlemas otsekui jutlust enese ümber kogunenud naistele. Kuid ses polnud midagi iseäralikku: imelikum oli see, et teda nägin ühel päeval Virve seltsis. Mulle jäi arusaamatuks, millal ja kuidas oli tekkinud see haruldane tutvus. Ta kõneles midagi, ägedalt žestikuleerides, kuna Gregor vaikselt kuulas.

Sel ajal pidasin enesega endist võitlust ning kõikusin nagu pendel kohuste ja himude vahel. Minu haiglane mõttelend ei andnud mulle rahu päevil ega öil: kord tegin enesele loogiliste järelduste abil päevselgeks, et ma ei tohtinud lahkuda mulle määratud kohalt, sealsamas hakkasin kuulatama kergemaid viise, mis kõlasid aiast, kus kõigutasid oma päid magusalõhnalised, aga mürgised lilled. Nagu ütlesin, olid mulle kõige kahjulikumad silmapilgud need, kus jäin üksi.

Kas tahtis Virve näidata, et tal on, muutunud vahekorrast hoolimata, võimus minu üle, või hakkasin i s e teda püüdma, või pean arvesse võtma mõlemad asjaolud — igatahes läksid sagedaks meie kokkupuuted; ja iga korraga sulas vähemaks see külmus ja trotslikkus, millega olin püüdnud end ehtida alguses. See kunstlik võõp, millele olin pannud nii palju lootusi, sulas mu ümbert, otsekui lumi kevadise päikese paistel, jäi järele endine m i n a , nagu Jumal mu loonud. Ja ei jäänud seegi kauaks. Ma ei jõudnud end katta kuigi kaua võõraste sulgedega, seejuures häbenesin end näi-

data paljastunult — mis pidi järgnema? Otsisin uusi sulgi, võib-olla veel kirjumaid, kui olid need, mis endast heitsin alles praegu. Ei suutnud jääda iseendaks see inimene (vaatlesin teda vahel kui võõrast), kui puutus kokku inimestega, kellesse tahtis avaldada mõju! See, kes pidi olema rahul oma eluga, mässis tõe liialdatud tragismi ja kahetses liialdatud tragismiga oma kaotatud õnne. Veel, veel: see inimene jälgis isegi oma kõnes ja liigutusis kunagi ja kuskil nähtud subjekte. Imestusin, kuis peeti teda ikka veel h a r i l i k u k s inimeseks ja lasti vabalt liikuda. Õieti polnud ta keegi muu kui koer, kes vingus, kui sai hoobi, ja läks lömitades lähemale, kui teda kutsuti.

Kord leidsin enese jälgimast kirglikku kõnelejat, kelle lõual värises hall habemetutt.

„Jaa, aga kes on siis kõiges selles süüdi?" küsis Virve rahulikult.

„Ma ise!" hüüdsin. „Muidugi — ma ise!"

Ah, ta saavutas kõik ütlemata kerge vaevaga, mis oli oodanud. Aga lõpuks on see ükskõik.

„Mistarvis siis hädaldada," tähendas ta vaikselt, otsekui iseendale. „Mina, näiteks, ei hädalda. Ma tean, et on vaja teha ainult üks samm, et vabaneda sellest, mis ei meeldi."

„On s u l siis vaja teha seda sammu, Virve?"

„Mine tea... Võib-olla et on."

Hakkasin usutelles kiitma tema toredat meest, tema toreda mehe välimust, kõneannet, ülesastumist, aga ta peatas mind varsti oma selge pilguga ja küsis:

„Mis tead sina temast?“

See oli õigus; ma ei teadnud midagi tema mehest. Ka Virve ei kõnelnud temast.

Siis katsusin teisiti õnne, püüdsin kuulda oma kaaslaselt ainustki kaebeheli: pidime ju olema ühesugused õnnetud.

„Mina ei ole õnnetu,“ vastas ta. „Veel olen ma ise oma elu ja käekäigu käskija.“

Sel silmapilgul läks meist mööda üks vana mees, kelle lõual tudises habe. Möödamineja tõstis käe mütsiservale ja mõõtis mu kaaslast luurava pilguga.

„Kes on see?“ küsisin.

„Ei tea,“ vastas Virve.

Aga ta tundis möödaminejat... kindlasti!

Ei taha sind vaevata pikkade kirjeldustega, mu sõber — ei kirjuta ma ju mõnd romaani —, vaid ütlen lühidalt: ka teisest küljest lähenesid sammud. Juba mõnda aega märkasin muutust madala maja elanikkude meeleolus. Mind võeti mu kojutulekul vastu nagu vaenulist võõrast ja hoiduti minust eemale. Võib-olla ei saanud ma selle muutuse põhjust just seepärast varemini kätte, et seda tõsiselt ei otsinud. Ühel päeval püüdis proua Eilson mulle teravasti näkku vaadata, lõi aga silmad siiski enne kõne algust maha ning ütles:

„Miks teete nii? Millega peab see lõppema!“

„Mis on siis sündinud?“ küsisin sisemise rahutusega.

„Seda teate ise kõige paremini. Mistarvis peaksin seletama.“

„Mina ei tea midagi," kehitasin õlgu. Muidugi oli mul nüüd kohe selge, mispärast oli muutunud mu omaste meeleolu: nad teadsid.

Aga polnud mitte see, mis mind täitis põneva rahutusega; need polnud veel mitte sammud, mis kostsid teisalt. Kibe pakitsus valdas mind alles siis, kui nägin võiduröömsat helki, mis ilmus naise pilvisele näole varsti pärast proua Eilsoni etteheidet. Mis tähendas see?

Jäin seisma otsekui teelahkmele ja kordasin eneses proua Eilsoni sõnu: „Millega peab see lõppema?" Seisin nagu inimene, kes pani käe uksepideme külge ja jäi mõttesse: kas väljuda või mitte? Kuid mis aitas see — ma läksin ometi! Jaa — nüüd tuleb mulle meelde üks tähtis asi —, kui oleks tulnud sel ajal mu juurde n a i n e ja öelnud: „Tule tagasi!", võib-olla oleks siis väike maailmakodanik saanud tema kaitsjaks! see tähendab: võib-olla oleks naine mu siis tagasi võitnud. Aga naine polnud veel unustanud oma esimest võitu; veel elas temas vana Eilsoni vaim. Ta tahtis mind uuesti m u r d a.

Läksin . . .

Kord kõndides sattusime Virve elukoha juurde.

„Ses majas elan mina," ütles Virve. „Vahest ehk tulete sisse."

Ta läks ees, mina, kõheldes, ta järel. Gregorit, tema uhket meest, polnud kodus.

„Missugune toredus!" hüüdsin sisse astudes.

„Toredus!“ vastas tema tasa, ja see oli nagu tume vastukaja minu hüüdele.

Siis peletas kahisev siid mu kohmetuse, toas heljuvad lõhnad imbusid mu verre nagu erutav mürk; ma pakkisin jälle välja oma kauba, otsekui väsimatu, tüütav kaubitseja.

Oli hilissuvine õhtu. Üks inimesekujuline must pilverünk sirutas oma käed põgeneva päikese poole. Raske sõiduk kihutas uulitsal ja pani mõneks silmapilguks värisema kogu maja. Siis tekkis vaikus. Kolletanud leheke langes lillelt mu jalge ette põrandale.

„Virve!“ hüüdsin, püüdes ta käsi. „Virve! Virve!“

Ta vabastas pikkamisi oma käed ning võttis kolletanud lehekese põrandalt.

„Tahad sa ikka jääda mu kannatuse tummaks vaatlejaks, Virve? Või sünnitab sulle lõbu see visklemine su jalge ees? Tuleta silmapilgukski meelde endisi aegu, sest oli kord... Mäletad, Virve? Ei taha sa mind ometi ühe sammu, ühe mõtlematu sammu pärast hukka mõista igaveseks ajaks? Ütlesid, sa pole õnnetu, aga tean, et kannatad. Nii võid aimata, mis sünnib minus, inimeses, kes ei oska seada sordiini oma rõõmule ega valule. Näed, Virve, kui kallilt pean tasuma oma eksimuse — pean püüdma palukesi laualt, kus oleksin võinud istuda piduperemehena. Ulata mulle käsi, tõsta mind pidulauda silmapilgukski; ära lase mind kauemini paluda ega roomata... juba endiste ilusate mälestuste pärast!“

Ta vajus mõttesse. Mis mõtles ta sel silmapilgul? Laskusin põlvili ta ette, suudlesin ta käsi ja lõhnavat siidi, hüüdsin ahastades:

„Või ootad, kuni eneselt olen raputanud viimsed värvilised suled, millega end ehtisin alguses? — Polegi enam astmeid, kust võiksin langeda — Su ees lamab mu ihu ja hing. Tule, Virve, päästa mind, lase mind jälle saada miskikski! Ära lase mind hoopis kaduda kõrveliivasse. Võta mind kaasa karavaniga!"

Kuid küllalt sellest! Küllalt!

Päike oli vajunud alla, inimesekujuline pilverünk uitis üksi taeva serval.

Ta vabastas oma põlved minu külmist käsist, tõusis ja küsis mult vaikse naeratusega:

„Mis arvad siis teha?"

Ta sirge keha paindus pisut mu poole, oodates vastust.

Mis arvasin ma teha? Mõni silmapilk hiljem sain aru: ta tahtis teada, missugused olid mu vaated tulevikku. Ta armastas ikka selgust. Aga kas vaatas siis tulevikku see, kes elas ainult käesolevale silmapilgule? Kas olin siis mina üks neist, kes kõnelesid vähem ja teotsesid seda rohkem, või kõnelesid ja teotsesid ühevõrra?

Ei, mina ei arvanud midagi teha.

Ta naeratas jälle ja vaatas kõrvale: niihästi ta ise kui ka mina — meie mõlemad olime jäänud endisiks. Mina ei viinud kedagi enesega, mind võidi ainult v i i a , kui ma ei rabelnud end lahti ja põgenenud — a r g u s e s . . . nagu sündis aastate eest. Minu kindlale plaanile oleks temagi and-

nud selge vastuse — seda nägin pärast, näen alles nüüd; sest midagi oli temas juba siis murdumas — seda aimasin. Ma ei tea... ei tea kogunisti... aga võib siiski olla, et minu ainsam kindel pilk tulevikku oleks Virvesse mõjunud rohkem kui hõõguv armastuslaul. Aga mul polnud ühtki plaani ega suutnud ma ka midagi välja mõelda ja ette valetada. Veel mõne abitu hüppe tegi mu väsinud mõte, siis võtsin kokku kõik oma jõu ja põgenesin sealt. Virve ükskõikne vaade saatis mind läveni.

Meie hoovis pidi midagi juhtunud olema: juba eemalt nägin väravale kogunenud inimestesalka ja selle keskel jutlustavat „meistri venda". Nüüd tahtsin kord tähelepanelikult kuulata, mis kõneleb tudiseva habemega vanake. Või oli minu äraolekul madalas majas midagi paha sündinud?

Ei, madalas majas elati arvatavasti vanaviisi; siin oli jutt hoopis teisest asjast. Hoovi viimasest sopist olid ametivõimud viinud ühe noore tüdruku, kes oli tapnud oma äsja sündinud lapse. Mõni aeg tagasi oli viidud sama tüdruku ema ühe teise süüteo pärast — nii seletas mulle vürtspoodniku naine naabermajast. Mäletan, ta noppis kuivanud taignakoorikuid oma käsivarrelt ja kõneles tasa, et mitte eksitada kuulajaid.

Millest kõneles „meistri vend"?

Toon siin mõne üksiku lause, sest selget mõtet ei suutnud mina tema kõnes tabada. Võib-olla polnudki seda, võib-olla tahtis ta seda meelega varjata.

„Ilm on täis kuradeid — neid nimetatakse inimesteks. Nad kannavad uhkeid riideid, mille alla on peidetud noad. Ja kui nad on teisi küllalt vaevanud, küllalt purenud, siis vaatavad nad ja varitsevad neid, kes langevad kõige enne, et neile anda viimast hoopi. On kuskil üks võim ja vägi, mis neid kihutab teiste vastu ja tunneb rõõmu meeletust rüselemisest. Ja ei saa enne rahu, kui tuleb veel suurem võim ja hävitab selle endise. Siis alles saavad inimesed vendadeks ja viskavad eemale noad, mis nõrguvad ligimese verest."

Nii umbes. Võimatu on, et sõna-sõnalt mäletaksin seda ammukuuldud segast kõnet.

Siis rääkis ta praegu areteeritud tüdrukust ja hüüdis rahvale:

„Miks jooksete siia kokku? Miks seisate siin? Ta viidi ära, aga võib-olla läheb mõni teie seast juba homme sedasama teed!"

Sealsamas kõneles ta hoopis teisiti, ja ma ei saanud aru, kas ta oli tüdruku poolt või vastu. Ometi oli neid, kes näisid olevat liigutatud ta sõnadest. On inimesi, keda liigutab iga kõne, mis peetakse paatosega. Mulle tuli meelde, et juba esimesel korral märkasin üht joont kõnelejas, mis tõukas eemale: kogu kõne ajal ei vaadanud ta ühelegi kuulajale otsa; ta vaatas kas enese ette maha või ta pilk h i i l i s üle inimeste nägude.

Aga ta kõneles ja kõneles. Inimhulk kasvas ennem suuremaks kui vähenes; äraminejate asemel jäid seisma uued möödaminejad. Mäletan üht habemikku, kes seisis üsna kõneleja lähedal. Ta suitsetas piipu ja aeg-ajalt näis, otsekui suitseks

kogu tema karvane heasüdameline nägu. Üks rase naine, kuskilt ümberkaudsest majast, sõi sibulat ja pühkis põllenurgaga silmi. Ka seisis seal noor armastajapaar, õlg õla vastu, teraselt kuulates.

Siis tuli hoovist keegi hoolitsetud vurrudega, toredas riides isand, seisatas väraval ja vahetas kõnelejaga lühikese, aga paljuütleva pilgu. Tudiseva habemetukaga vanake tõmbas sügavalt hinge tagasi, köhatas, kaotas mõttelõnga ja ütles lauseid, millel polnud vähematki ühendust endistega. Pöörsin kõrvale näo, tore isand seadis oma näpitsprille ja läks minema, ilma et mind oleks silmanud. Kohe pärast seda surusin ka mina enese rahvahulgast läbi ning astusin madalasse majja.

„Kas küsis mind keegi mu äraolekul?"

„Ei," vastas proua Eilson pead raputades.

„Kas käis siin keegi võõras?"

„Ei."

Mul olid käes vastuvaidlematud andmed, aga ma mängisin proua Eilsoniga nagu kass hiirega.

„Ometi oli siin alles hiljuti keegi meesterahvas," ütlesin mõninga vaikuse peale, „toas on paberossi suitsu."

„Ah jaa — õigus!" viskas proua Eilson abitu pilgu järgmisse tuppa. „Siin käis see... ma ei mäleta ta nime... Te nimetasite teda kord Gregoriks."

„Nii, nii. Mispärast pidi jääma saladuseks see käik?"

„Saladuseks? Kuidas nii? Mulle ei tulnud ainult järsku meelde."

Vanaproua põskedele tekkis järsku tihe puna; nägin, ta kahvatud käed hakkasid värisema. Oli kindel — ta valetas.

„Mis tahtis ta siit, see — see — Nojah, ütleme: Gregor?"

Nüüd olin minagi tema haruldase perekonnanime unustanud.

„Ta käib last vaatamas. Ta näib olevat suur lastesõber."

„Kuidas?" imestasin. „Ta k ä i b? Ma arvasin, see oli esimene kord."

„Ei... nojah, ta käis ka ennemalt... kord, või paar. Aga see ei pidanud olema saladus. Laps ei karda teda enam, nagu esimesel korral."

„Ah tõesti? Laps harjub tihti nähtud nägudega. Harjub. Laps harjub."

Mõne silmapilgu proovis proua Eilson mu näoilmet, rahuldus nähtavasti ning jätkas juba naerul:

„Ta kõneleb küll palju lastekasvatusest, ühest ja teisest, aga teab ise sellest kõigest kaunis vähe. Mõtelge ainult: ta toob pisikesele mehele maiustisi, mis sellele veel sugugi ei kõlba."

„Ah nii? See on igatahes vara."

Avasin akna ja vahtisin miskipärast teraselt kaevu. Kaev tõmbas hinge tagasi raskest tööst, pidas videviku-uinakut, kuni tulid hilised veetahtjad. Praegu olid kõik hoovielanikud kuulamas „meistri venda".

Tumesinisest taevast laskus pimedus meie lagedale, troostita hoovile. Väravalt klähvatasid jutlustaja üksikud sõnad nagu koera haugatused.

Olin oodanud, et teda hakatakse hüüdma „õpetajaks", „prohvetiks", või nimetatakse teda mõne teise, kohasema nimega, milles on iseäranis osav lihtsam rahvas, kes moodustaski suurema hulga tema kuulajaist; aga ta jäi ikka „meistri vennaks"; selle nime all elab ta praegugi meie hoovielanikkude mälestuses.

Ühes sellega tuli mulle meelde paar teistki kõrvalise tähtsusega nähtust. Näiteks: Missuguses ühenduses oli jutlustaja („meistri vend") Gregoriga? Kuidas tekkis see kallis mööbel, need lilled ja antiiksed iluasjad Gregori korterisse? Ta ise käis moodsais riideis, kandis kullast näpitsprilli; Virve kahises siidist. Virve sõrmes kiirgas küll üksainus kalliskiviga ehitud sõrmus, aga kindlasti oli tal rohkem ehteasju. Tundsin seda naist, kellel olid imesinised silmad: ainult harva näitas ta end oma rikkuse täielikus säras. Seejuures teadsin, et Gregor on ainult alama järgu ametnik ühes kroonuasutises.

Siis torkas mind terava pistena proua Eilsoni kohmetu jutt, hakkasin kuulma samme teisalt. Need, need olidki sammud teisalt!

See uus avastus kiskus mu närvid viimasele pinevusele — mis ime, kui nad varsti katkesid.

Sa ehk nägid, kuis pidasin võitlust mõnesuguste küsimustega. Nüüd oli otsustatud tähtsaim küsimus „Kas?" ja järgnes sellele teine — „Kuidas?" See tähendab: ta (Virve) p i d i s a a m a m u o m a k s; mil kombel aga — seda ei teadnud ma veel mitte. Võib-olla oleksin kaua

võidelnud esimese küsimusega, aga nähes, kui raske on teine, kaotas esimene oma teravuse järsku. Seda nähtust võiksin seletada pikemalt, kuid ma ei taha sind tüüdata, mu sõber; arvan, et selle seletuse leiad ise.

Kellelegi oli vaja, et siia juurde pidid kostma Gregori salapärased sammud, et mu naise pilvisele näole tekkis võidurõõmus helk. Mõned järgmised päevad peale proua Eilsoni tahtmatut tunnistust pühendasin just sellele uuele mõistatusele. Nagu ääretu egoist kunagi, küsisin kõigepealt: viib see juurdetekkinud olukord mind mu sihile lähemale või tõukab kaugemale? Mehaanilise lahutuse või ühenduse mõttes pidin saama lähemale. Aga selle küsimuse ja vastuse jätsin varsti kõrvale; selle naeruväärilisust märkasin võrdlemisi ruttu. Igatahes jõudsid mõtted sel ajajärgul sündmusist liiga kaugele ette.

Siis püüdsin mõista, mida otsis ja leidis Gregor ses l a p s e s, keda käis vaatamas nii tihti, ja mõnitasin end oma abituses tihti umbes järgmiste lapsikustega: „Ta otsis seda — mis leidis, ja leidis selle — mida otsis." Tema peen maitse (mis avaldus juba Virve omandamises) pidi olema kõrgel arenemisastmel — kas ei märganud ta tõesti, kuidas lehkasid piimast madala maja elanikud?

Kergem oli aru saada — naisest. Siin muidugi ei kannatanud ma võrdlust Gregoriga, ei sõnas, ei teos ega välimuses. Aga kui asi oli kord niikaugel, kuidas arvas t e m a lahendada selle küsimuse, mille ümber asjata vintsklesin mina?

Sa oled ehk näinud lapsi, kes naeratasid läbi nutu, kui neilt võeti lubatud karistus... Pane tähele: ma arvasin koguni ootama jääda, kuni hakkab teotsema naine; tahtsin peita oma pea vaiba alla, nagu ikka sama laps öiste kollide kartusel!

Ei, ma ei kartnud kaotada naist. See oli ainult kipitsev kõdi, mida tundsin võõra mehe lähenemisel, kellel võis olla sama siht, mis minulgi tema enese kodus. Rohkem ei taha ma ses asjas sulle midagi öelda, sest on tundmusi, mis on piinlikud avaldada lähemailegi sõbrule... kui nad seda ise ei aima. Mind hirmutas ainult mõte, et midagi puruneb kõige selle juures, midagi, mis oli kõrgem kui kõik ihad ja himud.

Ootasin. Naine kui teovõimsam pidi tegema esimese otsustava käigu. Sel ajal ei püüdnudki ma Virvet: polnud mul ju ütelda temale midagi uut. Aga imelik, mulle näis, otsekui oleksid just s i i s vaikinud sammud teisalt; näis, nagu oleks ka naine oodanud... kuni hakkan teotsema m i n a. See meie ebamäärase vahekorra liikumatus, mis tõotas kesta jumal teab kui kaua, rõhus mu kärsitut vaimu raske koormana. Võibolla oleksin kandnud sedagi koormat kauemini, aga ma ei võinud kannatada naise trotsivaid pilke, tema üleolevat, salapärast naeratust ja tema ülilahkust läbikäimises kõigi teistega, peale minu. Nii olin näinud esinevat inimesi, kes olid kindlad oma jõus ja võidus.

Ma ei imestanud siis ega imesta ka praegu, et katkesid järsku mu närvid. Mäletan üht õhtut, kus olin valmis minema ta juurde ja kõnelema

nagu sõber sõbraga. See oli pärast pikka heitlemist iseendaga, oma himudega, oma näruse uhkusega ja viletsa egoismiga, mis olid minust teinud türanni ja koera. Tahtsin minna ja valada välja ta ette oma pakitseva hinge ja otsida lepitust iga hinna eest. Oli ainult vaja üht väikest sammu, üht pilku, üht naeratust teisest kambrist — siis oleksin sulanud viimseni ja põgenenud kahtlasilt rajult... võib-olla jäädavalt. Kuid kõik jäi vaikseks teises kambris, ainult noor maailmakodanik jutustas lihtsaid lugusid oma lihtsast elukäigust. Jaa — nüüd alles tuleb mulle meelde —, mis oleks naisel olnud kergem kui kõnelda minuga l a p s e nimel. Kindlasti poleks ma sel puhul end lasknud kaht korda hüüda. Aga nähtavasti polnud naisel mind enam tarviski, või... või tahtis ta mind painutada maani; tahtis, et tema võit oleks täielik.

Tema võit ei võinud aga olla täielik enne, kui oli täielik minu võit iseenese üle; või siis pidid katkema minu kui nõrgema närvid, enne kui meelt heites alistusin tugevamale võimule. Sel õhtul polnud sündinud veel kumbagi, olgugi et tundsin mõlema lähedust. Veel oli minus väike, aga õel kurat, kes mulle tuletas meelde tema eelmist võitu ning õhutas mu kustuvat uhkusvaimu; veel pidas vastu üks narmendav närv.

Nii ei toonud selgust seegi paljutõotav õhtu, mis oleks võinud saada pöördepunktiks meie elus. Ma ei taha mõnitada häid vaime, nagu teen vahel iseendaga, ei taha anda hiliseid, kasutuid lubadusi, et end näidata otsitud valguses, aga... võib-olla,

võib-olla oleks just s e e õ h t u mind viinud jäädavalt sinna tagasi, kus oli mu koht. Pahemal, isegi kõige pahemal korral, oleksime üle jõudnud sellest surnud punktist, millel peatus asjade käik juba terve igaviku, nagu mulle näis.

Nii lõppes see õhtu ja tuli öö, mil needsin inimest, kes oli vahest kõige vähem süüdi mu loosklemises. Miks tuli Virve sealt kaugelt!

Paar päeva hiljem tegin järgmise katse.

„Noh," ütlesin proua Eilsonile koju tulles, „täna käis ta jälle last vaatamas."

Seejuures toonitasin sõna „last" nii selgesti, et see ei võinud vanaprouast tähele panemata jääda.

„Kuidas?" hüüdis proua Eilson meelepahast väriseval häälel. „Täna ei käinud siin ühtki võõrast inimest."

„Ja ometigi käis ta siin!" vastasin kangekaelselt.

„Nii tõesti, kui ma siin seisan..." pani proua Eilson rinnale oma kahvatu käe.

„Ah jaa," tuletasin siis meelde, „õigus! See oli eile."

„Ka eile mitte! Ka üleeile mitte! Tema viimane käik oli sel päeval, kui siit viidi see tüdruk... Teate, see, kes... Te kahtlustate meid ikka selles, et siin majas teie eest midagi varjatakse. Aga mina ütlen: Siin ei varjata midagi."

Sel minutil silmasin järgmise kambri lävel oma naist. Ma ei tea, võib-olla seisis ta seal juba meie jutu algusest saadik ja kuulas. Jäin ootama, kuni ta i s e sõna võtab, sest nüüd oli järg kindlasti

tema käes. Sedasama näis ootavat ka proua Eilsoni küsiv, abitu vaade.

Tekkis pikk, lämmastav vaheaeg. Naine andis ainult muiates märgata, et ta kõik oli kuulnud.

Siis katkes mu viimne, narmendav närv. Alguses püüdsin talitseda oma sõnu, aga sattusin ruttu hoogu — kui võib öelda nii — ja tegin vastiku tülistseeni, missuguseid tuleb ette paljudes perekonnis ja mida on hakatud nimetama harilikeks. Mu kõne, milles tahtsin kõik korraga välja paisata, muutus varsti tooreks, mõttetuks räuskamiseks. See oli harilik — näed: tarvitan, kahjuks, ka ise seda sõna —, jaa, see oli harilik armukade mees, kellel oli kaks mõõdupuud: üks iseenda, teine oma ligimese jaoks.

Ses olin paljude sarnane, ses olin harilik inimene; oma teovõimetuses aga, oma abitus loosklemises — ses polnud ma mitte paljude sarnane.

Ometi ei tekkinud inetu stseen armukadedusest. Sulle ehk näib segane see koht mu kirjas... aga ma ütlesin enne, et sattusin hoogu, ossa, unustasin isegi õ i g e põhjuse, mille pärast algasin tüli. Õieti oli see ainult selguse otsimine, ükskõik kuidas ja missuguse hinna eest. Pinevile kistud närvid katkesid... viimseni.

Võimatu on seegi, et tänini sõna-sõnalt mäletaksin oma ütlusi, mis paiskasin välja tol päeval. Seda pole ka tarvis. Ja kui mäletaksingi kõik... sõna-sõnalt... siis ei tahaks ma ometi haavata su ilutunnet nende täpipealse loendamisega. Muidu läheksin võrratult vastikuks mitte ainult sinu, vaid

ka iseenese silmis ja kardaksin sulle läkitada seda kirja. Juba praegu, kus kirjutan neid ridu, küsin eneselt: mistarvis see? Olgugi et tahtsin olla õiglane niihästi teiste kui enese vastu, tekib mus siiski vahel tundmus, otsekui koketeeriksin iseendaga. Võib-olla on minusse vaheajal hiilinud mõni uus kurat, kes minuga mõtleb mängida mõnd uut, ülbet mängu. Aga seda näed kord sina, mu sõber, paremini... kui see kiri üldse jõuab su kätte. Jälle ei taha ma kiusata häid vaime, kui ütlen: Võtsin kord nõuks sorida oma haavus, puua enda risti ja tähendada enesele: „Ennäe harilikku inimest! Seesinane võis olla eeskujuline raamatuköitja ja enamvähem korralik ametnik ainult seni, kui ei silmanud karavani. Aga kohe langesid kokku tema tõed ja tõekesed ja pääsesid valla uinuvad kuradid, kui kõditas elu tema egoismi, ihasid ning himusid."

Nii kuula siis edasi laulu inimesest, kes on harilik praegusel ajal, juurde ja maha arvatud mõned tumedamad jooned. Püüan tuletada meelde ainult neid kasinaid lauseid, milledes oli natukenegi mõtet, mis puudutas minu ja naise ebamäärast vahekorda.

„Siin käib võõraid inimesi," kisendasin naisele, „ja mulle ei öelda sellest midagi! Hoovi viimse sopi kõnts on otsaga siia jõudnud. Kui kellelegi ei meeldi meie madal maja, siis mingu siit, aga ärgu kandku siia seda pori. Ärgu määrigu teisi, ärgu hoidku samade sopaste kätega mu last ja toogu mulle süüa lauale."

Proua Eilson pani käed silme ette ja läks teise

tuppa. Kahvatanud, kuid siiski end valitsev naine vastas:

„Ma ei või midagi vastata su sõimule ja roppusele peale selle, kui tähendan, et see on ainult alatu sõim ja roppus, mille sarnast peab otsima. Mis puutub võõrastesse inimestesse, siis pean ütlema: siin pole käinud ühtki võõrast inimest."

„Aga see... see... Gregor?"

„See on sinu tuttav, või sõber... ma ei tea, kumb. Temaga tutvustasid mind ise."

„See on vale! See inimene pole minu tuttav ega sõber. See on inimene, keda ma üldse paar korda olen näinud."

Selle lapsikuse tõttu tõmbusid naise kahvatud huuled naerule. Mulle näis, et ta i r v i t a b, tundes oma üleolekut. Ma ei taha teda haavata, aga pean siiski tähendama: ta oli inetu sel silmapilgul.

„Selle kohta pole mul mingit kindlamat tõendust," ütles ta peale lühikest arupidamist, „kui see, millest juba kõnelesin — s i n a olid see, kes teda minule esitles; teiseks küsis ta iga kord sind, sind. Ma ei võinud talle mitte öelda: ‚Minge, ja ärge tulge enam kunagi!'"

„See on vale! Ta pidi tulnud olema ainult lapse pärast. Minule ei tooda maiustisi."

Jälle irvitas naine, kehitas õlanukke, raputas pead ja tahtis midagi öelda, kuid pomises ainult poolkuuldavalt:

„Tõepoolest... tõepoolest..."

„Ja ära pea mind nii naiivseks," jätkasin, „et ma ei tea, kes on see laps. See laps oled sina!"

„Kuigi, kuigi," vastas ta ruttu, „ka siis ei või mina sinna ometi midagi parata, kuni ta ülalpidamine jääb teatavatesse piiridesse. Seni pole ta mulle midagi öelnud ega midagi mõista andnud, mis oleks läinud üle viisakuse ja lubatu piiri. Ja inimesele, kelle sa ise siia toonud, ei või ometi mina ilma mingi põhjuseta ust näidata."

„Ah nii! Ah nii!" karjusin. „Sa tahad siis oodata, kuni ta läheb üle teatava piiri. Kus on see teatav piir? Kas ei lähe see piir iga tema uue käiguga laiemaks, kuni ulatub hoovi tagumisse soppi? Ei, naine, ma näen siin palju õelamaid asju: mees ei tee kaua lootuseta käike; mees läheb ainult sinna, kus teda heal meelel nähakse, kus talle antakse lubadusi, tõotusi, ükskõik kuidas — vaiki, vaiki, naine! — jaa, ükskõik kuidas, kas silmadega või sõnadega. Teatav piir... Sa ütlesid: teatav piir — või tahad sedagi salata? — hea küll, mis arvad sa s i i s teha, kui ta on läinud üle selle, nõndanimetatud teatava piiri? Ütle!"

„Pole mõtelnud selle peale. Usun, ta ei lähegi üle lubatu piiri — seks on ta küllalt džentlmen. Tema kindel karakter ei paindu igal tuulepuhangul, nagu vahest mõnel... ja paljudel teistel... Ja kui temas peaksidki kunagi kellegi vastu tärkama mingisugused tundmused, mis oleksid vastuolus tema sündsustundega, siis saab ta nende üle võidu igal ajal. Igal ajal!"

„Kuidas?" hüüdsin. „Sa oled siis juba jõudnud tundma õppida tema karakterit, tema sündsustunnet ja võib-olla veel teisigi häid omadusi? Kui ruttu! Ma ei hakka siin kõnelema sellest, et

sa ehk ise oled teadmata ehtinud ja leidnud jooni ses inimeses, mida tal ei ole, — sest see pole nii tähtis; see ei ütle mulle veel kõike. Tähtsam on see, et sa teda p ü ü a d ehtida. Aga ma ütlen sulle veel midagi — sinu sunnitud naer ei tähenda veel mitte su tõelikku üleolekut ja minu naeruväärsust —, oota, ma ütlen sulle veel midagi, naine. Ütleme... Ütleme, see kiidetud mees jääb su platooniliseks imetlejaks, tema kindel karakter ja sündsustunne ei luba teda rikkuda abielu, aga kes vastutab mulle s i n u kindla karakteri ja sündsustunde eest? Sa ehk ütled jälle ‚kuigi...' ja nii edasi, aga mina tean, ja mitte üksi mina: Kui mees käib ringi teatavate ‚tundmustega' ja leiab vastutulekut ihaldatava naise poolt, siis on ta idioot, monstrum, kui jätab tarvitamata paraja silmapilgu; siis on ta vaheajal saanud mõne organilise vea või on leidnud uue objekti oma ‚tundmusile'. Igatahes ei hoia teda siis enam tagasi ükski hea vaim. Olen näinud mõnd platoonilist austajat või vähemalt mehi, keda naised mõninga aja selleks on pidanud... See oli ainult peen võrk, mida nad kudusid, kuni naine neile i s e sülle langes. Need on terased mehed, isegi väikesed psühholoogid, kes mõistavad ruttu leida nõrku külgi naistes ja kõigepealt teavad, et paljud neist ei väsi ära lobisemast hingede ühendusest. Ses valguses hakkab mulle paistma ka su palju-ülistatud Gregor, kes kannab kuldprille ja lõhnab odööridest. Ta ootab sind kui valmivat vilja ja teab, et sa ta kord ise üle aitad sellest otsekui surnud punktist. Naised on kaastundlikud...

ka ses suhtes. Ja nüüd, naine, ütle mulle: mis mõtled sa teha? Ma tahan selgust!"

„Selgust..." kordas naine põlgusega. „Ma olen jõudnud selgusele, et sa oled lõpmata ropp ja häbematu. Seda ei teadnud ma seni, vähemalt mitte nii selgesti. Seejuures mängid mingisugust hingeteadlast ja kiitled naiste tundmisega. Luba küsida: kas pole sa ka üks neist teraseist mehist, isegi väikesist psühholoogest, kellest kõnelesid praegu? Ah jaa — mis mõtlen teha? Sa nõuad ju selgust... Selle üle pean ma mõtlema. Praegu ei mõtle ma midagi teha. Aga igatahes arvan, et ma mitte kaua ei jaksa kuulata su räuskamisi."

Siis hakkas nutma väike maailmakodanik. Naine vaatles mind mõne silmapilgu ja kadus teise kambrisse. See vaade... imelik... ei lähe mul meelest — säärase pilguga vaadeldakse vahel oma kordaläinud töid.

Langesin väsinult istmele ja küsisin eneselt:

„Kas oled siis nüüd jõudnud oodatud selgusele?"

Palju mõtteid kihas mu peas peale seda stseeni. Muuseas oli mulle arusaamatu, miks ei tuletanud naine mulle meelde mu enda vahekorda Virvega. Kõige ägedamas vihatujuski ei teinud ta seda. Aga ta teadis. Kui teadis proua Eilson, siis teadis ka tema.

Nihkus siiski surnud punktilt asjade ebamäärane seisukord ja hakkas muutuma just sellest küljest, kust seda kõige vähem oli oodata.

Nutetud silmadega proua Eilson tuli mu juurde, pani käe mu õlale ja ütles:

„Mõtelge, mõtelge ometi, mis te teete! Nüüd on ta juba ära läinud oma mehe juurest. Millega peab see lõppema? Halastage oma lapsegi peale."

„Kuidas... kuidas..?" kogelesin. „Mis olen ma siis teinud? Kes on ära läinud mehe juurest?"

„Ah, mu poeg, mistarvis see kometimäng! Me teame kõik."

„Ma näen, proua Eilson, te olete midagi iseäralikku kuulnud, aga mina ei tea sellest veel midagi. Mina ei tea tõesti midagi. Kes on ära läinud?"

Mu tõelik kohmetus ja otsekohene toon näis proua Eilsoni uskuma panevat mu teadmatusse.

„Jumal..." ohkas vanaproua. „Ta on ära läinud mehe juurest... see... see noor proua, kes käis siin. Te teate..."

„Virve!" hüüdsin. „On ära läinud mehe juurest?"

See sõnum oli mulle nagu uimastav hoop. Ma ei tea tänini, kust said madala maja elanikud selle teate; võin ainult kahtlustada „meistri venda".

„Sellest ei teadnud ma kõige vähematki," ütlesin mõninga vaikuse järel. „Seda kuulen esimest korda."

„Jumal tänatud!" tõmbas proua Eilson hinge tagasi. „Meie arvasime, et ta seda tegi just teie nõusolekul ja soovil."

„Ei, ei, proua Eilson, sellest süüst olen mina vaba."

„Ma näen, ma usun seda, mu poeg... ja rõõmustan südamest, et meie arvamine oli vale. Ma uskusin ikka teie headusse ja aususse ja olin kindel, et te varsti kokku lepite mu tütrega. Ja te peate seda tegema — lapse pärast. Tulge, kinnitage ka Ernale, et te sellest sündmusest midagi ei tea. Tulge!"

Proua Eilson võttis mu käe ja tahtis mind viia teise kambrisse. Kuid ma jäin seisma akna juurde. Kaevu juures mängis kaks last, keda oli nuheldud vanemate pattude pärast. Nende rahiidist moonutatud jalad liikusid nagu vändad, kandes punsunud kehi ja üleloomulikult suuri päid peenikeste, kahvatanud kaelte otsas. Teise degenerandi kõrvust tilkus mäda; kuklatagusel, tardunud verest tekkinud juuksepuudakute seas punetas mädanev muhk. Aga nad mängisid ja naersidki, püüdes neidki rõõmusid, mis neile oli antud nende võibolla üürikesel elueal. Kuidas oleks siis veel tantsinud nende vaim, kui oleks sattunud tervesse ihhu!

„Ei, mistarvis," vastasin. „Ta pole minult midagi küsinud, mispärast peaksin ette tikkuma oma seletusega. See tähendaks siis, otsekui tunneksin enese ometi milleski süüdi olevat."

„Mu jumal, on see väike vastutulek teile siis nii raske!"

„See oleks ilmaaegne, proua Eilson. Muuseas võite Ernale öelda, et ma oma valimatuid sõnu kahetsen ja nad heameelega tagasi võtaksin, kui see oleks võimalik. Teate, sel õhtul..."

„Ah, ma usun, ta on need sõnad juba unustanudki. Tulge ainult ja kõnelge temaga. Olen kindel, et iga sõna, mis ütlete, teid üksteisele lähemale viib."

Kuid mina jäin seisma akna juurde.

Kui kindlad sammud olid Virvel! Ta oli ära läinud oma toreda mehe juurest, ilma et oleks lausunud mulle sõnagi või küsinud nõu. Ja see teade pidi õige olema, kui juba madala maja elanikud seda nii tõsiselt võtsid ja sellest tegid isegi teatavaid järeldusi. Muidugi, mis jäi sel julgel naisel muud üle, nähes minu abitut vintsklemist: ta tegi i s e esimese kindla sammu minu poole.

Siiski... miks vaikis ta nüüdki, kus oli juba astutud see samm? Oleksin tõtanud ta juurde juba esimesel päeval, kuid ei teadnud ta uut asupaika. Sihitud hulkumised linnas ei andnud mingisuguseid tagajärgi. Kord mõtlesin minna Gregori jutule, kuid loobusin sellest plaanist. Ka „meistri vennaga" ei julgenud ma kõnelda. Viimast nägin tihti kaevul ja väraval, aga tema hiiliv vaade peletas mu eemale; ma kartsin seda inimest.

Siis hakkasin ootama kirja, mis oleks Virvel nii lihtne olnud saata mu teenistuskohta, aga kui sedagi ei tulnud, siis ütlesin enesele, otsekui troostiks: „Ei, see on ikka sama Virve, kes hoiab alati teatava distantsi iga mõtte, iga oma teo vahel ning oskab jagada aega."

Ühel päeval nägin Gregorit uulitsal. Seekord oli tema, kes püüdis end peita, aga ma sammusin talle pikas ringis otse vastu, teretasin ja alustasin

juttu igapäevaseist asjust. Ta oli sõnaahtram kui ennemalt, tema kõne oli kaotanud endise mahlakuse; ka oli ta hooletusse jätnud oma toredad vurrud. Tal näis olevat kiire, ta kohendas oma näpitsprille ja asus minekule, kuid mina ei tahtnud teda mitte nii kergesti lahti lasta.

„Mis uudist?" küsisin, et enesele aega anda usutlemise katseks.

„Ei midagi," vastas ta sunnitud naeratusega. „Kõik vanaviisi."

„Kuidas käib teie abikaasa käsi?"

„Kah nii..." kehitas ta õlgu, kuid lisas kohe sinna juurde:

„Ah jaa — Virve on haige."

„Tõesti?" hüüdsin kahetsevalt. „Ometi mitte raskesti? Jaa, jaa, ma arvasin juba isegi, et temaga on midagi juhtunud; teda pole enam ammugi näha. Pidin koguni teie juurde tulema, et küsida."

„Jaa, ta on haige. Nüüd on ta küll juba paranemisel, aga võõraid ei või ta, kahjuks, veel mitte vastu võtta."

„Arusaadav. Iseenesest mõista. Tervitage teda minu poolt ja soovige peatset paranemist."

Ta tänas ja ulatas mulle oma lõhnaõlistatud käe.

Siis pöördus ta veel kord ümber ja ütles:

„Õigupärast pole Virve praegu koduski."

„Ah nii. Kus on ta siis?"

„Haigemajas."

Sel päeval käisin kõigis linna haigemajades

ja küsisin Virvet. Sellenimelist inimest polnud kuskil.

Mis oli siis nüüd tõsi — kas see, et Virve lahkus oma mehe juurest, või see, et ta oli ainult haige?

Mõne päeva elasin täielikus teadmatuses ega leidnud mingit vastust küsimusele. Need olid tumedad ja sündmusteta päevad, ning olid seda painajalikumad, et neil midagi ei sündinud. Ainult proua Eilson ei väsinud, tehes lepituskatseid minu ja naise vahel. Ta ringutas abitult oma värisevaid käsi, püüdes meid päästa otsekui kuristiku äärelt.

Siis, ühel hilisel õhtul, kui jälle kuulatasin pumpkaevu oigamist, arvasin aimavat põhjust, mispärast vaikis Virve. Kas ei oodanud see naine, kellel olid imesinised silmad. . . kas ei oodanud see naine nüüd, kus ta oli astunud esimese kindla sammu, ka minu poolt sammu? Nüüd ometi ei tohtinud ma olla endiselt abitu — ta läks ise eel.

Tahtsin olla õiglane, mu sõber, sellepärast ei tea ma tänapäevgi öelda, kas olin ka siis küllalt küps teotsemiseks. Igatahes ei jõudnud teotsemise järg kunagi minu kätte; see tähendab: sel silmapilgul, kui avasin ukse, et minna välja, nägin ikka, et teised olid juba eel ära läinud.

Siis ometi. . . viimaks. . . nägin Virvet. Jooksin hingeldades ta juurde ning surusin kaua ta kätt. Ta naeratas ja ootas, kuni hakkan kõnelema.

„Jumal tänatud!“ hüüdsin. „Nüüd oled sa jälle terve. Ma pole sind enam kaua, kaua näinud.“

„Terve?“ imestas ta. „Ma pole olnudki haige.“

„Tõesti? Sa polnudki haige? Aga kõneldi ometi haigusest ja haigemajast.“

„Mina ei tea sellest midagi. Kes kõneles niisugust juttu?“

„Kõneldi. Hea küll, ma võin ka öelda — kes. — Sinu enda mees.“

Ta vaatas enese ette maha ja ei lausunud sõnagi.

„Aga ma kuulsin veel midagi... teisalt... mitte su mehelt...“ algasin uuesti, püüdes vaadata ta silmi, „sa olla ära läinud tema juurest. On siis s e e tõsi?“

Ta tõstis oma imesinised silmad, noogutas pisut pead, vastas:

„Jah, see on tõsi.“

Ta pilk oli selge ja rahulik ta vaade. Ta oli ikka rahul oma sammudega, mis oli kord astunud.

Aga seal lähedal uitis jälle üks väike kurat ja ulatas mulle paar värvilist sulge. Ma tahtsin Virvet kiusata, tahtsin näha rahutust ta selgeis silmis. See pidi olema otsekui kättemaksmine selle piina eest, mida mulle valmistas tema vaikimine.

„Aga mispärast, mispärast, Virve?“ hakkasin lobisema nagu laps. „Kuidas tuli see kõik... nii ootamata? Ma ei taha seda kuidagi uskuda, nii arusaamatu näib mulle su äraminek. Mõtle ainult: Gregor on nii auväärne oma iseloomu poolest... Tema imposantne kuju... Tema rikkus —“

Virve külm pilk peatas mind poolelt sõnalt. Kirjud suled langesid järsku mu käest uulitsa porri, kust väike kurat nad jälle üles korjas ja itsitades eemale jooksis. Seal oli teisigi harilikke inimesi, kellele neid pakkuda.

Ma ohkasin sügavalt ja algasin siis hoopis, hoopis teist juttu.

„Oh, Virve!" hüüdsin. „Saan aru kõigest. Ja kui ma ei mõista muud, siis mõistan igatahes hinnata su sammu. Tahan teha kõik, mis on mu võimuses, et saada su vääriliseks. Sa ei pea mind mitte kaua ootama. Ainult ühte ei mõista ma: Miks vaikisid?"

Ta vaatas kõrvale ja vaikis ka nüüd.

Mina jätkasin:

„Nüüd, Virve, kus on kokku langemas vana, kõdunenud koda, mille asemele tahame ehitada uue, kindlama, nüüd, kus kumab esimene koiduvalgus meie tumedale teerajale — nüüd peaksid mind usaldama, Virve, ja jagama minuga kõik, mis rõhub või rõõmustab su hinge. Miks peidad mu eest oma palge ja oma imesinised silmad, mille sära tahan imetella igavesti? Tean, et sind kohutab võõras teerada, kus sammud praegu, kuid ole julge — see teerada viib sihile. Tean, mis maksis ja maksab sulle see samm. . ."

Ütlesin veel paljugi, aga ma ei mäleta kõiki otsekui palavikus öeldud sõnu. Võrdlus kõdunenud kojaga ja koiduvalgusega on mul igatahes meeles.

Selle kaose sekka, kuhu sumbusid mu enese sõnad, kostsid varsti selged hääled teisalt.

„See samm ei maksnud mulle nüüd enam palju," ütles Virve pikkamisi. „See oli ammugi kavatsetud ja kaalutud; see ei tulnud ootamata ei minule ega Gregorile."

„Kuidas?" kuulatasin hinge pidades. „See oli ammu kavatsetud? Kas juba enne, kui tulid meie linna?"

„Enne, enne."

Ma ei tea, mis ütlesin seepeale. Arvatavasti oli see mõttetu kogelemine ja sõnade otsimine. Seda joont olen eneses ammugi märganud: ma ei suuda vaikida piinlikel silmapilgel; ikka otsin ma abi sõnadelt, ilma et teaksin, mida ütelda.

Viimaks tabasin hädise mõtte ja andsin sellele abitu vormi.

„Nii siis," ütlesin, „ei lahkunud sa Gregorist mitte minu pärast?"

„Ei. Lahkusin Gregorist sellepärast, et ma temaga kauemini ei võinud elada," vastas ta ja lisas sinna kohe juurde: „Gregoriga ei võinud elada mina ega või temaga elada ka ükski teine naine."

See oli esimene ja viimane kord, kus nägin pisut üle keevat tema tundmusi. Aga see oli ainult silmapilguks, järgmisel momendil oli ta jälle külm ja rahulik. Võib-olla märkas ta mu küsivat pilku, sest mõninga vaikimise järel tähendas ta, otsekui hoiatades:

„Ma ei või anda mingisugust seletust ega nimetada põhjusi. See on saladus, mille ilmutajaks mina ei taha saada. Muidu võib-olla mõtleks ta kord, et seda tegin kättemaksu-himus. Mul aga pole temale millegi eest kätte maksta. Tema ei

tõuganud mind enesest. Ühe sõnaga: ma ei taha, et ta nüüd või kunagi edaspidi tuleks arvamisele, nagu huvitaks mind tema isik või käekäik."

Kuulasin isukalt tema seletust ja püüdsin meeles pidada iga sõna. Aga ta lõpetas järsku, nagu kartes, et ütleb rohkem, kui tahtis öelda. Ja just siis, kui ta oli lõpetanud, tundsin, kuidas keegi kolmas end meie juttu segas, kõrvalt vaadeldes. Uulitsa nurgal, telefoniposti kõrval, seisis üks daam, kelle kübarat ja valgeid lilli sel kübaral olin kuskil varem näinud. Järgmisel silmapilgul libises see daam maja nurga varju. See oli Erna, mu naine.

Mis oli mul Virvelt veel küsida? Mis oli tal minule vastata?

Ah jaa — ta elas nüüd, esiotsa, ühe vana naisterahva juures, kes oli talle kauge sugulane.

Kas ei näi sulle, sõber, kui oled lugenud mu kirja siiamaani, et nüüd pidi loomulikult hargnema see võrk, millesse olin mässinud iseenda ja mõne teise? Nüüd ometi pidin tagasi pöörduma sellelt ekskursioonilt himude ja ihade maale ja tüürima oma laeva vagusasse vette. Ma ei taha sulle kirjeldada seda häbi ja hingelist piina, mis tundsin pärast seda, kui olin kõnelnud Virvega. Mis olekski mul öelda uut ses suhtes? Mulle tuleb ainult meelde üks võrdlus. . .

Keegi kandis kallihinnalist vaasi, tahtes seda viia oma kotta. Vaas libises kandja õlalt ja kukkus tükkideks. Kandja läks tühjalt oma kotta.

Jah, nüüd viimaks pidi loomulikult hargnema see võrk. Seda uskusin ka ise tol ajal ja olin kindel, et sammun kodu poole. Kuid veel sündis midagi. Veel, veel.

Seekord ei kõhelnud ma kaua ega kaalunud, nagu oli mu harilik viis. Veel samal päeval tahtsin kõnelda Ernaga, oma naisega. See ülbe tants pidi jõudma ruttu lõpule. Mul polnud ühtki valmismõeldud mõtet, kui astusin järgmisse tuppa, kus istus naine väikese maailmakodaniku juures, sest iga mu sõna pidi meid viima teineteisele lähemale, nagu ütles proua Eilson.

„Erna!"

Ta vaatas endiselt üksisilmi lapsele, otsekui poleks kuulnudki mu hüüdmist.

„Erna! Tahtsin sinuga kõnelda mõningate asjade pärast. Kas tahad mind kuulata?"

Ta ei vastanud. Ta ei teinud vähematki liigutust. Ainult nägin, kuidas ta põsed järsku kahvatusid.

„Erna, mu laps!" ägas proua Eilson. „Vasta! Ta tahab sinuga kõnelda."

Mõne silmapilgu kestis haruldane vaikus. Laps vaatles mind tõsise pilguga. Siis tõusis naine järsku ja läks minust mööda, madala maja teisele poolele, kus oli proua Eilsoni elukorter. Ma ei suutnud kannatada proua Eilsoni ahastust, just tema pärast tõttasin naisele järele, et teha uut lepituskatset. Aga minu sammude lähenemisel lukustati uks, mis viis madala maja teisele poolele...

Mu lahke sõber! Lugesin praegu läbi viimased eile kirjutatud read, vaatasin peeglisse, et näha, kuidas näeb välja suur valelik, ning sülgasin näkku oma varjule.

„...just tema pärast tõttasin naisele järele..."

Ei! Nüüd, kus neid sündmusi vaatlen teatavast kaugusest, ei tohiks ma enam petta ei iseend ega teisi. Kas ei ahastanud proua Eilson juba ennemaltki ja ei viibinud minul lapse tõsised silmad, enne kui kõnelesin Virvega? Kuidas olin alles nüüd, just nüüd, korraga läinud nii kaastundlikuks?

Ei! Väike, vastik türann oli jälle koeraks muutunud. Keegi oli püüdnud lennata, nüüd oli ta juba valmis roomama.

Nii. Nii on õige. Nüüd võin jälle edasi kirjutada.

Nüüd jõuan varsti ühe tumeda punkti juurde, millest ma ei tea öelda midagi selgemat. Ka täienduseks ei või ma midagi välja mõelda, sest ma ei kirjuta romaani, nagu juba ütlesin kuskil; küllalt, kui siia tähendan oma aimused ja arvamused.

Tänini on mulle tundmatu mõningate sündmuste järk-järguline arenemine ning jääbki tundmatuks, sest ma ei valvanud kunagi oma naise samme. Uuesti vaimus ellu kutsudes mõnd episoodi sellest ajajärgust, jään seisatama faktide ees, ilma et teaksin nende eelmänge.

Jälle ei näinud ma mitmel päeval Ernat, oma naist. Sääraseid päevi oli olnud ennegi, ma ei pannud sellele asjaolule suuremat rõhku. Aga

siis... järsku... märkasin vahet endiste ja käesolevate päevade vahel: nüüd ei kuulnud, ei k u u l n u d ma teda enam. Ennemalt kõneles ta pikki, imelikke lugusid noorele maailmakodanikule, nüüd häälitses lapse juures proua Eilson üksi.

Ma ei püüdnud kunagi tähele panna, mis kõneles proua Eilson lapsele (teadsin, tema jutt oli huvituseta naise imelikkude lugude kõrval), aga tol korral sain miskipärast tähelepanelikuks.

„Vaene laps!" ohkas vanaproua. „Ei sul ole isa ega ema. Sinu voodikese juurest on põgenenud mõlemad. Läksid ära pisikese mehikese juurest ja jätsid su üksi. Ainult väsinud vanaema valvab siin veel üürikese aja — kuni tullakse temalegi järele. Siis jääb hoopis üksi väike mehikene. Aga ei! Ka siis ei jää üksi väike mehikene. Siis saadab Jumal pisikesed inglid su voodile."

„Hea küll, proua Eilson," hüüdsin teisest toast. „Ütleme: tal pole isa, siiski on tal e m a. Eks ju? Ema on tal o m e t i?"

Tekkis järsku vaikus teises kambris. Ainult tasane nuuksumine oli mulle vastuseks. Astusin üle läve ja vaatasin poolpimedasse tuppa, kuhu oli kogunenud palju uusi asju väikese maailmakodaniku ilmumisest saadik. Laps kuulis mu tasaseid samme, pööras pea minu poole ning vaatles mind kaua, otsekui oleks tahtnud öelda: „Mul on ju isa."

Jah, muidugi oli tal isa; ka ema oli tal, ja Jumala inglid ka.

Proua Eilson istus voodikese kõrval ja toetas käsile oma väsinud pea. Proua Eilson oli korraga

vanaks jäänud, tema valged juuksed sätendasid öölambi valgel. Kord tõstis ta pea, otsekui tahtes mulle midagi öelda. Siis mustendasid ta sügavad silmaaugud ja näisid olevat tühjad. Paitasin lapse pehmeid juukseid ja sammusin siis ukse juurde, mis viis madala maja teisele poolele. Proua Eilsoni tubades valitses sügav vaikus, ainult seinakella tiksumine kostis selgesti väikesesse koridori, mis lahutas mõlemaid eluruume. Kui nägin, et jäi tagajärjetuks mu kahekordne koputamine, vajutasin linki ja avasin ukse. Proua Eilsoni toad olid pimedad ja külmad. Seisin vaikselt ja kuulatasin, kas ei kosta kellegi tasane hingamine voodi või diivani poolt. Kuid kõik jäi kohutavalt vaikseks, neis tubades polnud ühtki elusat hinge. Mäletan, sel silmapilgul sähvatas minus mõte: Võib-olla on Erna, mu naine, juba surnud? Võib-olla lamab ta küll siinsamas voodis või diivanil, aga ei hinga enam? Mis muud võisid tähendada proua Eilsoni saladuslikud sõnad, mis öeldi lapsele?

Hakkasin püüdma lõhnu, mis heljusid külmas, pimedas ruumis: s e l puhul pidi siin olema ka surnu lehka. Jah, ma sain kätte ühe lõhna, aga see ütles mulle hoopis teist: kui siin polnud elavaid inimesi, siis polnud siin ka surnuid. Proua Eilsoni eluruumis oli keegi suitsetanud.

Sellele otsusele jõudes süütasin julgesti küünla ja vaatasin ringi. Kõik oli endine neis vaikseis ruumes, isegi proua Eilsoni näputöö, lapse poolelikootud sukk, ei puudunud sohvalaualt. Härra Eilsoni karmid silmad vaatasid seinalt, otsekui ette heites minule. Aga diivanile olid hooletult visa-

tud Erna kodused riided ja põll. Katkised toakingad vedelesid seal lähedal, põrandal. Peeglilaual oli avatud puudrikarp.

Veel üht väikest muutust, üht uudist, arvasin märkavat, kuid ei jõudnud algul kuidagi selle jälile. Siis jäi mu pilk peatuma vaasile, kuhu olid tekkinud värsked astrid. Muidu oli kõik endine vaikses toas. Ah jaa, ära minnes silmasin põlenud paberossiotsa aknalaual.

Kustutasin küünla, läksin tagasi üle koridori. Laps magas juba rahulikku und. Proua Eilson istus endiselt ta voodi kõrval, otsekui oleks tardunud sellesse asendisse.

„Teda pole seal," ütlesin. „Ta on kuhugi ära läinud."

Vanake ei liigutanud end.

„Kes teab, kuhu läks Erna?"

Siis kohendas proua Eilson lapse voodivaipa ja andis mulle oma kahvatu käega märku, et jätaksin ta rahule.

„Ei, kus on siis Erna?" küsisin eneselt omas toas. Kas oli nüüd tõesti täide läinud või täide minemas see, millest räuskasin ühel õhtul, kui pildusin naisele süüdistusi, mida ei uskunud isegi?

On tuttav lugu, et tihti hakkame hindama inimesi alles siis, kui nad meile on kadunud või kaduma minemas.

Kui alles hiljuti otsisin ainult halbu külgi Ernas, oma naises, et otsekui õigustada oma käike kahtlasil rajul, siis hakkasid mulle sellest õhtust saadik meelde tulema ka tema head omadused.

Palju emalikku hoolt ja naiselikku õrnust nii väikesis kui suuremais asjus, palju intiimseid rõõme nägin tagasi vaadates. Tundsin, et mulle oli tarvis Ernat, mu naist, ja mitte kedagi teist. Liiga kaua olin end toitnud Virve külmast, ükskõiksest naeratusest, palukesist, mis langesid inimese laualt, kes oli valvel ainult iseenese isiku eest — nüüd igatsesin jälle inimese lähedust, kes oli end tihti ära salanud teiste pärast.

Nii ei leidnud ma rahu juba tol õhtul, kui tulin proua Eilsoni külmadest tubadest. Läksin välja, seisin lävel ja kuulatasin külma sügisvihma pladinat. Meie avar hoov oli muutunud mustendavaks porimülkaks. Nõrk valgusviir, mis paistis „meistri venna" aknast, eksis vihmast tekkinud loikudel. Hoovi viimasest sopist kostsid segased hääled — võib-olla oli seal jälle midagi juhtunud. Jah, nagu mäletan, oli seal tolle päeva õhtupoolikul tõesti mingisugune sekeldus. See, mis kostis praegu, võis olla päevase juhtumuse järelkaja.

Siis jooksid käratsejate poolt kaks inimest, kelle kogud näisid pimeduses kohutavalt suured, madala maja juurde ja seisatasid proua Eilsoni akende kohal. Kuulates nende kihistamist, kiskus mu ärev mõttelend mind enesega kaasa ning sundis teole, milles polnud vähematki loogikat ega põhjendust.

„Nii, nii!" hüüdsin lävelt. „Kas arvate, et siin on tõesti see paras koht, kus..?"

Kihistav paar vaikis järsku ning jäi liikumata seisma. Astusin nende juurde ja vaatasin mõle-

maile näkku — minu ees seisid võhivõõras mees ja võhivõõras naine.

„Vabandage!" pomisesin. „Ma eksisin."

Alles siis sain korraga aru, kui naeruväärne oli mu käitumine: kui n e m a d, Erna ja Gregor, tõesti kuskilt võisid tulla, siis polnud neil ometi mingit tegemist hoovi viimase sopiga.

Naine ja mees kadusid varsti pimedusse. Veel igavamaks ja kurvemaks muutus meie porine hoov. Aga just siis, kui tundsin suurimat tuska ses üksinduses, hakkas mind kutsuma tuluke „meistri venna" räpasel aknal; pidin kordki nägema, mis tegi tudiseva habemega vanake oma toas hilistel tundidel. Punaste eesriiete vahel oli kitsas viir katmata akent. Ma ei saa tänini aru „meistri venna" ettevaatamatusest, kui tal tõesti oli midagi varjata.

Üht toasolijat nägin kohe, ilma mingi vaevata — See oli Gregor, kes istus laua juures, palitus ja vormimütsis. Teist nägin ainult neil silmapilgel, kui ta üle laua oma kaaskõneleja poole kummardus. See oli „meistri vend". Kõnelejate ees olid mõned lahtised lehed kirjutatud arvudega ja kaks ajalehepaberisse mähitud neljakandilist pakki. Gregor toetus käsipõsekile laua najale ja näis olevat sügavas mõttes. „Meistri vend" kõneles vahetpidamata.

See, mis nägin esialgsel vaatlemisel, ei üllatanud mind. Aimasin ennegi, et Gregor on „meistri vennaga" mingisuguses, heas või kurjas, ühenduses. See paistis juba sellest, et nad peaaegu ühel ning samal ajal ilmusid meie linna. Pärast, mõ-

ninga aja järel, seadsin o m a tähelepanekud ühendusse veel ühe teise asjaoluga; nimelt: kas ei põgenenud Virve just nende salapäraste käikude mõjul, mis tegi Gregor „meistri venna" juurde.

Ei, esialgse vaatlemise tagajärjed ei üllatanud mind. Seda põrutavam oli avastus, mille tegin, silmitsedes toa poolpimedat tagaseina. Voodi serval istus liikumata keegi kolmas inimene, keegi naisterahvas. Surusin näo vastu märga aknaklaasi ja püüdsin silmadega puurida läbi poolpimeduse, aga just sel silmapilgul peatus Gregori poole kummarduva „meistri venna" pilk katmatul aknaribal. Järgmisel silmapilgul liikusid punased eesriided ja katsid kitsa viiru. Ja kui mult nüüd küsiksid sina, mu sõber, või keegi teine, või küsiks mult Püha Vaim: „Kes oli see naisterahvas?" siis võiksin ainult vastata: „Ma ei tea." See v õ i s olla Erna, mu naine, kuid võis olla ka keegi teine, võõras, mulle tundmatu. Kui kirjutaksin romaani, siis oleks peaaegu loomulik, et siia, lugeja huvi tõstmiseks, paigutaksin Erna, oma naise; aga ma ei kirjuta romaani. Ma ei hakka loendama asjaolusid, mis kõnelevad selle poolt, et „meistri venna" toas oli Erna, — neid näed ise mu kirjast; küllalt, kui juhin su tähelepanu paarile vastuväitele. Ei tohi unustada, et Erna oli pärinud osa oma isa uhkest vaimust. Kas lubas vana Eilsoni vaim teda minna „meistri venna" räpasesse tuppa, millest ta oli kõnelnud vastikustundega juba vana plekksepa ajal? Kuigi ta oli otsustanud minna Gregoriga, aga mistarvis läks ta just sinna? Kas olid need

kaks (Gregor ja „meistri vend“) tõesti nii ettevaatamatud, et nad tegid peaaegu võõra inimese oma saladuse kaasteadjaks?

Mul pole aimugi, kui kaua külmetasin sel õhtul või ööl, seistes pumpkaevu kõrval ja vahtides nõrka valgust, mis tungis läbi punaste eesriiete. Mäletan ainult momenti, mil kustus tuli räpases toas. Jah, siis ootasin veel mõne aja n e n d e tulekut, kuni mulle tuli meelde, et n a d võisid ka minna uulitsapoolse ukse kaudu, läbi surnud meistri töökoja.

Nüüd... nüüd arenesid sündmused minu jaoks juba liiga ruttu. Liiga tugev oli see tõuge, mille olin andnud asjade käigule, et seda vähendada nüüd, kus sündmused tormasid edasi inertsi mõjul.

Vaevalt kuulsin proua Eilsoni esimesi arglikke samme järgmisel hommikul, kui hakkasin tungivalt kordama eilset küsimist.

Kus oli siis Erna? Ma pidin ometi teadma, mis oli temaga juhtunud. Ei saanud ma teisel teel tema jälile, siis olin kohustatud teatama ametivõimudele tema kadumist. Meie avarasse hoovi oli ametivõimudel ju nii tihti asja, miks ei võinud nad kord tulla ka madalasse majja?

„Ah,“ ohkas vanake viimaks, „ta lubas siit hoopis ära minna.“

„Hoopis ära minna?“ kordasin. „Siit hoopis ära minna..? Kuhu siis? Mispärast?“

„Selles olete ka teie süüdi. Te olete mõlemad süüdi. Ma ei taha kumbagi õigeks mõista.

Erna teadis, et teil oli ühendus selle noore prouaga; et... Ah, ka sellest oleks ta üle saanud — teil oli ainult vaja õigel ajal tagasi pöörduda. Miks te ei tulnud ja seletanud Ernale, et mitte teie ei kutsunud seda prouat tema mehe juurest? Mina ei suutnud temale selgeks teha teie süütust. Ta ei uskunud mind. Ta ootas teid."

„Aga, proua Eilson, ma pole sugugi süüdi s e s asjas," hakkasin jälle lobisema nagu laps. „Olen juba unustanud selle inimese... hoopis... sootumaks."

„Mina," vastas proua Eilson vaikselt, „uskusin teid juba siis ja usun praegugi. Aga temale, Ernale, oleksite seda pidanud tõendama."

„Siis peaksite ometi mäletama seda õhtut, proua Eilson... Tulin ju... Seisin samal kohal, kus seisan praegu, ja püüdsin temaga kõnelda. Aga ta läks ära ja lukustas ukse mu eest."

„Jaa, jaa," ohkas vanake. „Ütlesin juba: ma ei süüdista üksi teid. See kõik on nii kurb ja raske. Heameelega läheksin siit oma väikesesse tuppa ja jääksin sinna, kuni on vaja minna kadunud mehe kõrvale. Jätaksin teid Jumala hoolde... Aga see väike mehike... Ah jaa — te tulite... Jah, te tulite sel õhtul... Aga kas ei tulnud te liiga hilja? Kas olete kindel, et sellelgi õhtul valisite kõige õigema tee, mis pidi viima lepitusele?"

„Ahaa — ma mõistan!" hüüdsin ärritusega. „Ma mõistan, proua Eilson! Erna tahtis, et oleksin vingerdanud ta jalge ees ja nuttes andeks palunud pattusid, mida mul ei olnud."

„Ma ei usu," vastas vanake tasa, „et Erna just

seda oleks tahtnud. Niipalju kui tean, ei armasta ta kunagi äärmusi; aga natuke õrnust igatses temagi, nagu iga teine naine. Ma ei tea, mis mõtles ta sel õhtul, kuid juba enne ja ka pärast kuulsin teda kurtvat, et ta siit varem või hiljem välja visatakse. Ta ütles ära minnes: ‚On ilusam, kui lähen juba ise...'

„...On ilusam, kui lähen juba ise..."

Mu hoogsalt alustatud süüdistused jõudsid ruttu lõpule. Nii on alati lugu minu hüpetega: mõni selge sõna sunnib mu ikka vaikimisele. Oh ei — mitte alati vaikimisele!

„Ja kuhu läks ta siis?" küsisin viimaks.

„Ma ei tea seda."

See oli vale. Niipalju oli minus ikkagi veel otsustamisvõimet.

„Proua Eilson, kus on Erna?"

„Ja kuigi teaksin," kogeles vanake, „mis on sellest nüüd enam kasu?"

„Kuidas?" hüüdsin. „Te küsite: ‚Mis on sellest nüüd enam kasu?' On siis Erna tõesti juba teinud mõne sammu, mis teeb võimatuks tema tagasituleku?"

„Ei, ei," raputas proua Eilson ägedalt oma valget pead, „seda mitte! Ma ei tahtnud mitte seda öelda. Seda ei usu ma oma tütrest iialgi."

„Aga siis on ju..."

Aga siis pidi ju meie vahekorra selgitamine olema ikkagi äärmiselt lihtne. See naisterahvas, kes istus eile õhtul „meistri venna" toas, oli siis muidugi keegi võõras. Siis oli proua Eilsonil ainult vaja minna ja tuua tagasi oma tütar madalasse

majja, kus taheti unustada kõik arusaamatused ja alata otsekui uut elu.

Just sedasama, mis mõtlesin, tahtsin proua Eilsonile ö e l d a. Kuid tundmatu võim nööris kinni mu kõri. Üks väike kurat oli jälle seal lähedal ja sosistas mulle kõrvu:

„Oh ei! Ta tahab sind sel kombel ainult m u r d a. Ta tuleb ise tagasi."

Proua Eilson vaatas mulle kaua küsivalt otsa ja ootas. Kuid ootas asjata. Nüüd olin jälle mina see, kes enese upitas troonile, mõneks tunniks või päevaks. See: „. . . mis on sellest nüüd enam kasu?" pidi olema ainult isuäratavaks söödaks, mis mulle viskas see vana, valelik naine. Imestan, et ma ei hakanud kohe kasutama uut avastust ega ütelnud häbematusi proua Eilsonile. Igatahes käisin ma nüüd ringi nagu isik, kes oli korraga avanud oma vastase kaardid. Seejuures on ehk tähelepanuväärt, et seda teist proua Eilsoni tõendust uskusin jalamaid: tema tütar oli kahtlemata süütu. See tähendab. . . Sa mõistad mind. Alles pärast (ikka pärast) sain aru, et mitte proua Eilsoni sõnad ei pannud mind uskuma Erna süütust, vaid sama uus avastus. Tahtis Erna, mu naine, üldse tulla tagasi — ja seda tahtis ning tegi ta kindlasti —, loomulikult ei võinud ta siis põletada silda, mis teda ühendas minuga.

Aga lõi varsti vankuma mu uhke troon, kui nägin, et Erna ei tulnud. Ja märkas uhke kuningas, otsides oma krooni ja valitsuskeppi, et oli nõrgunud ta kuldsele kuuele ila, otsekui lõõtsutava koera lõugadest.

Ah, see võis olla väga ilus ja õpetlik eeskuju mõnele noorele algajale, kui läksin proua Eilsoni juurde ja küsisin süütu naeratusega:

„Vabandage, proua Eilson, ma tahtsin nimelt küsida, kas olete juba käinud Erna juures ja kõnelnud temaga."

Mitte üheski seisukorras ei näe ma end vastikumana kui just sel silmapilgul. Varjates sisemist palavikku tahtsin end näidata külmana ja ükskõiksena — kelle ees? Elust murtud vanake, kes oli nüüd kaotanud oma viimse lootuse, pidi saama veel sellegi mõnituse osaliseks! Kui ma pole harilik inimene just i g a s asjas, siis — näed, mu sõber! — siis p ü ü d s i n mängida harilikku inimest.

Proua Eilsoni tuhmid silmad vaatasid mulle küsivalt otsa. Nad ei võinudki mind mõista.

Kordasin oma viisakat küsimust mõningate lisandustega.

„Aga," kogeles vanake, „teie... teie... nagu ma mäletan... ei käskinud mind minna."

„Ei käskinud! On siis niisuguseis asjus vaja — käsku? Teie käik oli enesestmõistetav. Ma olin kindel, et te seal juba selsamal päeval käisite, mil kõnelesime. (Milline absurd! Kelle hoolel oli siis laps, kui proua Eilson kodunt ära käis?) Ei, proua Eilson, ma näen, te ei ole palju targem kui see laps teie süles!" (Kui ruttu ronisin ma alati välja võõrast nahast!)

„Mu Jumal!" sattus vanake ärevusse. „Kui te mulle seda ometi selgemini oleksite mõista andnud! Jah, see alatine mure on teinud tõntsiks mu

vaimu. Ärge pahandage minuga, mu poeg. Muld kutsub mind."

„Siis minge nüüdki, minge praegu ja ütelge Ernale: jätku oma tembutused, tulgu tagasi; laps ootab teda. Sellele loole peab ometi kord tulema lõpp. Mõtelgu ainult..."

„See on õigus," vastas vanake nuttes. „See on ilus teist. Jajah — laps ootab teda —, nii ma ütlengi Ernale. Kui mitte muu — siis toob see sõna ta tagasi. See on ilus teist... Oh, kuidas võiksin nüüd veel salata, et tean, kuhu ta läks. Ta keelas küll... Ma ei tohtinud teile öelda, et tean. Aga, mu Jumal, mis tähendab see kõik — kui laps saab kätte oma ema! Ma lähen, ma lähen, mu poeg! Lähen nii ruttu, kui lubavad mu vanad jalad."

„Minge, minge, proua Eilson," lisasin armulikult sinna juurde, „ja ütelge talle, seletage... et nii ei tehta üheski a u s a s perekonnas. Mis mõtleb ta õieti!"

Mu kärsitus kasvas järsku suureks, mulle näis, otsekui poleks ma Ernat, oma naist, näinud enam terve igaviku. Vaatasin taskukella, püüdsin välja arvata, kui palju läheb aega, kuni ta tuleb... kuni ta tuleb tagasi madalasse majja. Olin juba ammu murtud — Erna kulutas asjata oma jõudu.

„Kuidas!" hüüdsin üle koridori, kus proua Eilson end riideisse seadis, „teie olete ikka veel siin! Lubasite ju minna ja kõnelda Ernaga. Või ei saanud te nüüdki aru mu jutust, nagu esimesel korral? Siis minge ometi! Minge!"

Jäin valvama väikest maailmakodanikku ning püüdsin valmis mõelda sõnu, mis pidin ütlema naisele ta kojutulekul. Ahaa... „Erna, Erna, kas tehakse siis kuskil nii!" tahtsin talle hüüda etteheitva naeratusega. Jaa... „Või oled kuskil kuulnud ehk näinud sääraseid asju? — Paha lugu, kui hakatakse järele tegema romaanikangelastele, sest pead teadma, Erna: romaan on — üks, ja elu — teine. Eks ole nii, mu sõber?" Siis pidi ilmuma mu näole traagiline naeratus, vaevalt märgatav pealiigutus pidi tähendama seda sisemist võitlust ja kannatust, mis olin läbi elanud t e m a t e o p ä r a s t. Muidugi ei tohtinud ma liiale minna etteheidetega, sest veel oli teadmata, missugustel tingimustel ta tuli. Ta võis uuesti ära minna, kui olin liiga pealetungiv; kindlasti olid temalgi oma vastusüüdistused. Jaa, jaa, ta võis uuesti ära minna, — selleks oli tal küllalt oma kadunud isa vaimu, mida nüüd veel kinnitas saavutatud võit minu üle. Ei, ta pidi märkama ka minu suurmeelt, milles vabandasin ja andsin andeks tema süüd, olgugi otsekui rõhutud südamega. Ja laps, laps... Lepitus pidi sündima kõigepealt lapse pärast. Sest mõtelgu ainult... Minule endale polnud ju lepitust nii väga vaja.

Selle repetitsiooniga täiesti rahule jäädes võtsin sülle väikese maailmakodaniku ning kõnelesin temalegi oma jao.

„Oota, oota, laps!" ütlesin. „Nüüd tuleb ema varsti koju, jutustab sulle jälle palju naljakaid lugusid ja nimetab sind vanaks, vanaks, vanaks poisiks. Siis lõikab jälle lühemaks su teravad

küüned ja laseb sind vannis solistada niikaua kui tahad; niikaua kui laps ise tahab. Ja kui vihm üle läheb ja tulevad ilusad ilmad, siis mähib ta lapse vaipa ja viib välja. Välja! Nüüd aga oota veel natukene — ema tuleb varsti."

Laps kuulas teraselt, otsekui oleks mõistnud mu kõnet. Muidugi mõistis ta juba mõne üksiku sõna tähendust, miks naeratas ta muidu ja läks ärksaks, kui kuulis sõnu „ema" ja „välja". Laps vastas mulle pika jutustusega ja näitas ukse poole, kust pidi tulema ema, või kustkaudu tahtis ta ise välja. Oh, ta teadis väga hästi, kes oli „ema" ja mis tähendas „välja".

Panin voodile lapse, päästsin vaibast ta liikmed, lasksin teda talitada, nagu ise heaks arvas. Kuis võttis siis tema jutt veel iseäranis hoogu! See väike mehike jutustas suuri asju — kahju, et mina teda juba ennemalt polnud kuulnud.

Aga hukka minemas oli laps ilma ema hooleta. Proua Eilson oli väga vana ega hoolitsenud küllalt tema väikese keha eest. Neil silmapilgel nägin mõndki asja hoopis teises valguses kui enne; muuseas leidsin täiesti iseseisvalt ühe uue tõe, mis teistel muidugi juba ammu leitud. — Iga ema, kes kasvatab oma lapse terveks meheks või naiseks — on kangelane. Kui palju tegemist oli minul väikese maailmakodanikuga sellegi, võrdlemisi lühikese aja jooksul, kui oli ära proua Eilson. Aga emadel, kui nad täidavad truult oma kohust, kestab niisugune tegevus — ja veel palju suurem — aastaid.

Jäigi tõesti liiga kauaks ära proua Eilson. Selle ajaga oleks ta võinud käia linna teises servas ja juba ammu tagasi olla. Mu kärsitus kasvas viimse tipuni. Ja vaata, mis ma tegin. Mu vihane urisemine muutus varsti jämedaks sõimuks proua Eilsoni ja Erna aadressil. Jooksin toas ringi nagu kiskja elajas puuris ning peksin meeletus vihas rusikaga vastu seina. Laps kartis seda märatsemist ja hakkas appi kutsuma inimesi, kes teda oleksid kaitsnud ja vaigistanud. See andis mu vihale ainult uut hoogu; läksin ülekohtuseks isegi lapse vastu ja püüdsin teda ähvardustega vaikimisele sundida. Laps vaatas mulle mõne silmapilgu hirmunud silmil otsa, otsekui aru pidades, mis teha. Siis pööras ta kõrvale oma näo ja hüüdis uuesti appi.

Nii oli leitud üks olevus, kellele võisin välja valada oma ülekeevat viha. Raputasin tema väikest, haudunud liikmetega keha, kuni väike mehike hakkas hingeldama.

Sellele stseenile pole mul enda poolt midagi juurde lisada. Õigus, ma tahtsin sorida kaua valutavamas haavas, kuid tunnen: ma ei jõua enam.

Viimaks ometi kostsid sammud eeskojast. Viimaks ometi tuli see neetud vanaeit oma kõlvatu tütrega!

Lävele tuigerdas inimese vari, liikuv muld. Ma ei liialda, ma tundsin ära selle inimese ainult ta riideist, ta hallist, luitunud kübarast. Kuid seegi eksitas mind vähe ega äratanud minus esialgu kaastundmust.

„Siis võtke ometi, proua Eilson," karjusin tui-

kuvale varjule, „ja vaigistage seda last. Te olite ära terve igaviku, võtke ta ometi nüüdki oma sülle! Mina ei mõista temaga midagi peale hakata."

Kuid proua Eilson ei võtnud last. Vanake langes diivanile, otsekui oleks tundnud surmaväsimust. Tema silmaalused olid kohutavalt mustad, palged hallid nagu tuhk. Mul hakkas hirm, et ta sinnasamasse diivanile sureb. Nägin, et on juhtunud midagi iseäralikku proua Eilsoniga tema käigul. Püüdsin last ise vaigistada, nagu mõistsin.

Vist mõjus vanaema lähedus — laps jäi vaiksemaks. Viimaks sirutas ta oma pisikese käe proua Eilsoni poole ja naeratas läbi pisarate. Nutuvärinad raputasid veel kaua tema väikest keha.

Siis liigutas end vanake ja avas silmad. Pakkusin talle vett ja andsin aega kosumiseks. Muidugi ei jõudnud ma kuigi kaua talitseda oma kärsitust, asusin varsti usutlemisele.

„Mis on teiega juhtunud, proua Eilson?" küsisin. „Te nägite ometi Ernat ja kõnelesite temaga? Kas tuleb ta varsti?"

Vanake pööras näo seina poole ja vaikis kaua; ainult tasased ohked andsid mõista, et ta veel elas. Istusin akna juures ja ootasin. Väike maailmakodanik vaatles kaevu ümber mängivaid lapsi. Aimasin, et oli sündinud ootamatuid asju, tahtsin kustutada meelest need albid sõnad, mis olin valmis mõelnud naise vastuvõtmiseks.

Siis liigutas end proua Eilson jälle, tõusis pikkamisi ja võttis lapse oma sülle, peitis väikese pea oma rinna najale.

„Vaene laps!“ ohkas ta sügavasti.

„Hea küll,“ võtsin sõna, „aga teie ei tohi minugi kannatust panna pikale proovile, proua Eilson. Siis vastake ometi minu küsimiste peale ja ärge piinake mind kauemini. Laps ei mõista teie ohkeid, kõnelge m i n u g a ja ütelge kõik, mis teate. Kõnelge, kui see oleks ka kõige pahem, mis iial võis sündida. Ma pean teadma kõik; sellest oleneb lapsegi tulevik, mis teile sünnitab suurimat muret.“

Nähes, et sel kombel ei saa kõnelejat proua Eilsonist, püüdsin temalt ta käigu tagajärge teada saada üksikute küsimuste kaudu.

„Te nägite ometi Ernat?“

Vanake raputas pead. Tema tuhmes silmis leidus ikka veel uusi pisaraid.

„Kuidas? Teie ei näinud Ernat? Kus olite siis selle lõpmatu aja? Ei, vastake mulle ainult selle küsimuse peale: Mis on Ernaga juhtunud? On ta haige? Ons ta viimati surnud? Ärge viige mind meeleheiteni oma vaikimisega, proua Eilson!“

„Ta on ära läinud sealt, kus pidi olema,“ vastas vanake, ägedalt nuttes ja last oma rinna vastu surudes. „Alles hiljuti on ta sealt ära läinud... hoopis hiljuti. Ta oli jälle oodanud... teid... või mind. Ja oli ära läinud, nähes, et ei tulda talle järele.“

„Oli oodanud... mind? Kuidas võis ta oodata m i n d, kui pidi saladuses hoitama tema uus asupaik? Siin on jälle mingi arusaamatus.“

„Oh, Jumal!“ hüüdis vanake nõrga, tõrjuva käeliigutusega.

Hea küll, hea küll. Ma ei tahtnud otsida uusi süüsid ja teha uusi etteheiteid, tahtsin teada ainult üht: Kuhu oli siis läinud Erna? Kus oli ta praegu?

„Ta on ära läinud sealt...“

„Jah, seda te ütlesite juba, proua Eilson. Aga k u h u siis? Ma ei usu, et te koju tulite, enne kui saite teada tema kõige uuema elukoha. Või on see jälle saladus? Millal küll lõpevad need saladused!“

Vanake vaikis. Nägin, ta kannatas suurt piina, sellepärast vaikisin minagi mõninga aja.

Siis algasin uuesti:

„Või ei tea teiegi, kus on ta praegu? Siis minge tagasi, proua Eilson, küsige, nõudke — keegi peab seda ometi teadma. Teie kui ema saate kõige rutemini ta jälile. Minge! Minge, enne kui on jälle hilja. Või ütelge minule, kust umbes võiksin ta leida — ma ei häbene sugugi tegemast esimest sammu lepituse poole. Te teate seda, proua Eilson, juba sel õhtul nägite: ma olen valmis leppima — tulgu ainult. Igatahes peame ruttu midagi tegema, enne kui on jälle hilja. Eks ole õigus, proua Eilson? Proua Eilson!“

„Ongi juba hilja, mu poeg,“ vastas vanake vaevalt kuuldavalt. „Ma tulin praegu sealt... tema k õ i g e u u e m a l t elukohalt. Ta ei tule enam iialgi tagasi. Erna on kadunud. On surnud. Oh Jumal, oleks ta parem surnud!“

Jälle tekkis sügav vaikus madalas majas, mida ei seganud enam keegi sel päeval.

Nii oli täide läinud mu ennustus, mida ei uskunud ma isegi, mis oli välja paisatud ainult Erna, mu naise haavamiseks. Nüüd seisin juba teise tähtsa fakti ees...

Jälle kihises mu peas hulk mõtteid, milledele muidugi ei järgnenud ühtki tegu. Ehk mis oli mul siis n ü ü d veel üldse teha? Kavatsetud käik Gregori juurde jäi samaks plaaniks nagu mõni teinegi. Mis võisin ma Gregorile öelda? Kõigepealt oleks ta mulle vastanud, et mõõtis mulle sama mõõduga, mida olin tarvitanud tema enese vastu; sest kui mitte enne, siis sai ta nüüd, Erna kaudu, ometi teada minu ja Virve vahekorrast, millel polnud, tõsi küll, kaugema ulatusega tähendust, kuid mida võidi siiski seletada mitmeti.

Nüüd, mu sõber, ootad ehk minu uusi katseid läheneda Virvele. Arvan, sedasama oodati ka Gregori toredates tubades ning peeti silmas minu edaspidiseid samme. — Ei. Seski suhtes jäin täiesti tegevuseta; mitte, et oleksin kartnud anda Ernale põhjust, mis oleks tema tegu otsekui õigustanud — ei! — peale esimesi abituid vihahooge valdas mind lihtsalt tüdimus ja tuimus niihästi oma kui ka teiste elukäigu vastu. Muidugi sattusin aegamööda jälle oma tuntud ossa ja pidin olema see, kes võttis vastu vaikse valuga s a a t u s e l ö ö g i d. Mulle näis väga passivat k a n n a t a j a osa.

Tuli pikk, vaikne vaheaeg, kuid see ei tähen-

danud veel lõppu. Pidi sündima veel midagi. Veel.

Nüüd püüdsin enesega lepitada last ja andsin temale kõik oma vaba aja. Laps pidi olema nii minu kui ka proua Eilsoni ainuke tulevikulootus. — Ses mõttes pidasin vanakesele pikki ja õpetlikke troostikõnesid. Mõnikord asusin oma vana ameti juurde, köitsin kokku trükipoognaid ja püüdsin üldse juhtida harilikku ratta oma elu. Tihti istus noor maailmakodanik mu kõrval, sorides lahtisi lehti ja jutustades, otsekui oleks avaldanud oma arvamist tähtsate foliantide kohta. Mulle hakati jälle tooma tööd, olin ju raamatusõprade seas juba ammu tuntud ja lugupeetud köitja.

Ma ei tea kindlasti, aga arvan, et sel ajal käis madalas majas Ernagi, mu endine naine. Ta teadis mu töötunde — mis eksitas teda tulemast mu äraolekul? Selle vastu polnud mul midagi, kui tuli madalasse majja inimene, kellel oli seal laps ja ema. Nii ülekohtune ei võinud olla isegi mina, et seda oleksin keelanud. Jah, mul oli väikesi tunnistusigi tema käikudest: proua Eilsoni toast olid kadunud mitmed riided, oli kadunud ka puudrikarp peeglilaualt. Värisesin vihast ainult ühe mõtte juures: kas ei käinud Ernaga ühes ka Gregor?

See mõte, mis mulle algul ainult aeg-ajalt ja juhtumisi pähe tuli, hakkas mulle varsti sünnitama suurt piina. Jooksin töötundidelgi tihti koju, käisin läbi kõik toad, ka proua Eilsoni eluruumi. O m a s k o d u s oleks mul vist küllalt julgust olnud Gregorile kas sõnaga või teoga kal-

lale tungida, ja võib-olla et otsisingi mõnd niisugust juhust. Kuid ma pidin alati pettunult tagasi minema teenistusse, — mul ei läinud korda tabada ei Ernat ega Gregorit.

See ei rahustanud mind aga veel mitte. Nagu iga väike vaim, nägin minagi selles ainult vastase ettevaatust ja kavalust; võib-olla varitsesid nad kuskil uulitsanurga taga ainult õiget aega, millal tulla.

Viimaks palusin enese ametipuhkusele pikemaks ajaks ja ei lahkunud enam madalast majast, peale mõne ainsa korra, kus pidin tegema hädapäraseid käike kauplusisse ja raamatusõprade juurde.

Igal niisugusel käigul nägin väraval seisvat „meistri venna", kes mind saatis uuriva pilguga. Minus tärkas kahtlus, kas polnud just tema see, kes teatas parajat aega mu vaenlasele. See inimene läks mulle järsku vastikuks. Kord, kui jälle tundsin enese kannul ta hiilivat vaadet, jäin seisma ning vaatasin talle kaua ja teravasti näkku: ta hakkas tammuma jalalt jalale ning pomises endale midagi habemesse. Sellel või mõnel muul põhjusel kadus ta mõneks ajaks väravalt. Kui teda jälle nägin, siis oli ta miskipärast muutnud oma välimust; ta kandis nüüd musti prille ja oli ära lõiganud oma tudiseva habemetuka. Nüüd polnud ta enam nii vastik kui enne, vähemalt ei näinud ma enam tema rahutuid silmi mustade klaaside tagant. Koguni midagi koomilist paistis mulle ses veidras kujus, mis oli enese väravale seadnud otsekui vaatlemiseks möödaminejaile.

Ah jaa, ühel niisugusel hädapärasel käigul nägin Virvet uulitsal. Ta jäi seisma ja tahtis oodata, kuni hakkan kõnelema. Kuid mina läksin temast vaikides mööda ega vaadanud kordagi tagasi.

Jah, tihti üllatavad mu teod mind ennastki. Minu sõnu ja tegusid juhib tihti üks t u n d m a t u osa minust.

Võib-olla hakkas Virve alles nüüd, just nüüd, ootama mingit sammu minu poolt? Olgugi et teda enam ei huvitanud Gregori saatus (nagu tõendas), siis ehk huvitas teda mõne teise, kõigepealt küll iseenese tulevik. Ka t e m a tegudes võis peituda veel teisi põhjusi peale nende, mis nimetas, pealegi kus tema põhjendus: „Gregoriga ei võinud elada mina ega või temaga elada ka keegi teine naine," oli ümber lükatud. V õ i s ju ometi Erna, mu endine naine, elada Gregoriga!

Ei või ütelda, et niihästi selle kui ka mõne teise küsimuse kallal oleksin kaua juurelnud. See oli võrdlemisi vaikne ajajärk. Tegin vaikselt oma tööd ja õpetasin vaheaegadel kõndima noort maailmakodanikku. Võib-olla nihutasin nüüd, kus Erna oli ära läinud, oma trooni kellegi teise nina alla. Ütlen meelega: võib-olla; sest mul pole meeles, et seda oleksin teinud täieliku teadvusega.

See oli vaikne ajajärk. Ja ma olin küllalt lapsik, et uskuda, nagu võiks kaua kesta see vaikus.

Läks külmale ilm, tuli maha esimene lumi. Meie tusane hoov muutus rõõmsaks. Talvistes mässikutes lapsed lohistasid rasket kelku kaevu juures. Mulle jääb arusaamatuks, miks ei armasta lapsed mängida lagedal hoovil, vaid kogunevad

ikka mu akna alla, kaevu ümber. Seal on nad praegugi, kus kirjutan neid ridu.

Pikendasin mingisuguse ettekäändega oma puhkeaega ning ei väsinud valvamast madalat maja ja väikest maailmakodanikku.

Ühel päeval tuli madalasse majja haruldane võõras. Ta avas ukse, nokutas mulle tervituseks pead, silmitses mõne silmapilgu enese ümber ning jooksis siis valju karjatusega noore maailmakodaniku juurde. Laps tundis ta kohe ära ja sirutas talle vastu oma väikesed käed.

See liigutav pilt, kus kohtusid ema ja laps, ajas mu peast pahura mõtte: nimelt tahtsin esimesel silmapilgul kiskuda võõra käest lapse, seda enam, et ei küsitud mult luba selleks käiguks. Kui palju õrnust, kui palju pisaraid! Erna, mu endine naine, unustas ümbruse, unustas iseenese, ja seda püha leeki, mis põles väljaspool aega ning kohta, ei julgenud mina kustutada. Proua Eilson tuli teisest kambrist, pani käed risti ja nuttis tasa.

Nüüd õieti mõistsin vanakese sõna, mida ta oli korranud tihti: L a p s e p ä r a s t.

Ta kõneles lapsega kaua ja vahetpidamata, suudeldes ja paitades väikesi käsi. Seal oli palju õrnu sõnu, mis olid mulle meelde jäänud endisest ajast. Minus tärkas küsimus: kas ei võinud ta jäädagi siia, oma lapse juurde?

Siis võttis ta ühe riidetüki, mis oli kingitusena toodud, ja pani lapsele selga. Jälle tahtsin avaldada protesti, kuid ei tihanud eksitada nende jällenägemis-rõõmu.

Viimaks andis ta lapse proua Eilsoni kätte, astus minule paar sammu lähemale ja ütles lihtsalt, siiski pisut väriseval häälel:

„„Sul pole ometi midagi selle vastu, kui ma viin lapse enda juurde?“

Ta punastas pisut, kuid vaatas mulle otse silmi.

„Kuidas?“ läksin ma kohe marru. „Mul pole midagi selle vastu, kui tuleb keegi langenud naisterahvas ja tahab viia mu lapse enda juurde! Missugune häbematus! Missugune kuulmatu häbematus! Kui tahaksin tõesti anda oma lapse avalikku majja, siis ei tea ma ikka — mispärast just sinna, kus oled sina? Vahest selle tarvis, et ta näeks su teotust, su häbi, ja hingaks seda mädanenud õhku, milles liigud sina?“

Ta kahvatas, ta hääl värises rohkem kui enne.

„Ah nii... Nojaa...“ algas ta ootamatult madalal toonil. „Nojaa... Aga ma palun sind siiski jätta kõrvale kõik muu ja kõnelda ainult lapse saatusest. Mina pole mitte mõni langenud naisterahvas, vaid olen selle lapse ema. Ja just see asjaolu annab mulle tema peale teatava õiguse; õieti kõige suurema õiguse, mis on mõeldav säärasel korral. Nii siis... Ei, ma ei taha kõnelda seaduslikust õigusest — arvatavasti ei hakka me kumbki seda nõudma —, ma tuletan sulle ainult meelde seda teist, pühamat õigust, mis —“

Minu sunnitud naer, mis tahtis olla sarkastiline, peatas teda mõneks silmapilguks, siis jätkas ta:

„Luba mulle kõnelda veel paar silmapilku — ma lõpetan kohe... Jah, see on nimelt e m a õ i g u s. Ma usun, et sa vähemalt sedagi austada oskad ja tahad. Teiseks, kui ma ei nõuakski seda õigust, siis on sinul ikkagi võimatu kasvatada seda last. Sa pead ta varem või hiljem ometi usaldama kellegi teise hoolde. Ja kui tahad olla vähegi õiglane, siis pead tunnustama, et on loomulik, kui laps antakse emale, selle asemel et teda vintsutaksid võõrad."

„Nii," vastasin ainult teise väite peale. (Esimest ei lugenud ma vastuse väärilisekski.) „Ometi on laps elus ja terve, olgugi et tal polnud juba kauemat aega seda nõndanimetatud ema hoolt. See on kohe näide, et ma teda kasvatada v õ i n."

„See on eksitus," naeratas ta vaevalt märgatavalt. „Sa v õ i d teda kasvatada ainult seni, kui siin on minu ema ja... ja..."

„Ma mõistan," tähendasin, „sa käisid ennemalt ka ise siin... kui mina veel ametis olin."

„Jah... Ükskõik... Aga edaspidi on see sul võimatu — minu ema läheb ära siit."

„Ah nii!" karjusin. „Su ema läheb ära siit! Siis sel kombel tahad mult kiskuda lapse! Esiteks röövisid lapselt ema, nüüd tahad viia ka vanaema! Vii! Vii! Minge kõik! A g a l a p s j ä ä b s i i a."

Ma peatusin pisut (võib-olla kohutas mind mu enda kisa), tõmbasin hinge tagasi ning jätkasin surutud häälel ja peaaegu asjalikul toonil:

„Asjalugu on nimelt niisugune," ütlesin, „mul on kindel nõu kasvatada oma last ausaks ini-

meseks, kasulikuks maailmakodanikuks, kui ka peaksin valvama ta juures alalõpmata. Tean, see on raske, aga pole mitte võimatu, nagu mulle näitas just viimane aeg. Samuti tean, et olen kärsitu ja on minus palju teisigi pahesid, kuid ometi on minul ka mõni kõrgem siht, mida võin näidata sellele, keda kasvatan. Sina aga, ja see ümbrus, kus elad praegu, ei või lapsele midagi pakkuda peale kõlvatu eeskuju. Püüa ka sina olla õiglane ja tunnusta, et on veel loomulikum, kui laps jääb siia."

„Hm," naeratas ta kibedalt. „Ma näen, sulle sünnitab erilist lõbu — toonitada minu kõlvatust. Olgu nii. Kui arvad, et sul on selleks õigus, siis viska esimesena oma kivi. Pole sul aga seda õigust mitte — siis tea, et oled kõige suurem ja vastikum variser siin ilmas. Hea küll, ütleme: ma olen kõlvatu ja minu kätte ei tohi anda lapse hingelist kasvatust. Aga ma olen ema — ja lapse kehaliseks kasvatuseks on seda küllalt. Nüüd on aga selle lapse hingelise kasvatuse alguseni veel palju aega; see tähendab: praegu ei mõju temasse veel kumbki eeskuju — ei hea ega halb. Saab laps kord nii vanaks, kus võib karta, et temasse hakkab mõjuma kõlvatu eeskuju, kõlvatu ema, kõlvatu ümbrus... siis pole mul midagi selle vastu, et ta sinu kui hingeliselt kõrgema ja ihuliselt puhtama juurde tagasi tuleb. Arvan, nii olekski leitud õige tee kokkuleppele."

„Laps jääb siia!" hüüdsin hoogu ja ossa sattudes. „Pole leitud mingit teed, pole mingit kokkulepet! Kui siia seinale tekiks isegi Jumala saadiku

kiri, mis kinnitaks su sõnade tõde — ka siis ei annaks ma last. Aga sinu seletust võib kinnitada ainult selle saadik, kes on seal all (ma vaatasin maha ja trampisin jalaga vastu põrandat) — see on algusest lõpuni vale. Lapse kehaline ja hingeline kasvatus algab ühel ning samal ajal — silmapilgul, mil laps tuli ilmale. See on esiteks. Ja kuigi lapse hingeline kasvatus peaks algama hiljem, siis ei kannata ma iialgi — mitte iialgi! — et tema k e h a tohiks puutuda ajutiseltki see võõras mees oma sopaste kätega. See on teiseks. Arvan, ma ütlesin küllalt selgesti."

„Jah," vastas ta mõttes olles. „Igatahes sain ma sinust aru. Kuid ma tulen siiski veel kord tagasi oma endise väite juurde. Kas ei tundu sulle kõige selle juures ometi, et tallad ema õigusi? Kas ei kahvata kõik teised õigused ja loogilised järeldused selle ainsa, kõige pühama õiguse kõrval?"

„Niisuguse ema õigusi, nagu oled sina — p e a b tallama!" hüüdsin.

Nüüd polnud tal enam midagi öelda. Mõne minuti paistis ta nägu mulle võõrana, kuid veel ei saanud viha ja valu ta üle täielikku võimust; veel valitses ta end. Siis kutsus teda laps teisest kambrist, kuhu oli tõtanud proua Eilson meie jutu ajal. Ta ärkas otsekui raskest unest, kuulates väikese maailmakodaniku häälitsemist, ning tähendas, uksele näidates:

„Kuuled, ta kutsub mind, mitte sind."

Ta jäi kauaks teise kambrisse, väikese maailmakodaniku juurde. Väljas liuglesid rasked lu-

meräitsakad ja näis, otsekui oleks ühes nendega heljunud hall videvik meie valgesse hoovi. „Meistri venna“ toas süüdati tuli. Korraga käis minust läbi valus tuksatus, mu mõte jäi peatuma ühe nime juures: Medea. (Nii kaugel olin mina!) Hiilisin lähemale ja vaatasin vargsi teise kambrisse. Laps magas ema süles rahulikku und ja oli pannud oma väikese käekese ema kaela ümber, otsekui palves: ärgu jäetagu teda jälle maha. Näis uinuvat emagi, kummardunud lapse peakese kohale. Tema huuled puudutasid lapse pehmeid juukseid. Proua Eilson istus voodi jalutsis, toetades väsinud pead käte najale.

Oli pühalik vaikus teises kambris ja polnud mul mingit põhjust seda eksitada.

Vist oli Erna siiski kuulnud mu tasaseid samme: ta tõstis pea ja vaatas küsivalt enese ümber; pani siis uinuva lapse ettevaatlikult proua Eilsoni sülle ning astus mu juurde esimesse kambrisse.

„Sina ei kasvata üles seda last,“ ütles ta kohutava tõsidusega.

„Tõesti?“ küsisin ruttu. „Arvad?“

Ta jaatas pealiigutusega.

„Siis,“ kogusin end võrdlemisi ruttu, „siis annan ta tagasi Jumalale. Aga annan niisama puhtana, kui ta tuli ilmale.“

See hoop näis talle olevat iseäranis valus. Nüüd nägin esimest korda, et hakkas murduma Erna, mu endine naine. Ta kõneles kaeblikul toonil kõrvalise tähtsusega asjust, tehes lühikesi vaheaegu iga lause järel, otsekui oleks seega tahtnud suurendada nende mõju minusse. See oli juba

palve, kuigi mitte otsesel kujul. Rohkem ei lubanud talle ta uhkus; ta ei võinud roomata selle ees, keda pidas nüüdki palju väiksemaks enesest.

Ta kõneles lapse harimatust ihust, tema katkisist riideist ja kordas tihti, nagu mäletan: „Kaua võib see nii kesta? Kaua võib see nii kesta?" Sain aru, ta tahtis puudutada mu kõige õrnemat külge ja liialdas meelega, kujutades lapse meeleheitlikku seisukorda.

Mõninga aja kannatasin rahulikult seda kaebelaulu, siis tõusis minus uus märatsemishoog.

„Ah nii!" hüüdsin. „Siis arvad, et laps jääb alasti ilma sinu heategudeta, ilma hilpudeta, mis talle ostab võõras mees. Ah nii! Ma ei teadnud, et loed nii väärtuslikuks tänase kingituse."

Nende sõnadega tõttasin teise kambrisse, kiskusin kleidikese uinuva lapse ümbert ja viskasin selle Ernale näkku.

„Siin, siin on see kingitus, mille saatis keegi võõras mees m i n u lapsele. Vii ära see riidetükk ja pea meeles, et kuigi kord peaksid minema kerjama madala maja elanikud, siis ei tule nad ometi iialgi sinna... Mitte iialgi!"

Ta taganes ukse poole ja vastas:

„Sa oled kõige südametum, väiklasem, viletsam ja vastikum inimene, keda olen kunagi näinud!"

Võib-olla oli tal õigus; võib-olla kihutasid need sõnad mind just sellepärast pöörasele vihale, et tundsin nende tõde. Nii siis — et mitte korrata jälkusi —: ta ei tohtinud enam kunagi astuda üle madala maja läve, või ma pidin ta tapma.

Ta otsis ukselinki ja astus vankuval sammul eeskotta. Varsti pärast seda tuli „meistri venna" toast keegi isand, kelle kuldsed prilliraamid läikisid aknast paistvas valgusjoas. Selle isanda käe kõrval tuikus värava poole Erna, mu endine naine, nagu inimene, kellele on täiesti ükskõik, kuhu läheb. Lapse kuuekene jäi vedelema põrandale.

Et võiksid tõmmata enamvähem selgema piiri minu tõsise mõtte ja afektatsiooni vahele, pean tähendama järgmist, õigemini kordama ühe lause, mis ütlesin kuskil juba ennemalt. Värisesin vihast ainult ü h e mõtte juures, et väike maailmakodanik võiks kunagi sattuda võõra mehe meelevalda. Minu didaktiline arutsemine oli rohkem mask, mis pidi varjama kõige sügavamaid tundmusi — põlgust ja hirmu.

Proua Eilson jäi madalasse majja. Nii südametu ei võinud olla e m a, et ta oleks ära viinud oma lapse otsekui ainsa kaitsja. Aga see kaitsja oli juba inimese vari, ning ma võin kiitlemata öelda: ei lapsele ega minule olnud temast enam suuremat abi. Samuti võin öelda, ilma et kiitleksin: Ma salgasin viimseni ära omaenese elumõnu ning elasin ainult väikesele maailmakodanikule. Alalõpmata piinas mind teadmine, et olen süüdi lapse ees; seepärast püüdsin teha lepituseks kõik, mis iganes mõistsin. Tüdimuse silmapilgel, kus arvasin väikeses mehikeses nägevat üleloomulikult kärsitut olevust, tröösti sin end mitmesuguste arutustega. Näiteks poleks ma teda ometi vahetanud ühegi teise lapsega, isegi kõige rahuliku-

maga mitte. Ehk: mis hädatsesin? Kas poleks ma andnud oma elu lapse ainsa hingetõmbe eest, kui oleks surnud väike mehike?

Nüüd ei lahkunud ma madalast majast enam üldse; isegi kõige hädalisemad talitused ei viinud mind enam ei kauplusisse ega raamatusõprade juurde. Olin juhtumisi teinud tutvuse vana klaassepaga järgmisest hoovist, kes käis linnas ja toimetas minu eest, mida oli hädapärast vaja. Vana Sander kuulas mind alati teraselt ja tõmbas piipu, nii et näis suitsevat kogu tema karvane nägu. Vana Sander tegi kõik, mis käskisin, ja kui ta vahel ei leidnud ise nõu, siis kutsus appi oma naise.

Ah, vana Sander! Ta naeratas alati ja oli rahul oma eluga ning soovis, et ka teistel oleks hea.

Ja ometi tegin ühe käigu.

Ühel hommikul leidsin kirja, mis oli torgatud välimise ukse vahele. Seda käekirja arvasin tundvat, see äratas minus mõneks silmapilguks elule vanu, armsaid mälestusi. Aga mis tahtis minust inimene, kes astus täiesti iseseisvaid samme, kes polnud minuga mingisuguses ühenduses? Või hakkas ta alles nüüd nägema, et oleks ikkagi võinud elada Gregoriga, kui poleks olnud mind? — Jah, aga nüüd oli juba hilja. Liiga hilja! Nüüd ei võinud ma ometi esimesel kutsel joosta kuhugi linna serva, kus ta elas kellegi kauge sugulase juures.

Rebisin puruks selle kirja, tõrjusin esiteks tagasi ülbe kutse kui kõlvatu. Kas polnud ma juba salanud omaenese elu lapse pärast? Pidi mind

nüüd see kutse tagasi viima tema juurde, nagu piitsutatud koera peremehe jalge ette?

Kuid pole tarvis pikemat kirjeldust, kuis võitlesin mitmesuguste, üksteisele vastukäivate tundmustega, kui on kindel, et ma polnud end veel jõudnud salata. Läksin... olgugi et leidsin naeruväärse vabanduse oma teole: see käik pidi olema viimne! Ja et ma ei unustaks, siis tähendan siinsamas, et oli ikka mu viis otsida rammetuid vabandusi oma nõrkustele ja pahedele, kui sammusin karavaniga, selle asemel et vaadata näkku oma viletsale „minale". Võib-olla teen seda praegugi oma kirjas, kuid nüüd sünnib see teadvuseta.

Et kirjas oli määratud päev ja tund, mil pidin ilmuma linna teise serva, siis ei saanud ma kaaluda ja kahelda lõpmatuseni, nagu oli mu harilik komme.

„Lähen välja ainult ivakeseks ajaks," ütlesin proua Eilsonile. „Teie ei tohi siia lasta ühtki inimest minu äraolekul. Mitte ühtki! Ka Ernat mitte! Te kuulete ja mõistate mind ometi, proua Eilson?"

Vanake vaatas mulle tummalt otsa ja ei vastanud midagi; siiski pidi ta mind mõistnud olema, — ta ju polnud kurt.

Määratud päeval ja määratud tunnil oli „meistri vend" enese jälle väravale seadnud, otsekui vaatlemiseks möödaminejaile. Mind nähes kõhatas ta ning tammus jalalt jalale. Mõnekümne sammu tagant vaatasin tagasi: ta seisis ikka endisel kohal. Siis tõttasin kiirelt edasi kuni peauulit-

sani; mitte hiljem kui tunni aja pärast tahtsin jälle olla madalas majas.

Seal jäin järsku seisatama uulitsa nurgal ja mõtlesin pisut. Mind valdas korraga suur himu vaadata, kas seisis „meistri vend" nüüdki väraval. Jooksin tagasi tuldud teed, et ainult näha, kuidas on lugu vana naabriga. „Meistri vend" seisis tõesti ikka veel väraval ja ei silmanud mind enne, kui seisatasin ta kõrval. Aga nüüd sattus vanake lausa ärevusse. Ta kõhatas närvlikult, taganes, pööras ümber ja tõttas pool joostes madala maja poole. Niisugust asja polnud ennemalt kunagi juhtunud. Kui juba kord olin tulnud tagasi poolelt teelt, siis tahtsin nüüd, enne uut käiku, üksiti vaadata ka madalasse majja. Jooksin järele „meistri vennale" ja sain ta kätte kaevu lähedal.

„Kuhu nüüd?" raputasin teda käisest. „Nagu ma tean, ei ela teie mitte siin. Te elate siin vastas."

Ta pomises midagi enese-ette ning püüdis end lahti tõmmata, kuid just siis haarasin temast veel tugevamini kinni ning tähendasin uuesti tema elukorteri poole.

„Seal, seal elate teie, kulla naaber. Siia majja pole teil midagi asja."

Rüselemisel langesid maha ta mustad prillid ja prõgisesid ta enese jalge all; kaks aukuvajunud silma vahtis mulle tigedalt otsa. Ometi kord vaatas ta mulle otse näkku. Muidugi sain ruttu võidu kõhna vanakese üle. Ta langes peaga vastu pumba rauda ja jäi sinnasamasse liikumata lamama. Mul polnud aega temaga kauemini tegemist teha, sest

nüüd oli mulle selge, et madalas majas midagi oli sündinud või sündis.

Astusin akna alla ja vaatasin kambrisse. Laual põles lamp, keset tuba oli salk inimesi mingisuguses tegevuses. Iseäranis kärsitu näis olevat keegi pikk, ametnikumütsiga isand, kes hoidis kätel üht vaipamähitud kandamit. Ta näis kiirustavat oma kaaslasi, kaht naist, pöördudes käskivalt kord ühe, kord teise poole. Kuid naiste sekeldus kestis edasi, kusjuures teine, vanem, alatasa pühkis silmi. Siis liigutas end vaipamähitud kandam; kuulsin väikese maailmakodaniku hüüet. Mis taheti temaga teha? Laps hüüdis mind appi.

Jooksin eeskotta, põrutasin lukustatud ukse pihta.

Kambris tekkis järsku vaikus, ainult lapse appihüüet oli kuulda. „Tsst!" sisistas keegi.

Põrutasin uuesti, valjemalt; rõhusin õlaga vastu ust.

Siis küsis üks mehe hääl tasa:

„Kes seal on? Kas sina oled, Härt?"

„Ei," vastasin. „See olen mina, selle korteri omanik. Avage silmapilk!"

Jälle oli vaikus. Viimaks kuulsin nõrka sosistamist ja rutulisi samme.

Siis ei jõudnud ma enam oodata. Läksin uuesti välja, vajutasin aknasse raske kelgu, mille olid lapsed pumba juurde jätnud, ning ronisin läbi tekkinud avause kambrisse.

Minu ilmumine võis olla kohutav: kõik toasolijad vahtisid mulle otsa tardunud silmil. Just

seda kohmetus-silmapilku oleksin pidanud tarvitama ja kõigepealt võtma neilt lapse; aga ma pidin ju ikka ja igal juhtumil kõigepealt jutlustama nagu „meistri vend". Nii andsin neile aega toibumiseks, isegi vaidlusse lasksin end kiskuda kuldprillistatud isandaga. Sel ajal võttis Erna lapse oma sülle, ja neid mõlemaid pidi kaitsma Gregor, esiteks oma mahlakate lausetega, uskumapanevate tõendustega ja kui vaja, siis ka kehalise jõuga. Mul pole meeles, mis ütles Gregor, mäletan niipalju, ta toonitas mitmele korrale üht asjaolu, mis pidin „arvesse võtma". Samuti mäletan, et tema kõne lõpul sulgesin Ernale põgenemistee, lukustades ka selle ukse, mis viis järgmisse kambrisse ja sealt edasi, proua Eilsoni eluruumi.

„Nüüd siia see laps!" ütlesin, kui olin peitnud mõlemad võtmed oma tasku. „Seda last ei vii siit keegi peale Jumala."

Kuid nüüd olid nad juba toibunud ja võitlusvalmis; nüüd ei andnud nad last enam kergesti käest. Ma ei tea, kui palju kannatas väike maailmakodanik lühikesel, aga ägedal rüselemisel, igatahes püüdsid kõik teda varjata ja hoida. Eks olnud temale juba küllalt ehmatusestki ja hirmust.

Viimaks ometi oli laps jälle minu käes. Avasin pärani välimise ukse ja pildusin näkku oma vastaseile köitmatuid ja köidetud raamatuid, küünlajalgu, paberilõikamisnuge ja üldse kõiki asju, mis puutusid mu vabasse kätte. Nad taganesid hirmul, otsekui hullumeelse eest. Jäi lamama sohva nurka ainult proua Eilson, talipalitus ja hallis, luitunud kübaras.

See oli neetud stseen; ma ei tea, mispärast kirjutan sellest nii pikalt!

Rahustasin väikest maailmakodanikku, kuis mõistsin, kohendasin vaipa ta väriseva keha ümber ja läksin vana Sanderi jutule. Nüüd pidi vana Sander võtma oma tööriistad ning materjali ja tulema ruttu madalasse majja.

„Mh," tegi Sander, silmitsedes purustatud akent. „Kuidas võis sündida niisugune asi?"

„Sünnib kõiksuguseid asju," vastasin. „Kuidas saaks muidu tööd mõni vana klaassepp."

Ta ei küsinud ega öelnud enam midagi, vaid asus vaikselt tööle ja parandas akna, niivõrd kui seda lubas õhtune aeg. On inimesi, kelle läheduses märkad iseäranis teravalt niihästi enese kui teiste jõledusi.

Sel õhtul keerles jälle palju mõtteid mu peas. Istusin kaua küdeva ahju juures ja vahtisin hõõguvaid süsi. Laps magas rahutult, võideldes halbade unenägudega. Ta karjatas tihti unes ning ärkas heleda nutuga.

Muidugi oli mu mõtete keskpunktiks tänane juhtum madalas majas. Nähes, et ei suudeta mult võtta last kokkuleppe teel, taheti teda v a r a s t a d a — niipalju oli selge algusest saadik. Kuid oli mõistatus see asjaolude imelik ühtelangemine! Mind kutsuti teataval päeval ja tunnil linna teise serva... Samal päeval ja tunnil taheti toime panna vargus... Selle lühikese ajaga, mil jooksin kesklinna ja tagasi, ei jõudnud „meistri vend" kutsuda Ernat ja Gregorit. Kindlasti seisis „meistri

vend" minu äraolekul väraval ja ei käinud kuskil. Nii pidid vargad tulnud olema kas juhtumisi (mis oli vaevalt usutav) või valvasid nad juba enne parajat aega „meistri venna" toas (mis oli palju tõenäolisem). Mis järgnes sellest?

Otsisin hoolega seda kirja, mille pidin saanud olema linna teisest servast. Mulle oli vaja ainult üht tükki sellest, üht raasukest, mõne terve või pooliku sõnaga. Kiri oli sootuks kadunud; õigus, ma süütasin ju ahju põrandal vedelevate paberiraasudega.

Õieti polnud mulle nüüd enam tarviski neid paberitükke. Aimasin korraga, otsekui inspiratsiooni mõjul, kellelt oli see kiri. Virvelt polnud see igatahes mitte.

Mul on omadus aeg-ajalt sattuda hoogu mitte üksnes sõnades, vaid ka mõtteis. Neil silmapilgel olen mõnikord väga leidlik. Istudes ahju kuumal paistel, ütlesin enesele mõttes umbes järgmist:

„Ja sa ei taha ikka veel näha, et seda mängu Gregoriga algas Erna täiesti iseseisvalt, ilma proua Eilsoni teadmata; et proua Eilson oli ainult teadvuseta kaasaaitaja, kellele usaldati mõned saladused just selleks, et ta nad pidi minule avaldama. Sa ei taha ikka veel aru saada, et see mäng — ainult mäng! — oli alustatud selleks, et sind murda... armukadeduse läbi. Mis on seal imestada, kui mäng läks seda kõrgemaks, mida suurem näis olevat minu vastupanek. Lõpuks võis ju ka tema hoogu sattuda... valitud osas. Ja kas ei mängita tihti just peale kestvat kaotust va banque ja ei minda kahtlasile rajule, nähes, et läks nurja

seegi viimne katse? Ei, ei, sa mõtle ainult selle üle natuke pikemalt. On hoopis iseasi, et see, kes mängis kõrget mängu, unustas ühe tähtsa asjaolu: e t t a o n e m a! Nüüd on Gregori toredates tubades tema keha, aga madalas majas ta hing. Ja nagu näha, on sel kehal veel niipalju võimu, et võib kihutada vargile võõra mehe."

Ja tuligi Jumal ja viis väikese maailmakodaniku madalast majast.

Sulle, mu sõber, on rohkem kui arusaadav, et ma ei suuda pikemalt kirjeldada, kuis vintskles palavikus väike keha, kust pidi varsti lahkuma hing. Samuti on ülearune sel puhul jälle kõnelda enesest. Siin võib olla jutt ainult ühest tundmusest, mis on vahest ainuke õiglane minus.

Siiski jääb mulle igavesti meelde üks öö. Kuuvalgus langes kambrisse, kus istusin väikese voodi kõrval. Laps tõstis vaevaga oma pea ja kutsus: Ema! Ema!

Siis oli jälle vana Sander minu ainus abimees ja tugi. Vana Sander tundis muuseas ka puusepatööd. Mulle oli ja on praegugi otsekui troostiks, et just vana Sander valmistas viimse voodikese väikesele maailmakodanikule.

Läks ära väike mees, jäi ikka tühjemaks madal maja. Kandsime ta välja meie avarast hoovist, kus oleks tal olnud küllalt ruumi mängimiseks, nagu teistelgi lastel. Mähitud peaga „meistri vend" seisis väraval; seekord oli ta ilma mustade prillideta. Tema tigedad silmad saatsid mind parastades.

Läks ära väike mees, kelle ümber oli tehtud nii palju ilusaid sõnu ja nii palju inetuid tegusid; läks ära, otsekui küsimusega väikesel kahvatul näol: Miks kutsusite mind elule, kui saadate nii ruttu olematusse tagasi?

Nüüd, viimaks, oli meil pisut ühist teed — minul ja Ernal, mu endisel naisel. Ta tuli tol ööl, kui teda kutsus laps. Sellest silmapilgust saadik ei lahkunud me kumbki väikese maailmakodaniku kõrvalt. Nüüd saatsime üheskoos väikest mehikest ta viimsel teekäigul, toetades tuikuvat proua Eilsonit.

Läks ära väike mees, ilma et oleks oodanud kevadet, kus oleks läinud „välja" lillede ja lindude juurde; läks ära, põgenes, nähes juba oma teekonna algul nii palju inetusi. Läks sinna, kuhu ei kostnud lindude laul, aga kuhu ei kostnud ka inimeste meeletud räuskamised.

Seisin kaua ta väikese hauakünka juures, just kui oodates, et mind hüüab nüüdki. Õhtutaeva serval õhetas punane viir, videvik langes vaiksele surnuaiale.

Siis puudutas vana Sander mu õlga ja naeratas.

Kutsusin koju proua Eilsonit ja Ernat, kes oli laskunud kummuli hauale ja otsekui kivinenud sellesse olekusse. Võib-olla oleksin pidanud veel midagi juurde lisama kutsele, kuid mis pidin ma ütlema? Ma kutsusin neid ainult tagasi... linna... et nad ei külmuks surnuaiale. Nüüd läks jälle lahku minu ja Erna tee.

Kui kurb ja mahajäetud oli madal maja! Nüüd polnud enam väikest mehikest, kes oleks istunud mu kõrval, lehitsenud tähtsaid foliante ja avaldanud oma arvamist.

Korjasin kokku kõik asjakesed, mis olid kuidagi ühenduses lahkunud maailmakodaniku mälestusega. Seal olid ta riided, milledes tundsin veel väikese keha lõhna, mõni paberileht, kuhu oli väike käsi joonistanud mõne kriipsu...

Sellest kurvast ajast ja mõnest kallist mälestusest tahaksin sulle kirjutada palju, mu sõber; aga ma ei tohi panna su kannatust pikale proovile, sest arvatavasti on mu kirjas teisigi kohti, mis kord loed vahest ainult kohusetundest sõbra vastu. Nii jäägu mulle enesele mõned valud ja rõõmud, mille kirjeldamine ei puuduta lähemalt asjade üldist käiku.

Hilisel õhtul tuli proua Eilson tagasi madalasse majja, läks vaikides oma eluruumi ega tulnud sealt enne, kui ta viisime tema mehe, vana Eilsoni kõrvale.

Ei, ühel hommikul koputas ta siiski mu ukse pihta ja ütles:

„Erna on surnud."

Nagu vanakese katkelisist lauseist selgus, oli Erna surnud vägivaldset surma; ta oli endalt ise võtnud elu. Tema viimne soov oli, et ta viidaks lapse kõrvale.

Kes võis temale seda keelda.

Jäi hoopis tühjaks madal maja. Nüüd ei muretsenud enam keegi arvulise tasakaalu eest. Kurvad varjud liiguvad mu ümber, otsekui küsides:

„Mispärast nii? Kuidas sündis see kõik? Nii mitu korda tahtis saatus olla armuline meie vastu — miks ei võtnud meie vastu tema lahket pakkumist?“

Vahel näib mulle, otsekui oleksid nad läinud „välja“ ainult üürikeseks ajaks ja peaksid tulema tagasi igal silmapilgul... Erna, mu naine, väike maailmakodanik, proua Eilson.

Kuid väljas mängivad võõrad lapsed ja lohistavad rasket kelku mu akna all.

Veel viidi meie avarast hoovist kaks inimest. Ühel ööl piirasid ametivõimud ümber uulitsaäärse maja ning viisid sealt „meistri venna“ ja ühe ametnikuvormis isanda, kes kandis kuldseid näpitsprille. Nagu kuulsin pärast, olla nad tabatud riiklikult kuriteolt.

Nüüd on jälle vaikus mu ümber. Näen eemal mustendavaid mühakaid, mille ümber vihiseb kõrveliiv, mattes neid ikka sügavamale enda alla. Paljud neist, kes läksid must mööda, ei jõudnud oaasini.

Praegu, kus lõpetasin selle kirja, käis madalas majas noor naine, kelle imesiniseis silmis märkasin üht küsimust. Mul polnud midagi vastata imesiniste silmade küsivale pilgule. Ah jaa, see noor naine pidi peaaegu unustama, et oli tulnud mind ainult jumalaga jätma. Ta tahtis meie linnast lahkuda... jäädavalt. Soovisin talle kõike head. Ma ei tea tõesti, kas jõuab temagi oaasini.

1920.

HARALD TEOTSEB

JUTUSTUS

EESTI NÄITEMÄNGU AUVÄÄRT ISALE

AUGUST KITZBERG'ILE

Mu kuldne noorik! Sain ammu, ammu kätte su imelühikese kirja, kus küsid, kuidas elan. See oli talvisel videvikul, kui sõidutasin hoovis oma väikest Haraldit, kahvatut, mustasilmalist poisikest, kelle palged paistsid seda valgemana, mida pimedamaks muutus õhtu. Jah, siis, seisatades postiljoni tulekul, siis sain kätte su kirja, mu kuldne noorik. Ja, nagu näed, vastan sellele küsimusele alles praegu, kus on juba möödas aasta, kogu aasta, ja on jälle talv. Ka täna, videvikul, mängisin hoovis väikese, kahvatu Haraldiga. Praegu on ta juba oma voodikeses, „sõimes", nagu ütleb, ja mina, viisakuseta inimene, algan seda kirja sinule, teadmata, kas seda kunagi lõpetan.

Muidugi küsid, mis sunnib mind sulle kirjutama nüüdki, kui ei vastanud kohe või varsti pärast su imelühikest kirja, mille sain mineval talvel ühel videvikul? See uus küsimus on rohkem kui õigustatud, aga minul pole enese vabanduseks tuua midagi muud, kui nimetada järgmist veidrat asjaolu: mul polnud aega vastamiseks, järelikult kirjavahetuseks, sest... sest Harald teotses möödunud aastal.

Ja nüüd, noorik, nüüd ongi mu vastus ainult selles, et sulle võimalikult lühidalt seletan, milles seisis Haraldi teotsemine. Selle vastuse kirjutamisega pean tõttama, sest vaenlane on lähedal ja on valvel.

Ometi pean algama kaunis kaugelt... juba mu koolipõlvest... muidu tunduks sulle hoopis arusaamatuna see, millest kirjutan eespool. Nii ei jää mulle muud üle, kui tuua saladuse katte alt üht asjaolu, millest vaikisin seni... isegi sõpradele. Õieti on asi äärmiselt lihtne, ma ei tea isegi, miks oli mul varemalt nii piinlik sellest kõnelda.

Nii siis, juba koolipõlves oli mul imelik tung sepitseda luuletusi, väikesi süütuid salmikesi... kuupaistest, kasteheinast, kaskedest loojuva päikese paistel jne. Neil salmikestel oli minu enda silmis väärtus ainult siis, kui neid kirjutasin, pärast vahetasin nad heameelega koolivennile — mänguasjade ja maiustiste vastu. Iseäranis suur oli nõudmine koolivendade seas nalja- ja pilkelaulukeste järele, mis vahel kirjutasin klassis või kooliõues mõne kooliõpetaja või kentsakama koolivenna kohta. Mäletan, neist makseti mulle alati rohkem, kuigi ma ise oma loodusekirjeldusist pidasin palju suuremat lugu.

Niipalju kooliajast.

Pärast, üliõpilasena, ei luuletanud ma enam. Siis avaldus minu kirjanduslik tegevus ainult mõnes poolteaduslikus vestes, mis trükiti ajalehes või mõnes väheloetavas kuukirjas. Veel hiljem aga, kui olin lõpetanud ülikooli ja astunud nn. „ellu", jäi soiku seegi tegevus, sest raske ja kau-

nis vastutusrikka ameti kõrval olin ma elurõõmus noormees, kes priitundidel heameelega seltsis teiste omasarnastega. Võib-olla et oleksin siiski jäänud istuma oma tuppa ja teinud kirjanduslikku tööd, kui oleksin seks tundnud niisugustki tungi kui koolipõlves. Aga siis, tol ajajärgul polnud mul seda.

Mul pole selgituseks kuigi raske öelda veel rohkemgi, kulla noorik. Olin sel harilikul teel ning käisin seda harilikku rada, millel sammuvad paljud teised ülikooli lõpetanud isandad, kes on kindlail kohtadel, tasuvad väikestviisi oma ülikoolivõlgu ja armastavad üle kõige vaikset elumõnu. Aeg-ajalt peavad nad veel oma nooremate kaasvõitlejate võlakohustusile alla kirjutama, käima mõningail koosolekuil, peavad osa võtma mõnest heategevast peost jne. jne. Pikapeale tärkavad neis suuremad majanduslikud huvid, nad astuvad aktsionäreks kuhugi suuremasse ettevõttesse või hakkavad iseseisvaiks ärimehiks, nende kehavorm muutub ümmargusemaks, liigutused aeglasemaks, kõne iseteadlikumaks ning... muuseas jõuab mõnigi sel kombel enamvähem vaiksesse abieluranda.

Umbes niisugune oli minugi elukäik, ainult selle vahega, et ma ei astunud aktsionäriks kuhugi ettevõttesse ega hakanud ka iseseisvaks ärimeheks, vaid teenisin endises asutises, olgugi et nüüd küll juba kõrgemal kohal kui mu karjääri algul.

Nii võtsin minagi naise ja vahetasin oma poissmehe-korteri teise suurema vastu, kesklinnas, vana

kivimaja teisel korral, kus elame praegugi. Alumisel korral on koloniaalkauplus ja kirjastusäri — needki on mõlemad alles.

Ma ei tea, noorik, kui lähedalt tunned mu naist, aga tuttav oled sa temaga tingimata, on ta ju sinu endine ametiõde, endine neiu Saar, kes oli õpetajanna kohalikus keskkoolis. Ta kõneleb praegugi sama valjult kui enne (nagu see on omane õpetajannadele) ja kannab juukseid à la Kleo de Mérode.

Sinna, vana kivimaja teisele korrale, asusime elama ja elasime... elasime... Kuis öelda? — Algul nii umbes, nagu sina oma mehega praegu, siis väikeste tülidega jne., aga üldse, kõike kokku võttes, nii nagu tuhanded abielupaarid, s. o. rahuldavalt. Ja nii elasime aastate kaupa, ilma suurema õrnuseta teineteise vastu, ilma suurema lahkuminekuta... vaikselt... mitte ainult välise maailma ees, vaid ka eneste keskel.

Siis, nagu tead, suurenes meie perekond. Sündis tütar Juulia, täielik koopia minu naisest, endisest neiu Saarest, sinisilmaline, valgejuukseline. Paar aastat hiljem tuli väike Harald, väike „brünett" (nagu arst teda nimetas juba sündimisel), väike poisike, kellel muuseas öeldakse olevat suur sarnasus minuga. Nagu tulevikus ise näed (võibolla ongi see juba sündinud), muudab laste ilmumine iga abielu nii-öelda „tihedamaks". Isiklik elumõnu jääb siis teisele plaanile, hool ja õrnus kandub lastele. Ja oli tõesti imelik, mis võis meiega, minuga ja naisega, siis veel juhtuda; meiega, elu-

tarkade inimestega, kes olid näinud ja tundma õppinud elu niihästi enne kui pärast abiellumist?

Aga siis tuli aasta, möödunud aasta, mil hakkas teotsema Harald. Kuid pean ruttama, sest vaenlane on lähedal. Ja on valvel.

Sa ehk ootad selle eeskõne järel põrutavaid sündmusi, katastroofi, asju, mis inimest vapustavad hinge põhjani? — Ei... seda mitte... aga nii... natukene on siiski.

Pean jälle astuma mõne sammu tagasi minevikku, sest Harald ei hakanud teotsema äkki, otsekui silmapilgu tuhinal. Kui võib öelda nii, siis hõõgus tuli tuhas juba mõne aasta kestes. Mitmed kujud ja paljud elunähtused kogunesid aja jooksul minu vaimu, otsekui mingi teose materjaliks. Igal inimesel on oma kogemuste tagavara, oma kaleidoskoop tüüpe, mida ta aeg-ajalt vaatleb, võrdleb, kritiseerib; see tähendab: iga inimene on omaette filosoof; ja selles pole midagi iseäralikku, see on loomulik. Aga kui mõningad tüübid kellegi vaimus niivõrd elama ja teotsema hakkavad, et ta neid mõttes mitmesugusesse olukorda asetab ning nende sõnade ja tegude varal püüab lahendada mõnd probleemi, — siis on see juba iseäralikum.

Niisugune lugu sündis minuga, keskealise, auväärt isandaga, kelle meelekohti ehtisid juba hõbedased kiud ning kes oli tuntud kui vilunud ärijuht ja erk seltskonnategelane. Juba Haraldi sündimisest saadik hakkasid mu peas uitma imelikud mõtted, otsides endile mingisugust väljendusvormi. Kujud ja tüübid, mis mulle enne lähenesid

otsekui argsel sammul, selgenesid aja jooksul; aasta tagasi nõudsid nad juba võimsalt oma õigust. Ma ei peatu selle asjaolu juures meelega pikemalt, sest usun, et mind mõistad, noorik. Nagu tean, oled sa ise kirjanik ja luuletaja, sellepärast pole tarvis, et oma tolleaegsest hingelisest seisukorrast tooksin pikema kirjelduse. Üldse, pean ütlema, mõistetakse niisuguseid asju kas kohe, s. o. sõnapealt, või neist ei saada aru ka pika seletuse varal. Ühe sõnaga: eod, mis minus tärkasid koolipõlves, polnud mitte hävinenud, vaid olid hingitsenud meheeani, kus nad siis tahtsid võrsuda uuel jõul, nõudes õhku ja valgust.

Nii oleme siis sellest punktist üle. Edasi.

Mitte kerge polnud alustada teost, mu kuldne daam, mu kuldne noorik. Nii selgetena kui mulle enne paistsid kujud, nii kristalliseerunud kui näisid mõtted, oli algus siiski lõpmatult raske. Kavatsetavast teosest pidi saama suur ajalooline romaan, ühe rahva ajalugu, rahva mineviku, oleviku ja isegi arvatava või loodetava tuleviku kirjeldus. Selle grandioosse plaani täideviimine aga näis olevat äärmiselt raske. Mäletan, peale mõnd ebaõnnestunud katset kaotasin usu oma võimeisse, lükkasin kurvalt kõrvale lahtised lehed, millele olid kirjutatud mõned igapäevased ja abitud laused — neis ei peegeldunud kaugeltki minu suured mõtted! Vägeva rahva ajalugu ei tohtinud kunagi alata nii väetilt.

Jätsin mõneks päevaks rahule oma sulepea ja käisin pettunult ringi, imestudes ja eneselt tihti kü-

sides: kas olin siis tõesti nii abitu? Võib-olla ei mäleta ma õieti, aga vist jäid neil päevil tumedaks isegi mu teose kangelased. Kuid nad tulid uuesti, ilmusid selgemini kui kunagi enne... terve karavan ajaloolisi isikuid, kangelasi, kelme, ausaid ja autuid, rõõmsaid ja raskemeelseid... nende rida ulatus lõpmatusse, aga kõige ees käis Aegade Vaim.

Ja näe: ühel õhtul tegin, nagu öeldakse, viimase meeleheitliku katse. Aga polnudki tarvis meeleheitmist, polnud tarvis pingutustki: laused voolasid vabalt nagu kevadine voog, kandes mõtteid ning tõmmates tüüpide kontuure. Ja sellest õhtust saadik hakkaski teotsema Harald. Mu meel läks rõõmsaks (kui loov vaim mõistad sa mind), olin ülilahke oma perekonna ja kõigi kaasinimeste vastu ning tegin heaks mõnegi endise süü.

Sa ehk küsid, missugust osa mängis kõige selle juures Harald, sest teotseja olin ju mina, mitte Harald? Muidugi, muidugi, kulla noorik; teotseja olin muidugi mina, aga mulle meeldib öelda nii: Harald teotseb. Pealegi on ka Haraldil, sel väikesel „brünetil", kes puhkab praegu „sõimes", oma osa teose kirjutamisel. Noh jääme siis kindlaks öeldu juurde ja ütleme nii, nagu oli juba öeldud.

Aga nüüd — nii kahju kui mul ka on — pean lõpetama tänase kirjutamise: minu väike uur, üks ilus mälestis ilusast ajast, näitab hilist, õigemini varast tundi. Ühtlasi kuulen kahtlasi samme teises kambris, üht askeldamist öisel tunnil...

nüüd liikus uks... Vaenlane... on lähedal... ja on valvel.

Võib-olla kirjutan edasi... homme... ülehomme... võib-olla ka mitte kunagi. Head ööd, mu kuldne daam! Sa mäletad ometi seda väikest uuri, mis on praegu mu ees laual ja näitab...

Siiski, nagu näib, vaatlesin asjaolusid eile läbi liiga musta prilli, kui tähendasin: võib-olla ei kirjuta ma enam kunagi edasi seda kirja. Täna on jälle vaikus vanas kivimajas ega eksita mind keegi jätkamast alatud juttu. Koloniaalkauplus ja kirjastusäri on ammu sulgenud oma uksed, tühjale uulitsale külvab tuulepere tuhkjat lund ning viskab aeg-ajalt mõne peotäie minu aknale. Igal kõvemal puhangul ärkavad korstnajala elanikud unest ja vinguvad kaasa tuulesellidele, kes uluvad väljas. Kuskil eemal peksavad nad vastu seina üht lahtipääsenud aknaluuki.

Jaa, nii istusin siis igal õhtul ja ööl oma kirjutuslaua juures ja tõusin sealt alles vastu hommikut kuumava otsaesisega. Teos edenes hoogsalt, tegevus paisus, tüübid muutusid iga uue tõmbega, iga uue etteastega selgemaks. See oli nagu palavikuhoog, mis minust käis üle õhtuil ja öil, mis vähenes alles siis, kui, väsinud mitmetunnilisest tööst, hakkasin nägema tantsivaid tähti ja liikuvaid paberilehti enese ees. Siis heitsin voodisse (tihti riides) ja disputeerisin uneski oma romaanikangelastega. Hommikul, lugedes öösel kirjutatud kohti, näis mulle tihti, otsekui oleks neid kirjutanud keegi võõras, mitte mina. Muidugi tund-

sin end pisut roidununa liigsest tööst, aga ma olin õnnelik, nagu kunagi inimene, kes näeb oma salajama soovi täideminekut.

Naise teades pidi see olema mingisugune majandusteaduslik referaat, millega tahtsin esineda lähemal majandusteadlaste kongressil. Ma ei julgenud ikka veel öelda ühelegi inimesele, et olin korraga hakanud ilukirjanikuks, isegi oma naise ees pidi see jääma saladuseks; mul polnud ühtki suuremat hirmu kui saada naeruväärseks kaasinimeste silmis. Aus kodanik, kaine ärimees, tuntud seltskonnategelane — ja korraga... Ei, teoski pidi ilmuma varjunime all.

Naise silmis oli see loomulik nähtus, kui tegin teaduslikku tööd ja valmistasin end kongressi vastu. Ta oli mõistlik küllalt rahule jätma oma meest väikeste päevamuredega; isegi lapsed ei tohtinud mind siis enam eksitada, kui istusin kirjutuslauda. See oli kuldne ajajärk Haraldi teotsemise ajaloost.

Aga siis... ühel hilisel õhtul, kui olin suuremas teotsemishoos kui kunagi enne, kus mu teose sündmustik näis arenevat imeviisil ja kangelaste kohal näis lehvivat kirjeldatava aja vaim, siis pani keegi oma käe mu õlale, silmitses paberilehti laual ja lausus:

„Niipalju kui mina aru saan, pole see mitte referaat, mida kirjutad, vaid on mingisugune jutustus, novell, romaan."

Pean õiglaselt tunnistama, minu kohkumine oli suur, kulla noorik; olin sel silmapilgul umbes samas meeleolus kui koolipoiss, keda tabati mingilt

ülbelt teolt, millel polnud midagi ühist kooliprogrammiga.

„Nojaa," vastasin toibudes, „see tahab küll olla rohkem ilukirjanduslik teos kui referaat. Aga mis võib sul olla sellegi vastu."

„Hm..." naeratas naine, „muidugi pole mul midagi selle vastu, aga kui need öised istumised vältavad liiga kaua, siis on see asjatu tervise- ja ajaraiskamine... sest sina ju ei ole kirjanik!"

„Hm..." naeratasin minagi. „Võib-olla pole ma tõesti kirjanik, kuid... võib katsuda, teha proovi. Lõpliku otsuse teeme siis, kui juba mõni teos on valmis kirjutatud. Eks ole nii, mu sõber?"

„Olgu nii!" vastas naine rahulikult, kuid minust ei jäänud tähele panemata see pilkav muie, millega ta mind mõõtis ära minnes.

Umbes nii pikk oligi meie jutt sel hilisel õhtul.

Aga see oli ainult nii-öelda imetegude algus. Mispärast just imetegude algus, seda ei tea ma isegi öelda, mul on juba kord niisugune komme — nimetada mõnd nähtust kentsaka nimega, millel on vähe või pole hoopiski ühendust tähendatava nähtusega.

Kuigi ülaltähendatud jutul polnud otsekohe nii suuri tagajärgi kui kartsin, siis oli ometi teisi, vähemaid asjaolusid, mis mulle hakkasid silma puutuma sellest õhtust saadik. Algul laskis naine mind rahulikult teotseda, nii-öelda ilma isikliku vahele-

segamiseta; kuid ta ei keelanud enam lapsi, kui need mu kirjutuslaua juurde tulid ning mind oma mängude sekka kiskusid. Ka pidin naise suust tihti kuulma pilkavaid tähendusi, mis mind palju valusamini puudutasid, kui ütleja ise ehk arvas. Nii näiteks hakkas ta minuga kõneldes liiga ohtralt tarvitama nimetust kirjanik ja tegi seda niisugusel toonil, et teatav tagamõte pidi läbi paistma. „Kirjanik, tule sööma! Kirjaniku-härra, kas pole juba ammu aeg minna magama? Kirjaniku-härra, kas luulehobu seljas on raske istuda?" jne. jne. Oli veider, et ka lapsed mind hakkasid „kirjanikuks" kutsuma, isegi teenijatüdruk. Nii sain selle austava nime osaliseks juba enne, kui olin avaldanud ainsagi teose.

See kõik oli veel talutav, naljatasin ise tihti kaasa ja tegin pahura mängu juurde lahke näo (head tuju ja leplikkust ammutasin oma teotsemisest); aga kui naine nägi, et ei tahtnud ega tahtnud mööda minna minu imelik ja temale arusaamatu tuju, siis kaotas ta kannatuse ja läks iga kord lausa närviliseks, kui istusin kirjutuslauda.

Kord... lõunasöögil, nagu mäletan... võttis ta selle küsimuse arutamisele ja tähendas:

„Nüüd on küll! Nüüd on küll sellest tembutamisest!"

„Aga, mu sõber," seletasin, „sa oled haritud inimene ja võid asjaolusid küllalt õiglaselt hinnata. Mõtle ise: kellele teen ma paha oma kirjutamisega? Ja kõige selle juures raiskan ma ainult mõnikümmend poognat paberit, mõne sule, natuke tinti. See on kõik. Mis puutub teose väärtusse,

siis jätame selle küsimuse esialgu lahtiseks, nagu sulle juba ennem ütlesin, mu sõber. Ma pole mitte nii kärsitu, et ma oma töö, kui selle kord lõpetan, kohe kuumalt-palavalt trükikotta viin. Ei, seda ei tee ma kunagi. Mul on tuttav kriitik, kes peab ütlema viimase sõna. Ütleb see kriitik: ei! siis ei saa minu töö iialgi näha trükimusta, on aga teosel tõesti kirjanduslik väärtus... ma ei tea... miks ei peaks ta siis trükiski ilmuma?"

Miskipärast oli naine sel päeval iseäranis närviline, ta punastas tihedalt, pani noa ja kahvli käest ning vastas:

„Luba lahkelt ka minul öelda paar sõna. Kõigepealt... Küsid: kellele teen ma paha oma kirjutamisega? Sulle peaks olema arusaadav ilma minu seletusetagi, et kõige suuremat paha teed iseendale. Millal oli viimane öö, kus sa korralikult välja puhkasid? — Mina, vähemalt, ei mäleta seda. Vaata peeglisse, siis näed isegi, missugused tagajärjed on neil öistel istumistel ja suitsetamisel. Oota, oota — see on esiteks. Jah, ma saan aru, kui oleksid üksi, siis igatahes võiksid oma isikuga teha, mis tahad; aga ära unusta, sul on perekond... naine... väikesed lapsed... Nüüd pole sa mitte enam oma isiku peremees. Teiseks: kas pole sa tähele pannud, et sa meile, minule ja lastele, peaaegu võõraks oled jäänud sellest saadik, kui hakkasid kirjutama? Ma ei tea... Kui mitte minust... siis peaks sul kahju olema l a s t e s t. Neile peaksid elama, mitte iseendale — seda nõuab juba looduseseadus. Kui keegi talitab teisiti, siis on see ebanormaalne nähtus. Ei, ka sina

oled haritud inimene ja võiksid asjaolusid sama õiglaselt hinnata kui mina. Ja nüüd ütlen ma lõpuks veel kord: Nüüd on küll! Täna ei istu sa enam kirjutuslauda."

Veel mitmeti selgitasime tookord oma seisukohti, aga üldistes joontes on seega peaaegu kõik öeldud. Siis viisin jutu teisele ainele ja paari õnnestunud naljaga läks mul korda naiselt nõutada termin, milleks lubasin lõpetada töö.

Kuid just lubatud termini lõpul olin suurimas kirjutamishoos; teos polnud kaugeltki lõpul; teos ajas alles nii-öelda juuri; tüvi pidi alles võrsuma, oksad kasvama, pungad puhkema. Võtsin kokku kõik oma kõneande, kõik oma õrnuse, paludes uut tähtaega, kuid kõik jäi asjatuks. Algul naerataski naine nähes mu hädatsemist, muutus aga siis järsku tõsiseks ning ütles kindla ja kategoorilise „ei", mis kõlas otsekui aamen kirikus. Mis pidin ma tegema? Mis oleksid teinud sina minu asemel, mu kuldne noorik? Lapsed seisid seal lähedal, tütar Juulia ja väike Harald, ning vaatasid mulle paluvalt silmi: muidugi võis see olla ainult paha tegu, mis ema mulle keelas nii kindlasti! Mäletan, väike Harald pakkus mulle, otsekui tasuks, üht mänguasja teise järel ja, pean ütlema, see lihtne asjaolu liigutas mind rohkem kui naise loogilised ja loogikata järeldused, millega püüdis põhjendada oma keeldu.

Mis pidin ma tegema? Ähvardas kaduma minna mu teotsemise vili... sellepärast, et mu teotsemine ei meeldinud kellelegi teisele isikule.

Tegin umbes nädalapikkuse pausi, aga ei maganud neil öil sugugi rahulikumalt, kui ehk võis oodata. Ikka ja jälle lähenesid n a d mulle pikas karavanis ning peatusid mu voodi ees. Ja nad kõik silmitsesid mind otsekui ette heites: Miks kutsusid meid elule, kui ei taha meile anda lõplikku vormi? Kutsusid meid aegade sülest... Me tulime... Nüüd tõukad meid enesest, pidades võitmatuks mõningaid tühiseid takistusi, mis sind otsekui keelavad teotsemast. Aga tuleta meelde, elasid kord ning on saanud ajalooliseks oma tegude ja legendaarseks oma hiiglaenergia poolest isikud, nagu... Neist oled valinud mõned oma jutukangelaseks... Eks pidanud n e m a d võitlema palju suuremate raskustega kui sina?

Ja seepeale naersid kooris ajaloolised naljahambad, suured humoristid ja satiirikud: „Ei, vaadake ometi! Ja seesinane, kes siin lamab teie ees, seesama väeti vaim, arvab meid mõistnud olevat ja tahab meist kirjutada teose! Ei, ta peaks tõesti jääma oma referaatide juurde, sest armuline proua... donna... hahahaa... paneb ta siis ise istuma kirjutuslaua juurde, annab uue sule, kallab värsket tinti ja ütleb: ‚Püüa nüüd hästi kirjutada, mehekene... messer... messer...' Ja kell kümme õhtul, punkt kell kümme, tuleb ta siis... donna... läbipaistvas ööriides... ja küsib: ‚Noh, mu armas abikaasa ja messer, mitu rida oled sa siis juba kirjutanud? — Ah, ah, kui palju! Ei, ma näen, minu armas messer vaevab end liiasti — homme kirjutab ta ainult kella üheksani.' Ja siis talutab ta oma väsinud — hahaa — abikaasa

sooja voodisse, paneb käed ta ümber, loeb ta küljekonte ning ütleb: ‚Ei, tõesti, mu abikaasa ja messer — see on liig! Halasta enesele, muidu saame hukka kõik: sina, mina ja meie armsad lapsed.‘ “

Nii tulid nad igal ööl, seisatades mu voodi ees, kus lamasin otsekui süüdlane.

Aga siis, enne kui hakkasin uuesti teotsema, mõtlesin välja uue vale, ütlesin:

„Poleks sugugi paha, kui kevadiseks majandusteadlaste kongressiks tõesti kirjutaksin referaadi. Mis arvad sellest, mu sõber?“

„Hm,“ vastas naine peale mõningat arupidamist, „seda teeks iga mõistlik mees sinu asemel, kellel oleksid tarvilised teadmised ja andmed. Ainult sina arvad paremaks jännata mingisuguse romaaniga või jumal teab millega.“

„Ei, tõesti,“ läks rõõmsaks mu meel, „kui sul pole midagi selle vastu, siis asun ma juba tänapäev referaadi kirjutamisele, sest aeg on kasin.“

„Iseenesest mõista! Ja kui see sind tõesti lõbustab, siis võid oma romaani kunagi tulevikus edasi kirjutada.“

Suudlesin naist Juuda suudlusega, otsekui tänutäheks lahke loa eest, asusin jalamaid kirjutuslauda, lõin lahti paar majandusteaduslikku raamatut, võtsin puhta paberilehe, kirjutasin sellele: „Austatud koosolijad!“ ning vaatasin toas kartlikult ringi, otsekui häbenedes. Toas polnud ainustki hingelist peale minu enese, naine mängis lastega kuskil kaugemas toas. Aga kui pöörasin pilgu tagasi kirjutuslauale, siis oli selle ümber juba kogu-

nenud palju suuri humoriste ja satiirikuid, kes kõik, kummardudes käsipõsekile mu paberilehe üle, pilgutasid teineteisele silmi ja irvitasid:

„Väga hea! Algus on käes, eks näe, mis ta edasi kirjutab?“

„Noh,“ vastasin iseteadvalt, „see on juba minu eriala — selles pole mul raske näidata oma kunsti.“

„Tubli, tubli!“ vastasid võõrad kooris. „Seda me just ootamegi.“

Hammustasin vihaselt sulepead, otsekui oleksin tahtnud välja pigistada esimest lauset. Nähes, et ei tule ühtki mõtet, millest oleksin võinud kinni haarata, silmitsesin oma esimest ja ainsat rida ning kordasin poolkuuldavalt: „Austatud koosolijad!“

„Jaa, jaa,“ nokutas pead üks teravaninaline vanamees, „seda me juba teame.“

„Nojaa,“ tõstsin pahaselt pea, „nii on võimatu kirjutada, kui te kõik siin juures vahite, just kui tahaksite ära õgida iga uut sõna.“

„Tubli,“ vastati mulle. „Võime seniks eemale minna, kui kirjutate. Nagu näeme, on teil siin riiulil kaunis koguke raamatuid... me vaatame seni seda raamatukogu, kuni te oma referaadile elu sisse puhute. Kirjutage, kirjutage! ‚Austatud koosolijad‘ on juba valmis.“

Nende sõnadega kadusid küünarnukid minu laualt ning osalt kirikukuubedes, osalt kitsastes pihikutes ja siidistes põlvsäärikutes seltskond valgus minu raamaturiiuli juurde.

„Nüüd," mõtlesin, „on mul väike asi teid üle trumbata." Ja tõesti, sel ajal kui haruldane seltskond oma lõbustuseks minu raamatukogu kritiseeris, võtsin kätte ning kirjutasin teisest majandusteaduslikust raamatust (lk. 43, nagu mäletan) sõna-sõnalt terveni kaks leheküIge.

„Palun!" ütlesin selle tööga valmis saades härrale, kes seisis mulle kõige lähemal ja parajasti viibutas käes üht raamatut, mida nimetas ainsaks m õ i s t l i k u k s raamatuks minu kogus. Raamat kandis pealkirja: „Gargantua".

Kuid seal sattusid nad juba isekeskis vastuollu, sest üks teine, laias kirikumantlis isand tähendas esimesele kaunis teravalt:

„Aga lubage lahkelt, teie vist ei pannud tähele, et siin on ka: ‚Travels of Gulliver'."

„Kahju," arvas keegi kolmas, väga terava ninaga, tiisikusepõdeja välimusega isand, „et siin pole kõiki üheksat annet ‚Tristram Shandy't', siis oleks see raamatukogu kaunis täieline; muidu on siin täiesti harilik pahn."

„Palun!" tõstsin mina uuesti häält ja koputasin sõrmega oma paberilehele.

„Palun!" koputas seepeale terava ninaga isand oma kuivetunud sõrmega minu majandusteadusliku raamatu 43. leheküljele, tehes seda nagu muuseas, otsekui möödaminnes teiste toimetuste kõrval.

„Ei!" patsutas mulle õlale üks paksem härra, järelikult mitte nii sarkastiline, kui olid kõhnad, „just sel kombel saab temast asi. Tööta edasi ses suhtes, mu poeg. Meie pere on suur — aga pisut

oli neid, kelle tee algus oli külvatud roosidega; see tähendab: okkaid oli küllalt, aga roose endid polnud. Muidugi peab maailmas olema kõiksugust kirjandust, nagu peab ka olema kõiksuguseid inimesi, kuid püüdku igaüks käia ainult seda rada, mis Jumal talle on kätte juhatanud."

Ja nii ajasin ma asju ning teotsesin oma valereferaadi varjul kaunis kaua. Naise lähenemisel katsin kinni lehekülje, kuhu kirjutasin romaani, ja vedasin pealmisele lehele suurte, selgete tähtedega, nagu munk enne Gutenbergi: „. . . Ja siis, austatud koosolijad, pean ma teie tähelepanu juhtima ühele tähtsale asjaolule, mis sügavalt puudutab meie majanduslikku elu. . ."

Aga siis. . . jälle ühel õhtul. . . Nojaa, homme, homme! Sest vaenlane on tänagi luuramiskäigul.

Mu kuldne daam! Mulle näib, et kirjutan sulle liiga pikalt neist pisikesist ja ülilihtsaist lugudest, mis minuga sündisid möödunud aastal. Jah, kas on need väikesed anekdoodid, isiklikud, intiimsed asjakesed tõesti nii tähtsad, et neist peaks üldse kellelegi kirjutama?

Aga kui vaatlen väikest uuri, seda väikest mälestist möödunud ajast, mis tiksub mu ees laual, siis tulevad mulle teised mõtted.

„Ometi!" ütlen siis enesele, „kui juba kord oled otsuseks teinud kirjutada, siis pead seda tegema nii, et lugeja saaks enamvähem selge pildi sellest, mida kirjeldad. Nii ei tohi sa kõnelda poole

suuga, vaid pead ütlema kas kõik, mis on südamel, või pead vaikima hoopis."

Võib-olla oled sinagi samas arvamises, noorik?

Teiseks: kes keelab sind heitmast seda kirja kõige valusamasse tulle, silmapilgul, kus see sind hakkab tüütama. Nii mõnigi kiri on aegade jooksul hävinud tules — pole see esimene ega jää ka viimseks. Nii siis...

Nojaa, ühel õnnetul tunnil, kui jälle olin liiga süvenenud oma teosesse, tabati mind kuriteolt: minu vale tuli ilmsiks, nagu tulevad ilmsiks enamasti kõik valed hiljem või varem. Tekkis uus stseen, aga juba märksa õelam kui endised. Nüüd alati kategoorilise imperatiiviga: mind k ä s t i mängida lastega, kästi elada perekonnale, kästi õpetada Juuliale õigekirjutust, kästi harutada sassiläinud lõngakera, kästi lõhkuda puid ja tuua vett. (Töö, mida ma ennemalt kunagi ei tarvitsenud teha; nüüd oli aga teenija järsku haigeks jäänud.)

Lasksin enesega kõik sündida, sest teadsin, et suured humoristid ja satiirikud olid minu poolt; lõhkusin puid, kandsin vett ja leidsin koguni, et kehaline töö on väga kasulik vaimse töö kõrval. Kõrval... jaa, vaimse töö kõrval... selle vastu polnud mul midagi, kuid pidin varsti nägema, et ülalnimetatud „sunnitöö" abil taheti teha jäädavalt lõpp minu vaimsele teotsemisele... See oli juba valusam. Varsti näis mulle, et igal päeval ja tunnil, mil elasin p e r e k o n n a l e, oleksin võinud kirjutada paremini kui kunagi enne. Mängi-

sin lastega, kõnelesin naisega, aga mu mõtted olid mu teose kangelaste juures.

Ei mäleta tõesti, kui kaua kestis seekord teotsemise vaheaeg, arvan, et mitte palju üle nädala; aga seda mäletan küll, et jälle tekkisid uued stseenid ja ikka inetumad, kui olid eelmised. Vana kivimaja teisele korrale oli asunud otsekui mingisugune paha vaim, kes meid, naist ja mind, ässitas teineteise vastu. Teineteise vastu... jaa, jaa, mu kuldne... sest sel ajajärgul hakkasin ka mina nõudma oma õigust, kui nägin, et ei aidanud seletused ega head sõnad.

Kord, pärast üht niisugust tüli, mille rõhuva mulje all kannatasin raskesti ning tegin enesele kõiksuguseid etteheiteid, tuli mulle haruldane mõte, mis tõotas anda häid tagajärgi. Astusin voodi juurde, millele naine oli enese surunud padjusse, ja ütlesin leplikult, õige leplikult:

„Mu sõber, mistarvis need pahandused! Luba mulle kirjutada valmis see teos ja siis... siis ütleme, et a u t o r o l e d s i n a."

„Kuidas?" tõstis naine pea ja vaatas mulle otsa tõelise imestusega.

„Ei," seletasin, „see asi on lihtsam kui arvad. Lase mind ainult lõpuni viia oma töö, siis võid s i n a selle välja anda enda nime all."

„Enda nime all... Mis see siis tähendab? Ma kardan, sa oled nende öösiste ülevalistumistega ja alalise suitsetamisega natuke segaseks läinud. Ma ei saa tõesti aru..."

„Mis on siin aru saada!" hüüdsin. „Romaani

autor oled sina — ja sellega on lõpp. Niikuinii ei taha ma seda ilmutada oma õige nime all."

Naine silmitses mind jälle mõne silmapilgu tõsise pilguga, noogutas siis pead ja ütles:

„Tänan! Tänan selle au eest! Tänan selle s u u r e au eest! Ei, see on tõesti suurepärane!"

„Mitte ainult suure-, vaid ka algupärane," tähendasin naeratades.

„Igatahes, igatahes," vastas naine. „Ka algupärane on see. Inimene annab käest oma suure au, oma kuulsuse, jääb ise hoopis kõrvale, väikese mehena... ja vaatab alandlikult, kuidas teine särab aupaistuse kroonis. Jaa... igatahes... kirjandusloost peab säärast juhtumust kaua otsima."

„No, vaata!" hüüdsin rõõmsalt. „Eks ole tore? Eks ole tore? Nüüd oled sa sellega muidugi nõus, et edasi teotsen, eks?"

Uuesti mõõtis naine mind uuriva pilguga pealaest jalatallani, aga juba kauem kui enne, ja ütles siis pikkamisi, selgesti, valjult:

„Kas tead, mis ma sulle ütlen? — Mine ruttu välja, puhta õhu kätte, lõhu puid, too vett, tee lastega lumesõda, kui tahad — igatahes liigu võimalikult palju puhtas õhus —, ainult see võib sind päästa. Sest tea: sinu närvid on tõesti rikkis."

„Kuidas?" oli nüüd imestamise kord minu käes.

„Just nii, nagu ma sulle ütlesin," vastas naine endisel toonil. „Sa oled haige, sa ei tea isegi, mis kõneled. Kas arvad siis tõesti, et sul on kirjaniku

annet, et sinu nõndanimetatud ‚teos' läheb kunagi trükki ja seda loetakse?"

„Aga miks siis mitte?"

„Nojaa, seda pahem sulle, kui võid küsida nii. Sul on juba, nagu näen, oma idée fixe; ja see pole enam närvi-, vaid on juba v a i m u haiguse tundemärk. Nagu teada, lasevad harilikud närvihaiged isikud endid kergesti eksitada oma ettevõttest, vaimuhaiged aga mitte kunagi; need jäävad kaljukindlaks kord pähe võetud usus."

„Jumal, tule appi!" sain järsku ägedaks. „Siis tule ometi, loeme läbi üheainsagi peatüki. Ei taha sa ometi olla mõne praegusaja kriitiku sarnane, kes teeb otsuseid, ilma et oleks lugenudki kritiseeritavaid teoseid."

„Mina ei taha midagi o l l a. O l l a — tahad sina. Mina võin kinnitada, et sina ei ole kirjanik. Kirjanikud on hoopis teist laadi inimesed kui sina. Esiteks, neil peab olema anne. Teiseks, nad teevad tööd juba maast-madalast ja peavad enne kirjutama terved virnad käsikirju, kuni neist mõni trükki läheb. Kirjanikutöö nõuab, nagu iga teinegi kunst, aastatepikkust ettevalmistust, kirjanduse uurimist, harjutamist, enesekriitikat, stiililist väljaarenemist ja nii edasi. Kord ütles mulle tähtsaim eesti kirjanik, tema ilmutamata teoseid, nõndanimetatud ‚noorpõlve patte', olevat palju rohkem kui trükis ilmunuid. Kus on see kõik s i n u l? Inimene on vaikinud rohkem kui pool eluiga, see tähendab on elanud ainult ärilisele tegevusele, omastele ja seltskonnale ja tahab nüüd

korraga, üle öö, saada kirjanikuks! See on võimatu!"

„Aga luba, armas sõber, sa ei või ometi öelda, et mul puudub anne ja iga ettevalmistus kirjanduslikuks tööks. Juba koolipõlves... ka üliõpilasena..."

„Haa, seda on vähe. Seda on liiga vähe. Seda on vähem kui vähe."

„Hea küll. Ütleme, et kõiki neid kirjandusliku töö eeltingimusi on minul vähem kui teistel kirjanikkudel... aga selle eest on minul kõigi tõeliste või nõndanimetatud ‚elukutseliste kirjanikkude' ees see suur pluss, et minu vaim on värske; minu vaim pole kurnatud, välja pigistatud, välja imetud, tühjaks ammutatud aastate kestes. Minu vaim töötab nii-öelda spontaanse jõuga... v a i m sunnib m i n d teotsemisele, mitte mina vaimu. Tihti on just kirjaniku esimene töö kordaläinum kui kõik teised, mis sellele järgnesid. Olgu, ma vaikisin rohkem kui pool eluiga, selle eest on mul nüüd tarvitada seda suurem tagavara muljeid, kogemusi, elunähtusi. Ühe sõnaga: mina võin võrrelda ja valida; mina ei pea pühaks esimest pähetulnud mõtet, mida ehk kergesti oleksin teinud nooremas eas; minul o n lugejale midagi öelda ja sellest tagavarast püüan öelda kõige paremat. Vormi... stiili... ka neid otsin vaeva ja valuga, ka neis ei talita ma kunagi kergemeelselt."

Nii umbes ütlesin naisele.

„Ah, need on tühjad fraasid," vastas naine, „mis tahavad kaitsta mingisugust enam kui õõnsat teooriat. Jätame parem selle jutu. Kõik vai-

muhaiged on valmis viimseni ja iga abinõuga kaitsma oma idée fixe'i."

„Jälle! Jälle!" hüüdsin. „Kas pead mind siis tõesti vaimuhaigeks? Võid mind süüdistada andevaesuses ja jumal teab milles, aga ometi mitte vaimuhaiguses."

„Just, just," kinnitas naine. „Ma annan ennem järele, et sinu teoses on mõned kirjandusväärtuslikud kohad (seda tuleb vahel ette vaimuhaigete töis), kuid vaimuhaige oled sa tingimata. Luba! Luba! Tuleta meelde, missuguse jutuga tulid sa siia voodi juurde."

„Nojaa," vastasin, „arvasin lihtsalt, et sa ehk oled kade, kui saan kord kuulsaks kirjanikuks, sellepärast tegin selle ettepaneku."

„No, vaata!" hüüdis naine võidurõõmsalt. „Vaata nüüd ise ja püüa aru saada, kui sul on veel natukenegi puudutamatut peaaju, — kas võib tulla säärasele mõttele keegi terve vaimuga inimene?"

Muidugi ei pidanud naine mind vaimuhaigeks (vähemalt esialgu mitte), siiski sain naeruväärseks oma plaaniga, millest lootsin nii palju.

Naine tahtis mind ainult mõnitada, hirmutada, pilgata ja tarvitaski sellest ajast minu vastu pilget, mis on naise käes alati kahtlase väärtusega sõjariist, või nii-öelda kahe teraga mõõk. Näiteks küsis ta mult ühel hommikul:

„Noh, kas kirjaniku-härra nii vara juba üleval?"

„Jah," vastasin, „kirjaniku-härra on nii vara juba üleval."

„Kas kirjaniku-härra und kah nägi?"

„Kogu kirjaniku elu on unenägu."

„Hm... Aga mina nägin... ja koguni väga imelikku und."

Nähes, et ei suutnud minus äratada vähematki uudishimu, jutustas ta ise edasi:

„Nägin," ütles ta, „et kuskil oli väga palju luulehobuseid. Siis tuli sinna väga palju luuletajaid ja kirjanikke. Ja iga luuletaja ja iga kirjanik võttis endale luulehobu ja tõusis temaga siniste kõrguste poole. Ainult üks luulehobu jäi üle. Siis tuli sinna veel üks isik, kes ennastki pidas kirjanikuks (ma sain tähelepanelikuks), ja vaatles seda looma nagu hobuseparisnik laadal, see on: vaatas looma hambaid, tõstis looma saba ja nii edasi. Viimaks ei mõistnud ta luulehobuga ometi muud midagi peale hakata, kui võttis noa ja hakkas teda nülgima."

Jutustus lõppes sarkastilise naeratusega.

„Imelik küll," vastasin, „nüüd tuleb minulegi meelde üks unenägu. Ja veel imelikum — ka mina nägin luulehobuseid. Parajasti kui ma ühele neist selga istusin ja juba olin õhku tõusmas, tõmbas hobune kõrvad pea ligi, ajas jalad harki ega liikunud paigast. Tagasi vaadates nägin, et hobuse sabas rippus koer... harilik k a r j a koer."

Naine vaatas mulle otsa suuri silmi. Ja vaikis. Peale selle, võib-olla juba ammu valmismõeldud pilke polnud tal mulle enam midagi öelda. Ning sellest hommikust saadik ei julgenud

ta enam pöörduda otsekohe minu poole, vaid tasus minu süü ja patu väikese Haraldi kätte. Ta arvas olevat tähele pannud, et väike „brünett" oli mulle armsam kui Juulia; ehk küll, pean ütlema, mu kuldne, lapsed on mulle armsad mõlemad. Kui ma Haraldi kui väetima vastu siiski ehk näitasin pisut rohkem õrnust, siis polnud ses midagi iseäralikku.

Väike Harald hakkas emalt kannatama lausa ülekohut ja põgenes minu juurde varjule, kui olin kodus. Mis sündis minu äraolekul, seda ei tea ma kindlasti öelda, kuid arvan, et väikese „brüneti" käsi siis mitte nii halvasti ei käinud. Halb käitumine Haraldiga võis olla ikkagi ainult demonstratsioon minu vastu, millel oli mõtet ainult minu juuresolekul.

Niisiis. . .

Jah, nii jagunesime siis kahte vaenulikku leeri, kus ühel pool olime mina ja Harald, teisel — naine, Juulia ja teenija-tüdruk. Tõesti, isegi Juulia tegi Haraldile tihti haiget, otsekui ema kihutusel; tüdruk aga unustas minu vastu endise viisakuse ning vahtis mulle enne kaua häbematult näkku, kui täitis käsku. Niikaugel olid juba asjad tol korral!

Mul hakkas kahju lastest, panin käsikirja kirjutuslaua lukustatud sahtlisse, andsin endale tõotuse mitte enne edasi töötada, kui olin leidnud uue tee, s. o. uue kavaluse. Avalikult ei tahtnud ma enam silpigi kirjutada, sest kodu ja perekonnaelu oli tõeliselt „käest ära".

Ühel päeval sain juhtumisi kokku oma kauaaegse tuttavaga, võib koguni öelda: sõbraga. See on nüüd juba vana aus härra, ei, see on nüüd juba vana hall täkk, lakk paremal pool, läbi ja läbi epikuurlane, aga suure kirjandusliku eruditsiooniga inimene, filosoof, kriitik, kaunishing ja jumal teab, mis kõik. Nooremas põlves olla ta sepitsenud isegi ilukirjanduslikke töid, aga olevat siis jätnud need katsed, varsti märgates, et kriitiline vaim ja loov vaim pole kaugeltki üks ning sama. Igatahes, üht võin kindlasti öelda: ta on lugenud lõpmatu palju; kunsti- ja kirjandusajalugu on talle sama hästi tuntud kui oma tuba. Ühe sõnaga: see inimene on liikuv kirjanduse entsüklopeedia.

Just selle isandaga viis tee mind ühel heal päeval kokku. Muu seas küsis ta mult, samuti kui küsid sinagi, noorik, omas kirjas: kuidas elan?

Mõninga kõhelemise järel, mis temast muidugi tähele panemata ei jäänud, seletasin lühidalt, kuidas elasin ja teotsesin.

„Hm," vastas ta, puhudes paksu suitsupilve läbi oma tihedate vurrude, „väga huvitav! Kui sul pole midagi selle vastu, siis anna mulle lugeda mõni koht."

„Heameelega! Tahtsin just ise pakkuda, sest mulle on väga tähtis teada, mis arvad minu katsest."

Teisel päeval olin oma teosega aegsasti platsis; mulle oli tõesti väga tähtis teada, mis arvas tema minu tööst. Tol hommikul oli kriitiku elukorter täiesti käest ära, nagu öeldakse. Kõik tundemärgid näitasid, et seal oli parajasti lõppemas

öine orgia. Mind valdas piinlik tundmus, et olin läinud just sinna oma käsikirjaga. Aga epikuurlane ei muutnud põrmugi oma näoilmet, vaid võttis mind vastu, nagu oleks kõik kõige paremas korras. Ah, see vana, hall täkk. Tol hommikul polnud tema lakk enam paremal pool, vaid oli sassis, puudakus.

„Noh," ütles ta mulle, otsekui julgustades, „pole viga. Homme saad teada mu otsuse, jah, juba homme: ma tean, mis tähendab ootamine niisugusel puhul."

Ka järgmisel päeval ei lasknud ma ennast kaua oodata. Siis oli sõbra aiamaja vaikne, puhas ja rõõmus. Miski ei tuletanud enam meelde hiljutist möllu. Laual kallihinnalises vaasis lõhnasid värsked roosid, päikesekiired mängisid haruldasel põrandavaibal, kullates hommikumaa värvirikast tikandit; ahju laial simsil kumendasid antiiksed iluasjad tumedas säras. Vana, rahulik, auväärne peremees tuli mulle rõõmsasti vastu, viis oma kirjutustuppa, võttis laualt minu käsikirja, koputas sõrmega selle pihta, naeratas ja ütles:

„Armas sõber! Sinu teosest leidsin ainult ühe vea... aga selle eest on see viga õige, õige suur..."

Kuulatasin hinge pidades.

„Jaa, jaa," jätkas sõber, „teosel on ainult üks, aga selle eest väga suur puudus — pean ma ütlema, missugune?"

„Nojah... igatahes..." kogelesin väriseval häälel.

„Ta pole valmis. Ta on pooleli... Muidu on kõik hästi."

Minu südamelt veeres raske kivi. Läksin kohe jutukaks, minus tärkas järsku usaldus sõbra vastu, kõnelesin pikalt ja laialt, „kuidas see kõik tuli", et üldse hakkasin kirjutama jne. Istusime sõbra nahksele sohvale, süütasime sigarid ja kõnelesime kaua kirjandusest ja kunstist.

„Ei," ütles sõber muuseas, „ma ei taha sulle öelda mingisugust komplimenti (selleks pean sinust küllalt lugu), ka ei taha sind teha upsakaks, kuid pean siiski tähendama: see töö, see viis käsitella teemat... stiil — see meeldib mulle. Kui samas tempos edasi kirjutad, või koguni crescendo, siis võib sinu raamatut kord julgesti kõrvu seada maailmakirjanduse paremate teostega. Pean sulle kinnitama ainult üht: Edasi! Edasi... enne kui kukud välja sellest vaimust ja stiilist."

Jah, nii umbes ütles ta. Kuulasin teda tähelepanelikult, nagu õpetajat ja meistrit, püüdsin meeles pidada tema näpunäiteid teose edaspidise käigu kohta ning tundsin eneses tärkavat uut jõudu, uut vaimustust. Kuid siis... järsku... tundsin... et see kõik ei aita... et seda kõike on vähe... et see on isegi ülearune.

„Edasi..." kordasin sõbra sõna, „see on kerge öelda, aga on võimatu täide saata. Nagu ehk mäletad, seletasin sulle juba meie esimesel kokkusaamisel, missugune on olukord minu kodus. Sellele seletusele pole mul enam midagi muud juurde li-

sada kui seda, et edasi teotseda on täiesti võimatu!"

„Hm," vastas sõber oma halle vurre silitades.

Mõninga aja vaikisime mõlemad. Epikuurlane pani põlema oma kustunud sigari ja vaatles sinist suitsupilve, mis keerles lae all. Võib-olla tegi ta mõttes ekskursiooni kirjandusajalukku, tuletades meelde teisi sääraseid nähtusi, kus kirjanik oli sattunud vastuollu oma k o d u g a.

„Noh, pole viga," ütles ta siis. „Väljapääsutee leidub igast seisukorrast. Kui sa pole tingimata seotud o m a kirjutuslauaga ja saad töötada igas kohas, siis võiksid kirjutada siin. Ma ei tea sulle pakkuda mõnususi, mis sul ehk on omas kodus, aga üht ja peatingimust täidab m i n u k o d u täiesti: siin on vaikus ja rahu. Jah, aeg-ajalt võtan ma küll külalisi vastu, kuid see sünnib võrdlemisi harva. Igatahes püüan siin kõik nii sisse seada, et sind ei eksitataks."

Mis jäi mulle muud üle, kui vastu võtta sõbralt see lahke pakkumine.

Aga vaenlane on praegugi valvel ja teeb luuramiskäike mu kirjutustuppa, kus vargsi kirjutan seda kirja, mu kuldne noorik. Küllap jään surmani süüdlaste kirja, kuhu sattusin, teotsedes möödunud aastal.

Oh, noorik, noorik, mul oleks nii paljugi öelda, võib-olla paisuks see kiri mu uueks romaaniks, aga... pean ruttama, ruttama. Nii jääb see kiri ainult puudulikuks aruandeks (referaadiks!) minu mineva-aastasest tegevusest; pean hoiduma kõr-

valekaldumiste eest ega tohi tuletada meelde mõnd kaunist mälestust endisist ajust. Olen võõraslaps, kes oma leivatükki võib süüa ainult varjul, voodis, vaiba all; pean hoidma vaka all oma küünla, et elektrilambi valgel elada perekonnale. Pean elama ja habet ajama programmi järgi, minu mustkuuel ja hingel ei tohi olla ühtki kortsu. Pean...

Ometi ei taha mu vaim alati käia nii-öelda nööri mööda, vaid teeb aeg-ajalt mõne hüppe minevikku; s. t. mu vaimule jäävad kitsaks silmapilgu piirid, ta teeb pikemaid jalutuskäike mälestusisse ja lootusisse. Vahel tahaksin tagasi pöörda ajaratast kümmekonna aastate võrra, teinekord lükkaksin ajaratta kiirele käigule ja võtaksin, nii-öelda, käsile kümmekond aastaid korraga... et rutemini jõuda... Oo, jaa, tahaksin, rutemini näha oma väikest „brünetti" suure mehena (s. o. täiskasvanud mehena), et siis... vabanedes... saada ka ise pisut suuremaks. Aga noorus ja ilus aeg ei tule tagasi ega lähe aastad ka e d a s i kiiremini, kui nad lähevad; päevad ajavad otsekui tähti veerides igavaid nädalaid; uimavad kuud ei liigu jala eestki.

...Ning mida selgemini avaneb mu ees uus maailm, igaveste rõõmude maa, seda enam mõistan, et ma ei käi seda rada, mis jumal mulle näidanud. Aga ühtlasi mõistan ka, et olen tallanud liiga kaua võõrast rada ja käinud vale teed, et nüüd veel pöörduda tagasi. Vahel tärkab mus küsimus, mis teeksid sina, noorik, kui sinugi mees hakkaks järsku teotsema minu kombel? Muidugi ei usu ma, et temaga, kirgliku poliitikamehega, võiks

sündida säärane lugu, mus tärkab ainult küsimus — mis teeksid siis?

Ah, ma unustasin, et elad ju ise sõpruses muusadega, mu kuldne noorik! Sa ei tuleks tõesti sõjaga ega hävitaks vaenlast mõõgateraga. Kaks kord kaitstud on teie kodune õnn: esiteks, ei hakka kunagi teotsema su mees minu, vaese patuse kombel (esialgu teotseb ta veel hoopis, hoopis teisiti), teiseks, kuigi hakkaks kunagi, siis saaksid talle ise heaks geeniuseks. Võib-olla ärataks ka minus keegi tõeline sõber uusi, uinuvaid jõudusid.

Kahekordselt mahajäetud on sinu vaene Don Quijote: pole tal Dulcineat, kellele võiks pühendada oma vägitööd; teiseks, polegi tal vägitöid, mis võiksin pühendada.

Vaenlane on valvel, vaenlane on valvel!

Ja ripub ikka, ikka, ikka seda kramplikumalt igapäevase elu küljes inimene, mida vähem on tal ideaale. Ja kui juhtub siis kord, et väsib rippumast, siis on loomulik, et elu näib talle tühjana, igapäevasena ja hallina, sest tal pole ju midagi asemele seada sellele, millest tüdines.

Ah jaa, mis jäi mulle muud üle, kui tänulikult vastu võtta sõbra lahke pakkumine. Nii hakkasingi oma priitundidel töötama sõbra vaikses kirjutustoas ja veetsin mõnegi õnneliku tunni. Sõbra rikkalik biblioteek, tema käsiraamatud ja entsüklopeediad, sõbra enese lahke abi ja nõu aitasid mind üle mitmest raskusest, mis tekkisid kirjutamisel. Psühholoogilise tõe kõrval jäi püsima ajalooline tõde.

Arvan, ma ei tarvitse pikemalt seletada, et ka tol ajajärgul olin suuremas teotsemishoos kui kunagi varemini. Ka vaatles siis vana kirikukuues meister tihti mu kirjutatud lehekülgi, koputas mulle õlale ja tähendas: „Nii, nii! Just nii saab temast asja!“

Õhtuti istusime kamina juures ning arutasime sõbraga põhjalikult läbi, mis oli kirjutatud möödunud päeval ja mis pidi järgnema lähemas tulevikus.

Need olid ilusad õhtupoolikud ja ilusad õhtud! Vahel tuli vanahärrale meelde mõni huvitav koht mõnest meistriteosest, ta läks oma biblioteeki, tõi raamatu ja luges. Ja maitses. Vahel tõi lauale pudeli vana, head veini, võttis kätte oma vana tšello... rüüpas veini, mängis... ja maitses. Siis sattus ta tihti hoogu ning läks pisut segamini tema hall lakk.

Vahel ütles ta mulle:

„Kui sul pole midagi selle vastu, siis teeme homme kirjutamisele pausi. Kutsuksin siis mõne külalise ja...“ Ja, kui mul polnud midagi selle vastu, siis naeratas ta ja lisas sinna juurde:

„Kui sul pole midagi selle vastu, siis tule...“

Kord, enne üht niisugust „pausi“ arvas ta midagi märkavat mu silmis ning vastas kohe:

„Aga miks siis mitte? Miks ei peaks meie elult võtma kõik, mis ta meile üldse jõuab pakkuda? Kõrgemate, kestvamate rõõmude kõrval on veel teisigi... Kui sul pole midagi selle vastu, siis tule. Sa töötad nüüd intensiivselt — pead aegajalt nii või teisiti pisut jahtuma loomis-palavikust.

Tuleta meelde vanu meistreid... Ei, tõesti, kui sul pole mõjuvaid põhjusi, mis sind hoiavad kinni — siis tule!"

Naise teades aga käisin siis heategevail ja heategevuseta pidudel, erakorralistel ja korralistel koosolekutel, mängisin kuskil malet, käisin võõrusel, pidasin majandusteaduslikke loenguid mingisugustel kursustel jne. Ühe sõnaga: ma võistlesin saadanaga valetamiskunstis.

Ja peaaegu oleksingi üle trumbanud saadana, kui ma poleks läinud hoolimatuks oma nn. eriala vastu. Enam ja enam hoogu sattudes tahtsin oma tööd otsekui maha murda; mind ei rahuldanud enam töö, mis tegin õhtupooliti, hakkasin võtma lisa isegi hommikupoolelt, puududes ärist, jättes lohakile oma otsekohesed kohused. Ja sama asjaolu saigi minu saladuse äraandjaks.

Ühel päeval... ühel hommikupoolel, mil jälle töötasin sõbra kirjutustoas, oli mind tuldud otsima... kodunt.

„Minu teada on ta äris," oli vastanud naine.

Ja hakati sest ajast valvama ka neid samme, mis tegin väljaspool oma vaikset kodukollet. Ning kadusid ja läksid mineviku valda ilusad õhtupoolikud, ilusad õhtud, mis muutusid mälestuses seda ilusamaks, mida kaugemale jäid minevikku.

Pidin jälle tegema pausi. Keegi ütles mulle kord, tema elu olevat alatine ootamine...

Siis pääses meie majas lahti midagi iseäralikku, midagi pöörast... üks jutt... laim... Ühel päeval nägin ise, kuidas meie tüdruk kõneles

hoovis naabri tüdrukuga... tähendas esiti minu aknale ning koputas endale siis sõrmega otsaette. Vana kuulus saksa soost advokaat, minu korterinaaber, kelle suur paljaks pügatud pea näis pagisevat jurisprudentsist, andis mulle aupaklikult teed, kui tuli mulle trepil vastu... liiga aupaklikult andis ta mulle teed. Kord palusin talt tuld oma kustunud paberossile — ta ulatas mulle kaugelt tikutoosi ning kadus kähku. Ma poleks kunagi uskunud, et tema vanad jalad võivad liikuda nii kärmesti; ikka kolmekaupa, ikka kolmekaupa võttis ta trepiastmeid, kui jooksis üles.

See kõik oleks teinud mulle nalja, kui nende veidruste tagapõhi poleks olnud nii kurb. Sain varsti jälile, kust oli pärit see laim. Jaa, isegi kaugemale kui meie korterinaabrite juurde ulatus jutt minu vaimuhaigusest. Kord, tulles koju, leidsin eest ühe sugulase maalt, ühe mõistliku mehe, kellest pidasin lugu. See vaatas mulle teraselt otsa, uuris mu silmi, ei öelnud aga algul midagi iseäralikku. Kuid mõninga aja pärast, kui meie juttu oli tekkinud pikem vaheaeg, vaatas ta mulle uuesti silmi ning tähendas sõbraliku etteheitega:

„Miks teed nii? Olid ju alati niisugune... noh, kuis öelda... tubli mees, läbi ja läbi..."

„Luba lahkelt," peatasin teda. „Millest on siin jutt? Mis teen ma siis õieti?"

„Ei noh... mulle kõneles su naine... nuttis, ahastas... Sa olla end hoopis muutnud niihästi tema kui ka laste vastu."

„Hm," vastasin, „naine võis ju kõnelda, aga kas on siis minus tõesti märgata mõnd suuremat

muutust? Sina kui kõrvaline isik peaksid seda nägema kõige paremini. Ütle, ütle, kas on siis minuga sündinud midagi silmapuutuvat."

„Ei, seda mitte... Nojaa, oled jäänud pisut kõhnemaks. Muud ma ei märka midagi."

See pidi olema põhjalik töö, mis oli teinud naine, kui suutis uskuma panna minu sõgedusse selle mõistliku mehe.

Ja veel luges oma kohuseks tõsta häält üks isik, kes minuga seni oli kõnelnud väga alandlikult. Härra Saar, minu äi, pikk, kuivetu vanamees, igavene kroonu ametnik, peaaegu sama vana, kui oli asutis ise, kus teenis, — see puges ka nüüd välja oma urkast, hakkas suitsetama minu paberosse ja võttis paar tooni kõrgemalt, kui kõneles minuga. Nii ja nii ja nii... Ega siis — Jumal tule appi! — perekond on ikka perekond ja jääbki perekonnaks. Perekond on esimene asi. Mis oli siis mulle endale vaja? — Kõht täis, pabeross suhu — küllalt!

Jah, küllalt. Küllalt pidi olema, kui täitsin oma kõhu ja panin paberossi suhu. On tähele pandud, et paljud inimesed lähevad seda tooremaks su vastu, mida viisakamalt ajad nendega asju.

Ning viidi mind sääraste juttudega nii kaugele, et ma ei suutnud enam talitseda oma närve.

„Sa ei tohi mind teotada maailma inimeste ees," ütlesin naisele.

„Teotada?" imestus naine. „Seda pole ma kunagi teinud."

„Sa oled kõnelnud mitmele inimesele, et ma olen hull. Isegi köögitüdrukud näitavad näpuga mu peale."

„Nojaa," arvas ta süütult. „On see siis teotamine?"

„Jah, see on teotamine. Mina ei ole hull."

„Hm... Kas teab siis vaimuhaige kunagi ise, et ta on vaimuhaige?"

„Mina ei hakka sinuga vaidlema psühhopaatia üle. Mina keelan sind kõnelemast ja levitamast sääraseid jutte."

„Seni kui sina ei jäta kirjutamist — ei jäta mina kõnelemist!"

„Ah nii!" hüüdsin meeleheitel. „Siis olgu ta kolm kord neetud... Sa pead ise nägema, et... et... Ja pead kord tegema lõpu sellele jampsimisele..."

Umbes nende sõnadega haarasin kirjutuslaualt oma teose lahtised lehed ja astusin küdeva ahju juurde.

„Sinna, sinna," tähendas naine ahju, „on ammugi aeg. Viska, viska!"

Aga heites viimast pilku oma teosele, hakkas minust lahkuma palavik. Nähes, et kõhelen, tormas naine ise lahtiste lehtede kallale, tahtes neid kiskuda mu käest ja visata tulle.

Jäin võitjaks, päästsin väevõimuga oma käsikirja, ainult üks rebitud leht jäi naise kätte. Sellest päevast saadik hoidsin teost alati kirjutuslaua lukustatud sahtlis... sest nüüd olin kord näinud naise verejanu.

Kuid seisid seal juures ning vaatasid hädaldades pealt seda inetut stseeni — Juulia ja väike „brünett". Tuli isegi köögitüdruk ja kuulutas avalikult, et niisuguses majas, niisuguste sakste juures ei võivat tema enam teenida silmapilkugi.

Nii, mu kuldne noorik...

Mis tahtsingi veel öelda? Kirjutades niisuguse kiirusega, nagu kirjutan praegu seda kirja, läheb meelest mõnigi asi, mis oleks väärt üles märkida. Mäletan, kuidas kirjutades oma kuulsat teost oli mu ees alati paberileht, kuhu märkisin mõnegi õnneliku mõtte, et seda pärast, tarvilisel kohal, seada lausesse. Ons mul nüüd selleks aega?

Ah jaa, nüüd tuli mulle meelde — ma tahtsin öelda paar sõna üli korralikkusest. On ju tõesti ilus asi, kui majas valitseb kord, puhtus jne., aga kui majas nõutakse nn. üli korda, — siis on lugu minu silmis juba natuke pahem. Kui näiteks korraldatakse asju su kirjutuslaual nii, et seal valitseb isegi teatav sümmeetria, kui korjatakse kokku ning pannakse ühte pakki kõik lahtised lehed, vihud, märkmikud, kirjad jne. — siis näib see väga kena vaatajale, kuid asjaajamist raskendab see märksa; pead otsima iga asja, sa pole enam kodus oma kirjutuslaua juures, nagu olid varemini. Ma ei tea, mis ütlevad teised mehed niisugusest ülikorrast, kuid mind ärritas see alati, ärritab ka nüüd. Kui vahel tähendasin naisele: „Mu sõber, jäta puutumata mu ainsamgi püha paik, mu kirju-

tuslaud!“ Siis vastas naine: „Sul peaks olema häbi võõraste inimeste ees!“

Ja nii särasid meie toad hommikust õhtuni ning kostis söögiriistade tärin alalõpmata, ning tohtis meie elu minna ainult nööri mööda. Mina mõistan hinnata naise tööd, kuid mõistku ka naine hinnata mehe tööd.

Sellest elunähtusest võiksin kõnelda palju pikemalt, kirjutada kas või uue, suure teose, kuid arvan, mehed ja naised mõistavad mind ka ilma teoseta; teiseks, mul puudub aeg. Keda see küsimus siiski peaks sügavamalt huvitama, see mõelgu selle üle ise sügavamalt; muuseas võin nimetada literatuuri, kus seda küsimust käsitletakse kaunis põhjalikult. Võtku kätte lugeja, võtku kätte mu kuldne daam Lucretius Carus — ‚De rerum natura‘, lehekülg... lehekülg... Jaa, mitmes lehekülg — seda võiksin öelda, kui kirjutaksin seda kirja biblioteegis, mitte siin, kus seda toimetan, nagu öeldakse, koduste abinõudega. Siis on veel üks koht ühes Shakespeare'i draamas... Ah, sellest kõnelevad mitmedki vanad filosoofid, ajal, kus filosoofia tahtis ühtlasi olla otsekui praktilise elu õpperaamat.

Nii, nii. Ja valitses see ülikorralikkus meie majas mitte ainult päevil, vaid ka öil. Ma ei tea, madam, kas valitsevad sinu majas ka need igavad tervishoiu-seadused, reformkleidid, üli-ülipiinlik puhtus ja muud niisugused asjad. On see nii, siis ei või ma sulle soovida õnne. Elu, mis läheb nööri mööda, surmab vaimu. Võib-olla on õnne-

lik mõni inimene, elades nii, kuid tuimub kindlasti nende vaim, kes on selleks s u n n i t u d.

Aga... tuli siiski üks ajajärk... kus minult ei nõutud ülikorralikkust, ei! kus minult ei nõutud isegi h a r i l i k k u korralikkust. Jaa, jaa, ka niisugune ajajärk oli, nii imelik, kui see sulle ka paistab. See oli siis, kui peale ülalnimetatud pausi jälle hakkasin tasahiljukesi teotsema. Naine hakkas mind saatma rõõmsasse seltskonda, rõõmsate inimeste keskele, et jooksin viina ja kuulaksin muusikat. Aga siis andsin ma kavaluses kuradile tõesti ette silma kümme... kui mitte rohkem. Selle asemel et minna rõõmsasse seltskonda, juua viina ning kuulata muusikat, hiilisin sõbra vaiksesse biblioteeki ning jooksin oma töö kallale otsekui janunev hirv allikale; ja et naises uuesti ei tärkaks mingit kahtlust, ajasin ma, koju tulles, segast juttu, mängisin joobnud inimese osa.

Ja ennäe — kõik läks hästi, läks ootamata toredasti, kuni ühe hilise õhtuni, kus jälle tulin otsekui joomarite peolt.

Siis vaatas naine mulle teraselt silmi, päästis lahti oma frisuuri à la Kleo de Mérode, langes mu rinnale... ning ütles:

„Imelik küll! Kuis võid olla joobnud, kui sinu suust ei tule põrmugi viina lehka."

„Hoo," vastasin laialt naerdes. „See on vana ‚knihv', mida tarvitavad mitmed mehed, tahtes varjata oma purjusolekut. On olemas üks jook, ei, õieti üks pulber, mis..."

„Hm," raputas naine pead. „Imelik küll!"

Et ei tekiks edaspidigi mingit kahtlust minu käikude kohta, võtsin igal õhtul, mil lõpetasin töö ja asutasin kojuminekut, jaa, võtsin igal õhtul sõbra viinapudelist paar napsi. Niisuguse „asjaliku tõendusega" ajasin jälle mõninga aja päris õnnelikult oma asju. Aga siis näis naisele sedagi olevat liiga vähe. Sündis lugu, mis on abielu ajaloos kaunis haruldane, millest ma ei suutnud algul midagi aru saada.

Naine hakkas mind saatma lõbusasse seltskonda kontrolli all, konvoiga, see on, ta hakkas mind saatma lõbusasse seltskonda oma isaga, vana Saarega, kes pidi otsekui valvama, et jooksin enese ääreni täis. See asjaolu kiskus mu närvid uuesti pinevile... ja kord sündiski see, mida oodati nii kaua. Siis seastusin täiesti ning ütlesin oma äiale mõndagi, mis oleks pidanud jääma ütlemata.

„Loodetavasti lähed sa varsti põrgu, vana Saar," ütlesin. „Jaa, ei, põrgu lähed sa kindlasti, vana rikkiläinud ja roostetunud sulg. Sa peaksid kord aru saama, kui vastik on mulle komme vibutada mu nina all kogu õhtu paberossi ja tikutoosi. Pane kord põlema oma pabeross, ära jända temaga minu nina all — ma ei kannata seda. Jaa, ei, põrgu lähed sa tingimata, va puine heinputk. Ja katlasse viiakse sind otsekohe. Ja siis tuleb üks väike, näljane kurat, kes oli terve öö dežuuris seal kuskil põrgu kantseleis, jah, jah, tuleb kööki, tõmbab söögi lõhna ninna ning küsib kokalt:

‚Kuule, sõber, kas sa ei võiks mulle öelda, mis keedad meile tänaseks lõunaks?'

‚Ah,' heidab kokk käega, ‚mis tühja ma ikka keedan! Tänane keetmine ei tasu puid. Toodi siia üks nälginud ametnik, keegi Saar, nagu teda maa peal olla kutsutud, kõhn, kondiline, nagu kärbis... siin ta podiseb katlas... mine vaata, kui tahad. Nii vesist suppi pole meil veel kunagi olnud.'

Nooja-noh, siis läheb väike, näljane kurat, kes alles praegu tuli dežuurist, jah, läheb pliidi juurde, kergitab katla kaant ja sülgab katlasse. Ja on kange südamega mees ja ei söö üldse sel päeval."

Ja nii ikka edasi, päeva kolm tagant-järele, kestis purjutamine vana Saarega, minu äiaga; ja siis... nägin esimest korda... kuidas naise silmis säras võidurõõm; ning sain järsku aru naise plaanist. Ta tahtis mind joomisega võõrutada... teotsemisest. Imestasin, kuidas julges naine mängida tulega, milles on ju ära põlenud nii mõnigi mees. Ta tundis instinktiivselt, et ei võinud minust kunagi saada joodikut; alkoholiga tahtis ta ainult nõrgendada minu teotsemishimu, milles nägi kardetavamat perekonna vaenlast.

Jätsingi varsti selle pahe, milleks polnud vähematki eeltingimust minu närvisüsteemis. Tulid varsti suured, kevadised pühad, kus meid Kristus päästis üürikeseks ajaks kõigest patust; läks soojaks ilm, muutusid suureks kõik väikesed veed, aurasid ära ning jäid uuesti väikeseks, just kui jääb inimenegi väikeseks ja harilikuks peale loomismomenti, nagu ütleb Tuglas, Friedebert Tuglas. Kolisime väikese Haraldiga kivimaja tolmu-

sele pööningule, tühjade kaubakastide sekka, kus põriseb esimene kevadine parm, kujub ämblik oma ohtlikku kangast ja kuivatab pitsilist pesu teenijatüdruk, kes ei või niisuguses majas, niisuguste sakste juures enam teenida silmapilkugi. Kolisime pööningule, kolisime pööningule varjule maailma kära eest, ning seadsime endid seal sisse nii koduselt, kui vähegi võisime. Ühel kummulilükatud kaubakasti põhjal kirjutasin siis oma k u u l s a t teost, teise kasti tõi väike brünett oma mänguasjad ning mängis seal, kuni väsis ning uinus magama. Vahel tõstis väike brünett oma väikese nina üle kastiserva, vaatas, kas ikka veel olen ta lähedal, ja mängis siis edasi. Sinna, tolmuse pööningu aknalauale tõi väike teotsev brünett vahel mõne varajase lillegi, mõne Taraxacum officinale, nagu armastas öelda k u u l u s loodusteadlane, kes elas all ja kandis juukseid à la Kleo de Mérode. Seal teotsesime Haraldiga... ja olime väsinud ja tolmused, kui tulime õhtuti alla, kivimaja teisele korrale.

Vahel, vajudes mõttesse, vaatlesin kaua pööninguelanikkude elu ja tegevust; ei, tõesti, ka seal, üleval, oli elu ja tegevus. Nägin tihti, kuidas isane ämblik, peale seda, kui oli rahuldanud oma sugutungi, põgenes surmahirmus... oma abikaasa eest, kes ta lõppude lõpuks ikkagi imes tühjaks verest, nii et jäi järele ainult kest, ainult hirmutis kärbestele ja parmudele...

Tihti lendasid tuvikesed meie pelgupaika. Kord, ronides oma pelgupaika, leidis Harald sealt

surnud tuvikese... Matsime maha selle linnukese meie hoovi ja ütlesime: „Rahu, rahu su põrmule!" Teisel päeval tuli sinna teine kurb lind, kudrutas, kutsus kaua oma kadunud kaasat, istus meie pööninguaknal, vaatles minu ja Haraldi teotsemist, otsekui oleks meilt tahtnud küsida: „Kuhu jäi minu abikaasa? Kuhu viisite minu abikaasa?" Mõne aja järel ilmus ta jälle, aga juba uue sõbra seltsis, kes oli... ma ei tea tõesti... kas parem või halvem endisest.

Kord hiilis trepiastmeid mööda üles üks puhas neitsi — meie teenijatüdruk —, vaatas argselt ringi ja ütles tasa kellelegi teisele: „Tule! Tule!" Ma ei tea, kas ei näinud ta mind kastide tagant või arvas, et ei näe mina neid, aga nad tulid... ja jäid kaunis kauaks tolmusele pööningule. Arvan siiski, nad ei näinud mind, sest kaste oli nii palju, neid toodi igal päeval koloniaalkauplusest.

Kihistati... võeti nöörilt üks pitsiline riidetükk... ja visati sinna jälle tagasi. Üks teine kord kuulsin nuttu kastide tagant; seekord valati seal pisaraid. Ja jälle, mu daam, ei suuda ma seletada, miks käiakse naermas ja nutmas just tolmusel pööningul.

Aga küpsetas meid seal kaunis valusasti s u v i n e päike. Vahel kiskus väike Harald eneselt viimse hilbu ja lamas siis kastis alasti nagu jõululaps sõimes. Ja paukus vahel hirmuäratavalt plekkkatus meie peade kohal, kui tuli torm, pikne, rahe.

Meie vastu, üle uulitsa, oli kõrge, kolmekordne maja, meie pööninguaken oli kohakuti ühe köögi-

aknaga. Ses köögis talitas üks küürakas vanaeit, kellel oli viisiks lakkuda kulpe ja taldrikuid. Mõnikord ilmusid kuskilt sisemisest ruumist pliidi juurde noor naine ja noor mees. Võib-olla suudlesid nad teineteist ka mõnes teises ruumis — köögis tegid nad seda alati, hoolimata küüraka vanamoori juuresolekust. Nooja, kas võin mina, või võid sina, madam, või võib keegi kolmas öelda — mispärast käiakse suudlemas just köögis?

Aga kõike seda nägin mina pööningul ja pööningult, kui teotsesime Haraldiga.

Vahel jälle nagisesid trepiastmed ning ilmus pööningu uksele ühe naise pea, mis kandis mulle nii tuttavat frisuuri. Siis pilluti meile pööningule inetuid sõnu otsekui lõpnud nahkhiiri. Siis tõstis kahvatu, kohkunud Harald oma väikese nina üle kastiserva, mõõtes mind küsiva pilguga.

Ah, veel pahemaidki asju juhtus meile pööningul; juhtus sedagi, et naine lukustas meie eest ukse ega lasknud meid alla; isegi söögiaegadel, isegi õhtuti ei halastanud ta igakord meile. Siis magasime väikese Haraldiga kastis nagu kaks peni, kannatades kord kuumust, kord külma, nii kuidas oli ilm. Mõni teine kord nõjatus brünett kastiserva najale, vaatas mulle tõsiselt otsa, pilgutas oma musti silmi, ütles:

„Kas tead, isa, nüüd sööksin heameelega tüki võileiba."

„Jah, Harald, — mina niisamuti."

„Aga ema on pööningu ukse kinni pannud ega lase meid alla."

„Ah nii," vastasin, „tähendab siis, uks on jälle kinni. Ma ei usu, et seda oleks teinud ema, ukse lukustas vist poepoiss, kartes, et kantakse laiali kaubakastid."

„Ei, ei," arvas poisike, „ma tean, ukse lukustas ema."

Kord, kui jälle kannatasime nälga ja janu ning jäi asjatuks kloppimine ukse pihta, tuli meile hiilgav mõte. Sidusime pesunööri külge raha ja paberilehekese ning tilbutasime oma saadetist seni koloniaalkaupluse akna kohal, kuni seda märgati. Siis väljus palja peaga kaupluseomanik, kes oli ühtlasi ka meie majaperemees, kõigi oma sellidega, kinnitas nöörile tellitud söögi- ja joogitagavara, mille me Haraldi rõõmuhõiske saatel üles oma pelgupaika tõmbasime.

Seekord oli väike pidu tolmusel pööningul. Aga ühtlasi aina suurenes selle teo läbi minu kurb kuulsus: nii võis talitada ainult vaimuhaige. Teisel päeval hüüdis mulle kaupluse omanik alt:

„Hei, hei, halloo! Teie, seal üleval! Ega te seal ometi tulega ei talita? Seal on palju õlgi ja kuivi kaste, need võtavad ruttu tuld. Ma kardan..."

Üks teenistusvalmis sell tuli peremehele appi, näitas sõrmega üles, tähendas:

„Teate, härra, ma arvan meie kastid ongi juba tuld võtnud — sealt ülevalt tuleb suitsu."

„Ah, see on asjatu hirm," vastasin. „Ma ainult suitsetan. Tulega olen väga ettevaatlik."

Ja kõigist raskusist hoolimata teotsesime Ha-

raldiga ikka edasi, ikka edasi, otsekui oleks meid taga kihutatud kiiremini lõpetama tööd.

Kord, ühel hommikul, heitsin pilgu peeglisse: mulle vaatas vastu inimene... hoopis teisest rassist... Nii kollaseks olin muutunud. Väike Haraldki oli jäänud hoopis kõhnaks, tema mustad silmad vajusid ikka sügavamale.

Nii teotses Harald, mu kuldne daam... ja oli kannatlik. Kord, kui tuleb aeg, võib-olla kirjutab temagi suure teose ning laulab oma ülemlaulu elule, armastusele ja õnnele.

Aga vaenlane on valvel. Ma ei tohi teha pikemat ringi oma jutulõngaga, muidu võib see katkeda; ja võib katkeda igaveseks ajaks. Keegi ütles, ta elu olevat alatine ruttamine...

T e m a, majaperemees ja suure kaupluse omanik, seisis parajasti lävel, kui läksin mööda.

„Ahaa, see on tubli!" hüüdis ta, „ma tahtsin teiega ammugi kõnelda."

„Mina elan seal üleval," tähendasin oma korteri akendele.

„Igatahes — jaa. Aga mistarvis peaksin teid tülitama, kui võime kõnelda siinsamas. Eks ole tõsi, härra üleaedne?"

„Olgu nii. Ma kuulan."

Kaupluse omanik ja majaperemees pani endale suhu ühe kuivatatud ploomi, näris seda, otsekui sissejuhatuseks, kaunis kaua, nuuskas nina oma valgesse põllesse, tähendas siis pöidlaga üles ning ütles:

„Seal üleval luban ma ainult pesu kuivatada. Suitsetamine ja... ja üldse... elamine — on seal keelatud. Ma palun seda tähele panna, härra üleaedne, ja... sinna mitte enam minna. Muidu pean lõpetama üürilepingu."

Sellid, kes vahepeal olid ilmunud lävele, müksasid üksteist küünarnukkidega. Mina aimasin kohe: see keeld tuli kuskilt mujalt; niisugust asja ei võinud majaperemees i s e välja mõelda.

Muidugi oli see ükskõik, täiesti ükskõik, kust ja kellelt läks välja keeld, kindel oli nii või teisiti, et Harald ei tohtinud enam minna pööningule teotsema. Tol päeval, peale lõunasööki, vaatas väike brünett mulle kaua küsivalt otsa. Ma mõistsin teda, ütlesin:

„Ei, mu sõber, täna me ei lähe pööningule. Me ei lähe üldse enam pööningule — seal on liiga palju tolmu ja ämblikuvõrke. On palju parem, kui teeme pikema jalutuskäigu lähemasse metsa. Seal on päike, on puud, lilled ja linnud; seal lõikame endile ilusad sirged kepid, võib-olla leiame marjugi."

Ja tollest päevast saadik oli Haraldi „staap" lähemas metsas. Ning minu väike Ahasveerus oli kõigega rahul, mis talle soovitasin. Vaheaegadel, kui olin väsinud kirjutamisest, kõndisime metsas, kõnelesime lindudest ja lilledest ja päikesest... kõnelesime kõigest, mis puutus silmi ja huvitas meid. Ah, kuidas särasid siis väikese brüneti silmad, kuulates mu seletusi! Kuidas vibutas ta koju tulles uhkelt oma keppi ja seletas õele, kus ta kõik käinud ja mis näinud, missuguse haruldase lille ta

täna leidnud, missuguse imeliku mardika kinni püüdnud!

Heameelega oleksin kaasa võtnud meie käikudele ka terase Juulia, kuid teda ei lastud tulla... Jumal teab, kuhu võisime minna, jumal teab, mis teha; küllalt, kui v a e v a s i n ühtki last! Ses metsas, kus käisime Haraldiga, oli muidugi palju usse ja teisigi kurje elukaid — kuidas võis sinna usaldada lapsi ilma mingi valveta!

„Aga mina! Aga mina!" hüüdsin.

„Sina!" vastas naine põlgusega.

„Hea küll, mu sõber, siis tule ise ühes. Oled ju loodusteadlane — kes võib lapsi paremini tutvustada loodusega kui sina? Oled õnnelik ema, võid ise seletada oma lastele, et neil on veel teine ema... loodus..."

„Küllalt, küllalt!" heitis ta käega. „Küllalt sellest paatosest. Kui sa poleks hoopis kaotanud mõtlemisvõimet, siis saaksid aru, et m i t t e m i n a p o l e s e e, kellel on aega hulkuda mööda metsi."

„Jumal, tule appi!"

„Ei, jumal ei tule sulle appi. Pead endale ise appi tulema."

„Luba! Ma tahtsin sulle ainult soovitada, et viskaksid nurka ühekski päevaks oma pajad ja kastrulid, jätaksid küürimise ja triikimise — sest see pole tõesti nii tähtis, kui on suvine päev... mets, lilled ja lapsed!"

„Nii? Aga kui ma siis tulen õhtul, väsinud ja roidunud, kas saan ma siis veel valmis oma tööga. Või hakkad sina tööle minu eest?"

Ta oli parandamatu.

Katsusin teisiti.

„Vaata, mu sõber," ütlesin, „varsti lõpetan oma teose... ja kui ma olen milleski süüdi sinu ja laste ees, siis püüan varsti kõik jälle heaks teha. Siis ohverdan enese täiesti perekonnale."

„Süüdi — sina! Sina oled oma perekonna juba ära müünud mingisuguse ‚teose' eest."

Ta oli täiesti parandamatu.

Möödus ruttu suvi, juba sätendas sügiskuld puiesteel, mis viis lähemasse metsa. Meie staabikorter, mets, muutus hõredamaks, maa õhkus rõskusest, polnud enam kirjutuslauda iga lähema puu all, nagu oli suvel. Väike Harald, minu seltsimees, vaatles kurvalt langevaid lehti ning ütles mulle tihti: „Vaata, isa, jälle langes üks leht." Suuremail tuulepuhanguil langes neid palju, siis ei jõudnud poisike neid enam loendada, vaid raputas ainult pead, tähendades: „Nii tuleb varsti talv."

Kuid me tahtsime viimseni kasutada ilusaid päevi ning ei jätnud kunagi tegemata oma jalutuskäike, kui vähegi lubas ilm. Siis viisime „staabi" väljale, mõne viljarõugu juurde, toetasime seljad vastu kõhisevaid kõrsi, ajades oma asju endise kangekaelsusega. Seni kui Harald noppis teri ja maitses „uudsevilja", teotsesin mina haruldase hooga; ja pean ütlema, oleks mulle siis antud aega ja võimalust, siis oleksin varsti lõpetanud oma teose; just sügise tulekul tundsin, kuidas hakkasid kristalliseeruma mõtted ning leidsid endile

vormi ilma mingi pingutuseta, otsekui iseenesest. Tihti istusime pimedani väljal, vaatlesime, kuidas eemal süttisid linna tuled ning tekkis kahvatu valgushelk linna kohale; tihti sattusin niisugusesse hoogu, et kirjutasin edasi pimedaski, peaaegu käsikaudu. Ja kui ikka ja ikka tekkis uusi mõtteid, otsekui oleks neid mulle keegi kõrvu sosistanud, siis märkisin paberilehele ainult üksikuid lauseid, sõnu, et neid kasutada materjalina kunagi edaspidi, kas päikese või elektri valgel.

Olen kuulnud kõneldavat mitmest kirjanikust, olen lugenud ka ise mõne kirjaniku eluloost, et nad võisid töötada ainult iseäralistes tingimustes, et neile oli tähtis ümbrus, valgus, temperatuur, lõhnad jne. Mina pole nii alp, et end hakkaksin kõrvu seadma suurte meistritega, kuid tahaksin möödaminnes siiski tähendada: kui mul puudub nende geenius, siis puuduvad mul ka nende iseärasused — võin kirjutada igal kohal ja igal ajal, nagu seda näed mu teotsemise ajajärgust. Võib-olla kui mullegi kunagi avaneks võimalus end hoopis p ü h e n d a d a kirjandusele, võib-olla et siis minuski tärkaks mõni iseärasus — praegu ei märka ma eneses küll muud kui... jaa, jaa, ma kuulatan aeg-ajalt teraselt ning vahin ringi... kas ei lähene vaenlane.

Tasa... Kuulen praegugi ta samme... Ta teeb oma kohutavat ringkäiku. Jumal tänatud, ta läks eeskotta. Nüüd kostab sealt kriiksumine, otsekui kruvitaks midagi.

Nüüd — kustus — elekter. Minu — ümber — on — pilkane — pimedus. Ma — pole —

kunagi — kuulnud — ega lugenud — et — mõnel — kirjanikul — oleks — olnud — see iseärasus: kirjutada — pilkases pimeduses.

Nii. Nüüd kirjutan lühikese küünlajupi valgel; kui põleb lõpuni see, siis on jällegi pimedus mu ümber. Ta on katkestanud elektrivoolu ja on isolaatorist viinud korgid. Nüüd pean kihutama edasi nagu kiirrongil, sest minu valgustaja eluiga on lühike.

Puhas õhk ja mets andsid meile tagasi endise tervise, kuid ma hakkasin varsti jälle esitama teist rassi, kui sügisvihmad uhtusid poriseks kõik puiesning metsateed ja pidime jääma päevade kaupa kivimaja teisele korrale. Tulid kurvad päevad, kurvad ööd. Meie vahekord k u u l s a loodusteadlasega läks nüüd veel pahemaks: nüüd olime terved õhtupoolikud ja õhtud teineteisele pinnuks silmas.

Sa ehk küsid, mu kallis daam, miks ei läinud ma jälle oma sõbra juurde, vaiksesse aiamajja? Kord, kui sinna viisin lugemiseks mõned peatükid oma teosest, märkasin, et vaenlane mulle järele hiilis. Ma ei tohtinud minna vaiksesse aiamajja: minu samme valvati; võisin liikuda väljas ainult ametiasjus. Aga läbi häda (äärmise jõupingutusega, nagu öeldakse praegu) nihkus mu töö siiski edasi ja lähenes lõpule. Muidugi polnud viimaseis peatükes enam seda tihedust, mis oli eelmistes; ma ei pannud sugugi imeks, kui epikuurlane mulle kord tähendas:

„Kõik on väga hea, kuid mulle näib siiski, otsekui jääks tegevustik lõpu poole lodevamaks. Õieti peaksid mõned kohad veel kord läbi mõtlema ja ümber töötama. Ei, nad võiksid minna ka sel kujul, nagu nad on praegu, aga miks ei peaks kirjanik andma kõige paremat, mis tal on anda. Ja sinul o n anda veel paremat."

Mu sõber on elu- ja kirjatark inimene, aga ühest asjast ei suutnud ta, nagu mulle näis, ometi täiel mõõdul aru saada. Ta ei suutnud endale kujutella, missuguste raskustega võitlesin teotsedes. See olukord, mis valitses minu kodus, oli talle tuttav, oli aga ühtlasi ka võõras.

Oi, missuguseid inimesi ja asju ning nähtusi on siin maailmas! Ja sina, mu kuldne daam ja kirjanik, võid kirjeldada inimesi ja maailma elu ainult siis, kui oled elanud kaasa kogu hingega; võid laulda armastusest ainult siis, kui su hing on kord tõusnud päikese juurde, kord põlenud põrgutules.

Nojaa, ei, see ei taha olla mingisugune filosoofia, ma tahtsin ainult öelda, et ainult elu v a a t l e m i s e s t pole veel küllalt.

Ma ei hakanud kohe ümber töötama oma teose nõrgemaid kohti, kohti, mis crescendo asemel läksid diminuendo, tahtsin enne kirjutada lõpuni, et saavutada täielist ja selget ülevaadet kõigest sellest, mis olin sepitsenud. Ja seni kui viimse jõupingutusega lähenesin viimsele leheküljele, püüdes lõpetada oma kangelaste sümfooniat võimsa akordiga, tuli uus talv ning sai varsti aasta mööda sellest päevast, kus hakkasin teot-

sema. Ja sinna, lõpule, jõudsin nagu väsinud võidujooksja, kes nõrkes sihile jõudes. Mitte, mitte... Ma ei nõrkenud mitte tööst, vaid nõrkesin selle olukorra all, milles töötasin kogu aasta.

Umbes samal ajal käis epikuurlane kirjastusäris, mis oli meie kivimaja alumisel korral, koloniaalkaupluse kõrval, ning kõneles kirjastusega. Tuntud kriitiku ning esteedi soovitusel oli kirjastaja nõus trükkima minu teost, isegi honorar, millele ma kunagi polnud mõelnud, näis mulle olevat rohkem kui rahuldav. Aga parajasti, kui töötasin viimaste peatükkide kallal, et neid teha tihedamaks, viia nii-öelda kokkukõlla eelmistega...

Nüüd langes küljeli mu ärapõlenud küünlajupi taht, paar minutit ehk valgustab ta veel nõrgalt mu kirjutuslauda... siis tuleb jälle pimedus. Ma ei tea, mis pean süütama siis? — Või hakata põletama käesoleva kirja eelmisi lehti... leht lehe järele... ning kirjutada nende valgustusel ikka edasi, ikka edasi... kuni lõpuni? Või minna välja, kuuvalgele? On imelik asi, et pole enam ammugi näha täiskuud; kuid kas l u u a k s e või on kuu juba kadumas. Mu kuldne, kuhu on jäänud täiskuu, mille valgel võiksin sulle kirjutada kirja? Mina näen ainult poolkuid, alati poolkuid.

Jälle uluvad korstnajalas tuulesellid, samuti kui ulusid möödunud talvel. Ei, tänavu... ei, ei... tänavu otsekui irvitaksid nad kellegi abituse üle; nende toon on teine, kui oli mullu. Nüüd teeb taht viimaseid hingetõmbeid, tuksuv leegike valgustab ainult silmapilkude kaupa minu pooleli-

kirjutatud paberilehte. Väike uur, üks mälestis endisest ajast, näitab... kaks. Ja nüüd on... pime. Aga — kui — ma — silmad — kinni — pigistan — siis — näib — mulle — otsekui — kestaks — see — võitlus — valguse — ja pimeduse — vahel — praegugi — edasi.

Täna jätkan seda kirja minu hoolde usaldatud äri ruumides, teenistuse ajal, nn. bürootunnil, s. o. ma varastan võõrast aega — järelikult ka raha. Selle asemel et studeerida ametlikke pabereid, mida on vahepeal mu ette toodud nii palju, puhun ma juttu ühe kuldse noorikuga, ühe noorpõlvesõbraga, kes mulle kord andis ühe väikese mälestusmärgi.

Kuis võiksin unustada seda tantsivat buketti... neid tantsivaid kullerkuppe, punaseid moone, sinililli ja valgeid herneõisi, kui tuli mulle vastu mu sõber! Ta kuldsed käharjuuksed lehvisid tuules, ta silmis helkis suvetaeva sina...

Või on ta nüüd, mu sõber, vahetanud endise värvikülluse mõne tumedama reformkleidi vastu ja on teinud sõnakuulelikuks oma kangekaelsed lokid? Võis muutuda tema julge maitse, võib-olla vaikib ka vallatu naer, tean siiski üht: on jäänud endiseks sinitaeva helk ta silmis.

Ah jaa... siis pidime lahkuma kauemaks ajaks... ta naeratas, kui palusin talt midagi mälestuseks, päästis oma pisikeselt käelt ühe pisikese uuri ja ütles:

„Võta see."

Nii, nii. See oli lahkumine ühest noorest sõbrast, praegu kirjutan kirja kellelegi kuldsele noorikule, oma noorpõlvesõbrale. Ja kui minult tuleb nõu küsima ameti asjus mõni noorem ametivend, siis tõstan aeglaselt pea, otsekui tähtsalt paberilt, silitan habet ning tähendan kuivalt: No-jaa... Ei, te kirjutage lihtsalt nii ja nii ja nii. Ja vaatan järele oma noorele ametivennale ja mõtlen: Kõiksuguseid inimesi peab olema siin maailmas: pealegi... kes teab... võib-olla on temalgi ametliku paberi all veel mõni teine... mitteametlik.

Aga edasi.

Parajasti kui töötasin viimaste peatükkide kallal, et neid teha tihedamaks ja viia, nagu ütlesin, kokkukõlla eelmistega, tuli kokku sanhedriin. Sanhedriin — see on heebrea keele sõna ja tähendab juudi kõrgemat nõukogu, mis seletab usuasju; see tuleb muuseas ette Gutzkowi draamas „Uriel Acosta". Seda kõike tead sa arvatavasti sama hästi kui minagi, mulle jääb ainult seletada, mis mõtlen mina selle nimetusega, sest kindel on, et meie kivimaja teisel korral ei võinud iialgi kokku tulla tõeline sanhedriin.

N a d astusid pühalikus rongis mu kirjutustuppa... vana Saar, tema auväärne teinepool, kes on niisama pikk ja kõhn kui tema meeski, üks puruvana tädi, nagu muld, ja minu poolpime ema, naise käe kõrval. Publikuna (rahvana, koorina...) tekkis ukse kõrvale väike, kohkunud silmadega Harald, Juulia ja teenijatüdruk, kes ei

võinud silmapilkugi teenida ses majas, kes seal aga siiski teenis.

Minu naine, ema ja puruvana tädi istusid vaikides diivanile ning panid käed kokku, otsekui palves. Vana Saar võttis oma hariliku koha minu kirjutuslaua juures, kust ulatas parajasti võtma minu paberosse ja sigareid, ilma et oleks tarvitsenud tõusta.

Siis köhatas minu naine ning algas tagasihoitud vihal:

„Jah... täna on just niisugune j u h t u m, kus on koos meie perekond ja lähemad sugulased. Tarvitades seda juhust, tahtsin ma teie tähelepanu juhtida ühele kurvale nähtusele meie perekonnas, mis kestab juba kogu aasta ja millele ei näi tulevat lõppu. See kurb nähtus —"

„Ei, noh, mis sellest nii pikalt seletada," arvas härra Saar, tikutoosiga ja süütamata paberossiga veheldes. „Seda teame juba kõik. Parem peame üheskoos nõu ja püüame leida teed, kuidas niisugusest seisukorrast pääseda, mis ometi — Jumal, tule appi! — teist aastat enam kesta ei tohi. Jätab ta selle h a l v a kombe — siis on kõik hea; ei jäta t a aga mitte — siis — siis —noh..."

Seal vaatas kõneleja küsivalt oma naise poole, kes seisis ta kõrval... külm... tõsine... peened huuled kramplikult kokku surutud, otsekui nunnakloostri ülemus. Aga oma paberossi ei pannud härra Saar ikka veel põlema.

Päris ootamata avanesid proua Saare peenikesed, kokkusurutud ja, nagu mulle miskipärast näis, jääkülmad huuled.

„See on tõesti imelik," ütles ta. „T a l oma kindel koht — ja hakkab ajakirjanikuks. T a võiks ise arvata, mis mõte või tagajärg on niisugusel teol? On t a l millestki puudus? Ja kui ongi puudus, kas aitab siis niisugusel puhul ajakirjandus? Ma ei tea... meie majas elavad kah kaks ajakirjanikku... Ma ei tea..."

Mulle on tänini natuke tume, kulla noorik, mispärast nimetati mind korraga a j a k i r j a n i k u k s. Siiski, ma olen tähele pannud, et mõned vanemad inimesed seda nimetust tihti võõriti tarvitavad.

Sügav vaikus tekkis minu kirjutustoas. Lükkasin kõrvale oma töö, võtsin puhta paberilehe ning sehkendasin sinna ühe kõhetu vanamehe, kes hoidis käes paberossi ja tikutoosi.

Siis liigutas end mu tudisev tädike diivanil ja ütles väriseval häälel:

„Oh, jumal! Eks siin maailmas sünni kõiksuguseid asju. Pole tema esimene, kes on läinud kõrvale õigelt teelt, ega jää ka viimseks."

Noorik! Mu südame noorik! Kas ei öelnud Ben Akiba sedasama, kui ta ütles:

„Es war schon Alles da... Schon Alles dagewesen."

Kui ehk oled unustanud selle koha, siis, jumala pärast, löö ometi lahti „Uriel Acosta", lehekülg... lehekülg... Nojaa, igatahes, seal kuskil neljandas vaatuses kordub mitmel kohal see ütlus. Just samast silmapilgust hakkasin seda perekonnanõukogu mõttes nimetama sanhedrii-

niks. Ja tuli veel meelde üks teine koht samast kurbmängust... Eks ütle Judith:

„Ist denn das Weib des Mannes ew'ger Fluch, Seit Anbeginn der Welt ihn schon verkleinernd?"

„Olgu küll," võttis uuesti sõna härra Saar, ütleme juba rabi de Santos, „et on juba olnudki niisuguseid juhtumeid, kuid see asjaolu ei kergenda veel sugugi tema süüd. Kõigepealt: temal on perekond! Ärgu unustagu, et temal on perekond! Mis on siis temale e n d a l e veel vaja? — Kõht täis, pabeross suhu — küllalt!"

Nüüd alles pani härra Saar paberossi põlema, otsekui tasuks oma mõjuva kõne eest.

„Ah, ei!" oli tema auväärt abikaasa ometi teisel arvamisel. „Ma ei tea, sina lähed oma jutuga jumal teab kuhu. Mina ütlen veel kord: Kui inimene, kellel on oma korrapärane ja aus amet, hakkab selle ameti kõrval otsima veel mõnd teist teenistust — siis peab temal olema millestki puudus, kõigepealt puudus."

„Temal ongi puudus," naeratas naine kurjalt ja koputas endale otsaette, — „siin... sellest."

„Ah, ei! Vaiki sinagi!" tegi proua Saar tõrjuva liigutuse. „Teie kõnelete jumal teab millest! Mina tahtsin ainult niipalju öelda, et kui siin mingisugune puudus tõesti on olemas, et siis sellest saab üle ilma ajakirjandusetagi. Jumal tänatud, meil on veel paar majahütti ja natuke raha ja —"

„No siis tee ometi kordki kindlaks, ema," hüüdis naine suures ärrituses, „mis puudus see õieti on, ja küsi muuseas, kas hakkab ta kord ini-

mese moodi elama või mitte! Ma ei saa aru, mistarvis see tammumine ühel ning samal kohal?"

„Nojaa," oli proua Saar tütre energilise etteastega seekord nõus, „igatahes peab see asi täna lõplikult selguma. Mina ei lähe siit enne äragi, kui..."

„Igatahes," kinnitas härra Saar. „Niisugune asi ei tohi ühes perekonnas ometi igavesti kesta. See pole loomulik."

Nüüd ei jõudnud minagi end enam talitseda, viskasin lauale pliiatsi, millega sehkendasin kõhetut vanameest, tõusin püsti, pöördusin peaasjalikult härra ja proua Saare poole ning hüüdsin:

„Mis tähendab niisugune jutt? Kes andis teile õiguse tungida minu korterisse, minu kirjutustuppa ja end segada minu isiklikesse asjusse? Ons tõesti näljas mu perekond, teen ma tõesti ülekohut naisele ja lastele? Mis teen oma priitundidel ja kuidas saadan mööda oma vaba aja — see on minu asi, see ei lähe kellelegi korda. Tänasest päevast ei luba ma endale enam öelda ühtki sõna, mis puutub minu teotsemisse. Mina jään kirjanikuks või ajakirjanikuks — nimetage mind, kuidas tahate — surmani; see on — nii kauaks, kui ise tahan. Ja sellega on lõpp!"

„Ohoh!" hüüdis naine diivanilt. „Seda saame näha!"

„Jah," kinnitasin oma ütlust, „seda saame tõesti näha."

„Hea küll," ütles naine ja tõusis diivanilt, „aga nüüd luba, et ka mina sulle lõpuks midagi ütlen. Ma teen seda üsna lihtsalt, sest, nagu tead, ei ar-

masta ma pikka kõnet ega karjumist... sinu kombel. Minu arusaamise järgi on siin ainult kaks võimalust: kas hävitad sa oma teose või hävitad oma perekonna — teine neist!"

Viimaste sõnadega tekkisid naise näole punased lapid, ta astus laste juurde, otsis ärevuses nende käsi, otsekui asutades äraminekut vana kivimaja teiselt korralt.

„Ma ei tea..." liigutas proua Saar vaevalt märgatavalt oma külmi huuli, „olgu kas või nii. Ükskord peab sellele ometi lõpp tulema — kas nii või teisiti."

„Täiesti õigus!" sai härra Saargi jälle julgust. „Kas hävitab ta oma teod või hävitab oma perekonna — teine neist. Täiesti õigus!"

Peale seda tekkis jälle vaikus mu kirjutustoas. Siis tõusis diivanilt mu poolpime ema, kes ei mõistnud üldse meie kõnet, kellele aga siiski oli jõutud kinnitada, et on suur süüdlane ta poeg... jah, tõusis diivanilt mu poolpime ema, tuli käsikaudu, toolide najal mu juurde, silitas mu pead ning manitses õrnalt:

„Miks teed nii, pojakene? Miks kurvastad oma vana ema enne surma? Jäta kõik, mis on paha. Kuulsid alati mu sõna — eks kuula nüüdki. Eks kuula? Eks kuula?"

Sel silmapilgul puhkes nutma väike Harald, pani pea mu põlvile ja sosistas:

„Isa! Isa!"

Missugune stseen oli see! Mu silme ees tu-

menesid kõik toasolijad, ma ei suutnud kannatada ema ja lapse nuttu, ma tahtsin rahu iga hinna eest.

„Ei, ema, ma ei taha sind kurvastada," ütlesin. „Ka sina ära nuta, väike Harald. Me jätame nüüd teotsemise hoopis, hoopis. Jätame kõik, mis on p a h a. Vaadake, mu sõbrad, siia sahtlisse panen oma töö ega võta seda sealt enne, kui viin trükikotta. Õnneks ongi ta juba valmis, peaaegu valmis. Ainult paari päeva oleks mulle veel vaja, et lihvida mõnd kohta, kuid tean: seda ei anta mulle enam. Hea küll — võib ka nii. Ühe sõnaga: lõpp, lõpp! Jääb ainult soovida, et tuleks jälle endine rahu ja üksmeel meie majja."

„Tuleb, tuleb rahu ja üksmeel teie majja," trööstis ema, mu juukseid paitades. „Nüüd tuleb rahu ja üksmeel teie majja — ole julge, mu hea pojakene!"

„Nojah," läks korraga elavaks ja pani põlema uue paberossi härra Saar, „kas maksiski võtta nii traagiliselt seda tühist asja. Kõik on ju jälle hästi. Lõpp hea — kõik hea."

„Oh, jumaluke!" ohkas puruvana tädi, „eks niisuguseid asju ole olnud ennemaltki; pole see esimene ega jää viimseks."

Nüüd ehk küsid, mu kuldne, kust laenasin jõudu, et üldse ära kannatada „niisuguseid asju", nagu ütles tudisev tädikene ja teised? — Nagu mäletan, tähendasin juba kuskil, et ammutasin jõudu oma teotsemisest. Nüüd, sel viimasel ja ühtlasi kõige raskemal tunnil lohutas mind teadmine, et oli ikkagi, ikkagi valmis mu teos, hooli-

mata paljudest „niisuguseist asjust". Neid nõrgemaid kohti, mida ei suutnud ümber töötada nüüd, lootsin parandada pärast... vargsi... kui mitte enne, siis kas või korrektuurpoognais.

Sealt... sealt sain jõudu... ja leplikku meelt.

Lõunasöögil, mis järgnes sanhedriinile ja mida oli oodanud härra Saar nii kaua, ei kõneldud enam minust. Ainult naine silmitses mind vaenliku pilguga... pilguga, mis ei eeldanud rahu ja üksmeelt meie majas. Ei, ka mitte just seda... Mulle näis, et naine polnud sellestki võidust täiesti rahuldatud.

Millest veel? Millest veel, mu kuldne?

N a d tulevad ja lähevad ametlikkude paberitega... talitavad mu ümber... Üks kirjutusmasin taob mulle tähti otsekui peaajju... Pean lõpetama ruttu, ruttu, sest ikka kõrgemaks kasvab ametlikkude paberite virn mu ees, mis ootavad „täitmist" juba täna.

Niisiis...

Järgmisel päeval, peale sanhedriini, kui tulin töölt, käisin kirjastaja juures, kus leppisime lõplikult kokku käsikirja trükkimise asjus. Siis jooksin üles, meie kivimaja teisele korrale, võtsin trepiastmeid ikka kolmekaupa, ikka kolmekaupa, samuti kui neid kord võttis naaber, kuulus advokaat. Tahtsin võtta oma teose ja viia trükikotta... otsekohe... veel samal minutil.

Kuid kirjutuslaua sahtel oli lahti murtud... kirvega või mõne teise raske terariistaga. Käsi-

kiri oli kadunud. Ahjus hõõgus kuhi söelepõlenud paberilehti; tuulesellid irvitasid korstnajalas. Ja seal lähedal seisis mu naine, endine neiu Saar, ja vaatas mulle otsa... mitte just vaenliku pilguga, umbes nagu eile... vaid nii... nii, nagu vaadeldakse karistatud koolipoissi.

Tartus, 1920.

Saksakeelse teksti tõlge.

Lk. 246: Es war schon Alles da...
Schon Alles dagewesen... —
Kõik on juba olnud siin... juba
kõik on olemas olnud...

Lk. 247: Ist denn das Weib des Mannes ew'ger Fluch,
Seit Anbeginn der Welt ihn schon verkleinernd?

Kas on siis naine mehele igaveseks needuseks, tehes teda juba maailma algusest peale tühisemaks?

Sisukord.

	Lk.
Saateks	7
Kirjad Maariale	13
Karavan	97
Harald teotseb	189

Hal. 1,50
Kol. Nr. 42
Kr. 308,71

HIND KR. 3.—



E. KOLLOMI KAAS